Vujić, Joakim

ПУТЕШЕСТВИЈЕ

2085
42

ПО

СЕРБИЈИ,

ОД

Јоакима Вујића

ПРВА КЊИГА

НАРОДНА ...

1813

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1901.

708780.320

ЈОАКИМ (АЋИМ) ВУЈИЋ

I

У овом колу пружа Српска Књижевна Задруга својим читаоцима и најзнатније дело једнога од старијих књижевника српских. То дело у оригиналном издању свом носи овакав натпис:

Јоакима Вујича,
СЛАВЕНО-СЕРПСКАГО СПИСАТЕЉА
Путешествије
по
Сербији
ВО КРАТЦЕ
СОПСТВЕНОМ РУКОМ ЊЕГОВОМ СПИСАНО
У Крагојевцу у Сербији

Joachim Vuics, illyriſch-ſerbiſcher Schriftſteller, Beſchreibung ſeiner durch Serbien gemachten Reiſen

---

У БУДИМУ ГРАДУ
ПЕЧАТАНО У СЛАВЕНО-СЕРПСКОЈ И ВОСТОЧНИ ПРОЧИ ЈАЗИКА ПЕЧАТЊИ КРАЉЕВСКАГО ВСЕУЧИЛИШЧА ПЕШТАНСКАГО 1828.

Јоаким Вујић својом младошћу и школовањем, целим својим животом и радом необично много подсећа на славнога Доситија Обрадовића. Као да се намерно на њега угледао! Или су сличне тежње и

само оно време учинили, да је и Вујић прошао кроз многе мене, сличне онима из Доситијева живота. Оба ова стара књижевника наша најбоље оличавају родољубиве и похвалне напоре српскога народа у Аустро-Угарској, да се школом и књигом уздигне на ступањ својих просвећенијих суседа. Обојица беху људи немирна и неуморна духа, ванредне издржљивости, са чудним самопоуздањем и необичном оданошћу своме светом просветитељском и књижевничком позиву. Вујић као и Доситије, вучен жељом за школом и науком, оставља зарана родитељско огњиште и полази да се школује по непознатом свету, без икаквих средстава, уздајући се само у своју снагу и у добре људе. Па и кад је већ постигао известан успех, он се њиме не задовољава. Његова тежња, да се чему више научи, одвлачи га далеко од роднога краја а немирна природа и жеља за странствовањем наводи га и на опасна путовања по морима и далеким земљама. Управо цео Вујићев живот — то је читав низ већих и мањих путовања или прелажења из места у место, прекинутих кратким одморцима и мирним радом. И једно и друго — и путовања и мировања — беше корисно како Вујићу тако и српској просвети и књизи. На својим путовима налазио је одмора и разоноћења од тешкога наставничкога рада, текао знања и искуства, налазио нових пријатеља и познаника а позније ширио и позоришну уметност, које дотле међу Србима, на српском језику, никако не беше. Овим путовањима Вујићевим имао је ондашњи српски читалачки свет да захвали и за неколика његова путописна дела, каквих до тада није било а која су доиста била за оно време корисна и поучна. — А време Вујићева мировања беше испуњено обилатим

радом на просвећивању српске омладине, радом на књизи и на позоришту српском.

Мора се доиста одати достојна хвала оваком човеку, који је по својој учености могао себи створити много повољнији положај и провести живот угодније него што га је провео: као учитељ, као глумац и књижевник српски, а у времену када су прилике за све то биле много теже него данас!

Вујић је сам описао свој живот — изузевши последњих 14 година — у засебној књизи, *Животоописанију*. Овај његов животопис не само што садржи занимљиве податке из његова живота него је од интереса и за познавање ондашњих просветних прилика код аустро-угарских Срба. О начину и средствима за школовање, о поштовању и пријему, који се указивао ученим људима, о издавању и растурању књига итд. може се много из тога Вујићева животописа сазнати.

Јоаким Вујић се родио 1772. год. 9 септембра, у Бачкој, у вароши Баји. Отац му се звао Глигорије и био је сапунција и трговац осредњег стања. Мајка му Јевросинија (Јевра) била је родом из сеоца Сент-Петра близу Сегедина. Од многе деце његовим се родитељима беху одржали у животу само: Јоаким, брат му Силвестар и сестра Ревека. Кад је Јоакиму било 7 година, отац га одведе у месну српску школу, где је научио читати и писати и добио прва знања из неких наука. Затим га отац да на приватну поуку бајскоме пароху, који је Јоакима највише обучавао у појању, типику и обредима црквеним. Пошто је и то изучио, пође у францишканску школу, у којој је између осталога учио језике: латински, мађарски и немачки. Пошто је за две године и ову школу довршио, отац га одведе у Нови Сад на науку.

Ту је годину дана код једног лутеранског учитеља учио латински и немачки језик. Али како у Новом Саду не беше тада гимназије, пошљу га родитељи у варош Калачу, у гимназију побожних пијариста[1].

У Калачи је Вујић учио две године, па пређе на гимназију у Сегедину. Ту се састајао са неким својим кумом, Божићем, трговцем, који му својим хвалама толико омили трговачки живот, да је Јоаким оставио школу и ступио као момак у трговину. Али је наишао на врло сурова и сверепа газду, тако да је код њега једва издржао четири месеца, па побегне и дође пешице родитељима у Бају. Одатле га поново пошљу у Калачу на гимназију. Ту се у Вујића пробуди жеља за већом науком и о распусту се договори са једним другом да иду у Пешту. Они то доиста и учине, али како немађаху средстава за издржавање, почну тражити да поучавају ђаке. Кад им свеколико тражење буде узалудно, отиду из Пеште у Пожун, да тамо окушају срећу. Пошто тамо прођу исто тако, морадоше се вратити у Калачу.

Те године Вујића снађе несрећа, јер му отац пострада у радњи и не могне му давати издржања. Ипак му је његова добра мајка овда онда слала по једну или две форинте, које би, откидајући од својих уста, за њега заштедела. Борећи се с тешком оскудицом, Вујић ипак није изостао у науци иза својих другова и успе те доврши гимназију. По распусту буде срећан, те добије препоруку на ректора лутеранског лицеја у Пожуну, те га не само приме на

[1] Пијаристи су калуђерски ред у католичкој цркви. Један им је од главних задатака образовање младежи. Због тога држе народне школе а нарочито гимназије. И сад још имају око 200 чланова: у Италији, Шпанији, Пољској и поглавито у Аустро-Угарској.

школовање у лицеј, него му допусте и да се бесплатно храни у њиховом тако званом алумнеуму (заводу за становање и храну ученика).

Ту Вујић проведе три године и сврши лицеј, па се потом упише у мађарска права на римокатоличкој Академији у Пожуну. Али он убрзо изгуби вољу на права, нарочито, како вели, од онда, кад је чуо професора да предаје, како племићи — немеши — у Мађарској имају већа права него остали просвећени и заслужни људи. Зато је врло ретко и ишао на часове, а много је чешће и радије посећивао предавања философска и теолошка у лицеју протестантском. Осим тога је много читао разна дела, нарочито морална, философска и физичка. Зато кад буде време испиту у правима, он га истина положи, али не баш са похвалним успехом. Тако сврши школе у Пожуну и врати се кући у Бају.

Али, како сам каже, није био с овим задовољан, него се у њему распали жеља, да научи и живе стране језике, нарочито талијански, француски, и енглески. На ово му, вели, још више даде повода и пример знаменитог Доситија Обрадовића и Граматика Српско-италијанска од архимандрита Лустине, која беше изишла на годину дана пре тога (1794. године). И тако се после много размишљања реши ићи ради тога у Трст на Јадранском Мору. Узалуд су га родитељи од тога одвраћали, он се ипак крене, са свега 10 форината у шпагу, на пут у Трст.

Како не могаше наћи кола, прелазио је овај пут готово све само пешице. Услед тога израњави једну ногу, тако да му је путем силне муке задавала. Срећом је у путу наилазио на добре људе, који су се на њега, као сиротног ђака, много пута смиловали

и чинили му олакшице. Ипак му се ово путовање и сувише отегне, док једва стигне у *Карловац* или *Карлштат,* варош на реци Купи у ондашњој војној Граници (сад у Хрватској). Вујићу већ беше понестало новаца а од рањаве ноге није могао даље путовати. Зато се обрати у Карловцу на тамошњег српског учитеља, који га прими к себи у стан. Бавећи се овде подуже, упозна се Вујић са знатнијим Србима, грађанима карловачким. Они га толико заволе, да га стану одвраћати од путовања у Трст и наваљивати на њ, да остане код њих, па ће га наместити у свом варошком дому (општинском суду). Вујић најзад попусти њиховим молбама али с погодбом, да га најпре пошљу у Загреб, да би годину дана практиковао код каквог адвоката. Тако и буде.

Али је Вујић код адвоката радио само најпрече послове, а све остало време посвећиваше учењу француског језика. Уз то га никако не остављаше жеља за Трстом. И кад се врати у Карловац, већ смераше да се крене за Трст, кад га спречи долазак очин. Отац му имаше парницу са синовцима и био је осуђен на велика плаћања. Вујић и сам немаше новаца, него се крене с оцем у Бају, да му у овоме злу помогне. Кад није било другог излаза, реши се, да гдегод ступи у службу и да какогод набави потребни новац за оца. После дужег тражења добије место за класног учитеља у Футогу, бачкој вароши на Дунаву. После годину дана (1798. године) добије за професора у Српском Бечеју (вароши на Тиси), где је провео у служби три године. За то време дâ му се згодна прилика, те научи јеврејски језик толико, да је могао с помоћу речника свете јеврејске књиге преводити и на јеврејском језику писати писма.

И ако је Вујић у Бечеју имао лепог дочека и пријатеља, ипак му се нађу и два непријатеља, чија га злоба најзад примора, те да оставку. Како је поред службе још и приватно поучавао децу у имућнијим кућама, био је заштедео нешто новаца, па се са тим врати у Бају. Отац му већ беше умр̈о а повериоци продали велики део имања, тако да му је мајка живела врло оскудно. Он јој купи један виноград, па се поново крене на толико жељени пут ка Трсту.

Доспевши срећно у Трст, упозна се најпре са двојицом српских калуђера. Старији о њих био је познати књижевник српски, Вићентије Ракић, проигуман манастира Фенека а тада капелан у Трсту. У оно је време било у Трсту много настањених Срба, богатих трговаца, који су радо потпомагали српску књигу и школу. Поменути калуђери препоруче Вујића код богатога посредника, Србина Квекића, који га прими у кућу, да му учи сина српском и немачком језику. Својом вредноћом и владањем он убрзо задобије љубав свога домаћина и домаћице, тако да они на његову молбу пристану, да му осим одређене плате још држе и по једног учитеља, који ће га обучавати страним језицима. И тако је Вујић једно за другим изучио талијански, француски и инглески језик и још се поучавао у наутици (морепловству). Тада он напише и своје прво дело, *Руководство к францустёй Граматице* (Упут у француску граматику). Ради штампања ове књиге обраћао се за помоћ митрополиту Стевану Стратимировићу и владици Јосифу Шакабенти, и они му је обојица и даду.

Но жељи тршћанских Срба Вујић положи испит за учитеља талијанског језика, јер су смерали да га

узму у своју школу на место дотадашњег учитеља, Талијана. У томе већ прођу две године његова борављења у Трсту. За то је време он поучавао и по другим српским кућама децу па и саме госпође српском и немачком језику. Он прича, како су Срби у Трсту врло неправилно говорили српски, и још су у говору мешали многе покварене талијанске речи. А кад је, вели, он своју госпођу, Квекићеву жену, стао поучавати у српском језику, сви су се чудили, кад би она у српском друштву почела чисто српски говорити.

Имајући добре зараде у Трсту, Вујић је, поред помоћи коју је слао матери, заштедео и прилично новаца. Сад зажели, да са тим пропутује Италију. Добије допуштење и помоћ од свога добротвора Квекића и крене се на пут. Искрца се најпре у Млетке (Венецију), па одатле прође целу Италију, свраћајући и задржавајући се по који дан у сваком иоле знатнијем талијанском месту. Он је овај пут опширно и описао у поменутом Животоописанију, додавши томе још и географски опис Италије и „карактеристику“ талијанскога народа.

Тек што се вратио у Трст, а Вујић доби прилику за ново путовање. Квекићев синовац беше дошао с лађом његовом, која је носила робу из Португалије за варош Смирну у Малој Азији. Сад се Вујић понуди, и Квекић га прими за писара синовцу на тој лађи. И тако се (1803. године) пусте на море. Имали су да учине за оно доба доста велики пут. Најпре су пловили дуж далматинске и грчке обале, па затим изађу на широко море (Средоземно) и доплове у варош Јафу, у Палестини, где су имали да искрцају неке хаџије. После дођу у Смирну, где сврше послове,

Италији. У Трсту је Вујић први пут добио прилике да гледа позоришне представе и да слуша опере, а по талијанским позориштима гледао је и слушао прве уметнике, глумце и оперске певаче, онога времена. То је на његову природну љубав према позоришту јако утицало и толико га одушевило, да му је после, у целом његовом доцнијем животу, остало покретач на врло тешком послу око заснивања српске драме и позоришта.

Док су се оне две књижице штампале, Вујић положи пред мађарским краљевским судом заклетву и постане заклети бележник („нотарош“). У то Французи освоје Трст и цело аустриско приморје, и Вујић се не хтедне тамо враћати, бојећи се да га они силом не отерају у војску. Ипак надајући се, да ће Французи ускоро отићи, и да би био што ближе Трсту, прими се за учитеља у граничарској вароши Новој Градишкој, у Славонији. Али кад после шест месеца увиди, да Французи неће лако изићи из Трста, Вујић сасвим махне мисао о Трсту и реши се прећи у Србију Карађорђу (1806. године). Тога ради дође најпре у Земун. Али се ту и задржи дајући у почетку часове из француског и талијанског језика, а после га Земунци заволе и узму за свога учитеља. Доцније не буде нешто у вољи неколицини људи, те после скоро две године сам остави учитељевање и почне поново приватно поучавати ђаке туђим језицима. Ну они његови непријатељи (нарочито прота земунски) не хтедоше га ни даље оставити на миру, него му направе једну велику неприлику. Ноки слагач из Будима пошаље Вујићу поштом своје нове календаре, да их он испрати у Србију Карађорђу, јер се надао, да ће га Карађорђе за то наградити. Али Вујићеви

непријатељи пронађу случајно те календаре и пакет с њима задрже, а Вујићу пошљу испод руке само распечаћено писмо оног слагача. На несрећу тада баш изиђе и једна ружна пашквила противу поменутог проте земунског, за коју су прота и његови пријатељи држали, да је писао Вујић [1].

Тако га прота оптужи код варадинске генералне команде као државног издајника и уходу, који се дописује са непријатељима цара и отаџбине. У сред ноћи власт упадне Вујићу у стан и покупи сва писма, а сутрадан и самог Вујића затворе. Најпре су му истина казали, да ће га држати у притвору три четири дана, док се развиде његова писма, али га после без икака објашњења задрже пола године у затвору. А затим, и ако му на претресу не могоше наћи ни створити никакве кривице осим сумње, да је био у вези са „неким Доситијем Обрадовићем“ (и осим друге, још главније, коју они нису смели именовати, а то је његова љубав према Србији и српском устанку), ипак буде решено, да се удали од границе и отпрати у родно место, Бају.

Из Баје Вујић ускоро отиде у Пешту. Тамо је доста зарађивао учећи ђаке и штампајући своје књиге, које су се добро продавале. Тада је био издао своје *Јестествословије* (Јестаственицу, Науку о природи) и два мања дела, која беше израдио у земунском затвору: *Младога Робинзона* и *Алексиса и Надину*.

Кад за Вујића чују грађани оближње српске варошице Сент-Андреје, навале на њега молбама, те се он најзад прими за учитеља њихове латинске школе. Али он у Сент-Андреји није био задовољан,

[1] Доцније се показало, да је ту пашквилу написао неки учитељ из Срема (кога Вујић именује) и после побегао у Србију.

и већ је хтео после пола године да отиде. Тада се, како сам вели, неки његови лицемерни пријатељи потруде, те га упознају с неком, доста имућном, удовицом Пелагијом, рођеном Манојловић, и он се наскоро њоме ожени (1810. године, 29. септембра). Али је он и после овај брак тешко сносио. То нам и сам казује, причајући с извесном срцбом о том несмотреном поступку из свога живота и додајући на крају: „Обаче да сам седио с миром, то би боље за мене било, него што сам туђу жену, то јест удовицу, узео био“.

После женидбе Вујић је остао и даље у Сент-Андреји у пређашњем свом звању, а 1813. године постане и професором. На васпитању омладине радио је с толиким трудом и ревношћу, да је за то био на жупанискоj скупштини у Пешти јавно похваљен и добио од цара Франца I похвални декрет. На том је Вујић захвалио изговоривши пред скупштином беседу на латинском језику.

Вујићу се, од његове женидбе па за читавих 20 година (до 1831 год.), као стално место становања може сматрати Сент-Андреја. Али је он мало седео код своје куће: с времена на време одлазио је у Будим ради штампања и растурања својих књига, а још би се дуже забављао на својим путовањима од вароши до вароши дајући позоришне представе. Осим тога у ово доба пада и његово шестомесечно путовање по Србији, 1826. године, и толико исто или можда још дуже бављење у Крагујевцу крајем 1826, и даље 1827. године, док је о томе израдио путопис (Путешествије по Сербији).

С издавањем својих књига он се много мучио. Штампање је било скупо, а њему је за то недоста-

јало средстава. Имање, које беше добио женидбом, било је готово све упропашћено парницама. А са скупљањем претплате ишло је доста тешко (јер су и књиге морале бити скупе); на то се и сам често жали. Доста пута се нашао по какав родољуб, који би му помагао или платио и цео трошак око штампања које књиге. Међу именима ових његових добротвора, које је он набројао на крају свога Животоописанија, видимо и кнеза Милоша Обреновића, карловачког митрополита Стефана Стратимировића, владику Лукијана Мушицког, београдског митрополита Мелентија Павловића; архимандрита манастира Бездина (у Банату), Јустина Јовановића; игумана манастира Гомирја, у епархији горњо-карловачкој, Севастијана Илића; проигумана манастира Фенека, Вићентија Ракића; општину панчевачку и њеног проту, Константина Арсеновића; српску општину у Трсту; горњо-карловачку општину; тршћанског трговца Антонија Квекића и његову жену Ану; госпођу Јевстатију од Арсић, „славено-српску списатељицу“ из Арада; лорда Јулијана Јертерсона, инглеског консула у Трсту, и врло много других честитих Срба.

Највише се Вујић намучио око издавања свога *Новешјег Земљеописанија* (Најновијег Земљописа). Пре него што ће издати ову књигу објави да ће претплатницима дати најпре књиге, па после да положе новац. Ово је учинио надајући се, да ће наћи кога добротвора, који ће га у издавању књиге потпомоћи. Али у Угарској не нађе никога, те пређе у Србију, да се за то обрати кнезу Милошу (1823. године). У Крагујевцу изиђе пред кнеза, али му молба не успе. Кнезу се 2000 форинти, на име трошка око издавања ове књиге, учини велика сума,

а осим тога не познајући Вујића немаше поверења у њему. Ипак му обећа, да ће га у будуће потпомоћи, кад буде што издавао.

На повратку кући Вујић већ у Земуну остане сасвим без трошка. Да би дошао до новца, он пристане на предлог земунског учитеља Василија Јовановића, те са његовим познаницима приреде три позоришне представе. Према њиховој добити види се, да су им се представе морале добро походити. Он је после тога давао представе и у Темишвару и Панчеву, и тако је прибавио новаца за издање свога Земљеописанија. Кад буде штампано, пошаље 25 комада на дар кнезу Милошу, а зато опет добије од њега на поклон 1000 гроша. То је био повод Вујићеву доласку у Србију и затим његову путовању по Србији, што је све испричано у овој књизи, *Путешествије по Сербији*. Ради штампања те књиге он је 1827. године отишао кући у Сент-Андреју и одатле одлазио чешће у Будим. Из Сент-Андреје јављао је кнезу Милошу о пословима око штампања (21. новембра 1827. јавља да је Путешествије срећно прошло цензуру у Будиму). У фебруару 1828. године кнез му је послао 1000 форината, да исплати потребне трошкове.

Још од овога првога доласка у Србију (1823. год.) Вујић је био у непрекидној вези са кнезом Милошем. Поред осталога, што су поједини књижевници о Вујићу написали, о томе знамо и из његових писама. У Државној Архиви има очувано до 40 Вујићевих писама, писаних кнезу Милошу. Сва су написана збијеним, ситним (негде врло ситним), скоро усправним рукописом, који је доста читак и показује пажњу и брижљивост у писању.

Од поменутог путовања по Србији (1826. год.) Вујића је кнез Милош врло пазио и звао га *сином*, и ако је сам био млађи од њега. Отуд се у свима писмима Вујић обраћа кнезу Милошу као своме „оцу“ (почиње их обично изразом: „Мили отац мој“). Ретко у ком писму да га не моли за новчану помоћ или позајмицу, жалећи се на своје дугове око штампања књига или на оскудицу а доцније и на своју старачку немоћ. А то нам јасно показује, у каквим је тешким материјалним приликама живео Вујић и колико га је кнез Милош помагао и ценио.

У писмима из Угарске Вујић већином говори доста и о савременим књижевним и политичким приликама код тамошњих Срба и врло често с великом љутином грди своје противнике нарочито Вука Караџића и Лазу Зубана. Вука назива најпогрднијим именима и врло му се грубо подсмева[1], а кнеза Милоша моли, да не слуша клевете његове и његових присталица.

Од 1827. до 1831. године Вујић је седео у Сент-Андреји радећи на књижевности и живећи врло оскудно. Још му је и много загорчавала живот његова накосна жена, која га је непрестано заједала, да се не стара довољно о кући. О томе је Вујић писао и кнезу Милошу (из Сент-Андреје 2. фебруара 1831. г.) и овако му се жалио:

Мили Отац мој,

Ја *Вас* молим и паки молим, благоусердствујте ми простити, што сам Вас принужден с овим мојим особито важним прошенијем отјаготити, јербо Бог и

[1] Тако нпр. на једном месту вели: „шантави, на штули скакавац Вук“, али му на другим местима даје и још много више и горих придевака.

Ви само можете ми у овоме делу спомошествовати. Ја от како сам имао чест от Вас последњи пут растати се и моме дому доћи, от онога истога времена ето до данашњега дана непрестано у распри, кавги, противуборству и скаредноме домашноме непријатељству живим с мојом женом. Она мене дан ноћ какогод бесна, паклена кучка гризе. Дакле дотле је већ дошло, Мили Отац мој, да се морамо раставити. Зато трипут смо били пред судом, пак ја тамо кажем, колико сам ја от *Вас* новаца примио и колико сте ми их дали. Обаче она с худом, помраченом савестију њеном, окаљаном и скверном душом њеном, нипошто неће да припозна пред судом, него каже, да ја от *Вас* нисам јој у кућу ни једне паре донесао...“

И даље у истом писму моли кнеза, да према тражењу мађарског суда нареди, да се из протокола српске државне канцеларије начини списак, колико је новаца примио Вујић од кнеза у времену од 1825. до 1831. године.

Како се ова ствар завршила, видимо из другог писма Вујићева од 28. септембра 1831. године, у коме каже „...ја (сам) текушчаго сего лета 1831., маја 25., моју злонравну и пакосну жену конечно оставио и приопшчио сам се ко општежитељному монастиру, зовому Бездин“. — Колико је пак цео овај догађај на њега утицао, видимо по једноме месту у његову Животоописанију, где исказује захвалност Јустину Јовановићу, архимандриту манастира Бездина (у епархији темишварској), „који је, вели, мене аки већ изгубљенаго человека на своје благодетељне руке примио онда, када сам ја из глубочајшаго очајанија принужден био Сент-Андрију оставити, пак мене у мир и тишину поставити. Тако овај благодетељни духовни муж јест мене у његовом монастиру Бездину от 20. јунија лета 1831. до 20. фебруарија

лета 1832. са свободном трапезом и обиталиштем безмездно држао, гди сам ја потом и ово моје Животоописаније у спокојству и миру списао и на свет издао".

Ради штампања Животоописанија Вујић се 1833. године бавио у Карловцу (Карлштату), где га је владика Лукијан Мушицки за све време држао у своме дому и још му новчано помогао око плаћања трошкова. Колико је тешкоћа и неприлика имао Вујић око издавања свог Животоописанија, видимо из његова два писма, што је писао Кнезу Милошу у мају 1833. године из Земуна. И у једном и у другом жали се кнезу на своје тешко стање због дугова штампару и књижару и моли га за помоћ (у првом, да му позајми 400 форината, а у другом: 200 талира), да би могао „проклете Швабе исплатити". Да ли му је кнез послао новаца, не зна се. Али се по свему чини, да јесте, јер видимо, да му је и доцније чешће слао мање или веће суме, кад год би затражио.

Године 1834. у јулу Вујић се јавља кнезу Милошу из Панчева. Кнез му шаље 50 форината и позива га да пређе у Србију. Вујић је морао најпре отићи у Беч, да извади путни лист, и после дође у Земун и пређе у Србију. У октобру месецу 1834. године већ је био у Крагујевцу.

Вујић је и у Србији не само обилато радио на књизи него је и стекао особите заслуге оснивањем српског позоришта у Крагујевцу. Што се тада уопште и зачела мисао о позоришту, то се, нема сумње, има једино приписати Вујићеву заузимању. Већ у почетку 1835. године био је сграђен уз тадашњу државну штампарију и нарочити „позоришни дом" или „театар", у коме је Вујић уз припомоћ неколико образованијих људи са дилетантима — већином грађанима

и одраслим ђацима (женских глумаца није било) — давао представе. И сам је кнез поклањао особиту пажњу овој младој установи и радо је походио позоришне представе, а тако и цела кнежева родбина.

Малетић, писац дела *Грађа за историју позоришта у Београду*, каже, како је Вујић дошао у Крагујевац „с оном идејом, која га је у Мађарској одушевљавала, кад је у Пешти, Земуну, Панчеву, Темишвару и Араду давао представе — с идејом, да у српском народу буди свест о својој народности, о својој историји, свест о лепом, племенитом, узвишеном“.

„Представе његове гледао је, истина, само кнез и његови дворници са врло малим бројем других *позваних гостију,* али је од тога времена остала мисао о позоришту, која је, као бачено семе, у своје време лепим плодом уродила“.

Као „директор театра“ — као што сам себе назива у једном писму — Вујић је пробавио у Србији целу 1835. и 1836. годину и неколико месеца од 1837. године. Седео је поглавито у Крагујевцу, а одлазио је и у Пожаревац, да тамо пред кнезом даје представе. Али је по извесно, краће или дуже, време бивао и у Београду. Можда је и тамо давао позоришне представе. За његове заслуге, учињене Србији, кнез му је Милош одредио пенсију од 120 талира (око 660 динара) годишње. Ту је пенсију примао од 25. маја 1836. до 3. јуна 1839. године, када је Кнез Милош оставио Србију. И сама његова старост већ је заслуживала, да му се даје ова помоћ. Он се већ у новембру 1835. године жалио кнезу Милошу на слаб вид и слаб ход и на своју старост од 64 године и да услед тога не може више „држати позориште“. Али је свакако по жељи кне-

жевој остао и даље да управља младим позориштем српским, јер је ту дужност вршио и 1836. године. Само је, како се види, био после ослобођен од представљања у позоришту, јер се у писму од јула 1836. године жали кнезу, како му неки пребацују, да „вуче плату а ништа не представља у театру“. Ну већ крајем 1836. године позориште је престало да ради. Вујић је у новембру био у Београду а после је прешао преко.

Године 1837. бавио се најпре у Земуну и у Панчеву. Затим је јула и августа провео неких 45 дана на путу до Галаца (на Дунаву у Влашкој) и натраг. То је своје путовање опширно описао у једном писму кнезу Милошу. По повратку с пута отишао је најпре у Карловце а потом се наместио у манастиру Раковцу близу Новог Сада. Из писама видимо, да је Вујић седео у Раковцу до краја ове године, а можда и нешто више, и затим се преместио у Нови Сад и у њему је становао целе 1838. и почетком 1839. године. За све време овога бављења ван Србије Вујић је редовно добивао од кнеза своју пенсију све за по три месеца унапред.

Пошто је тада био сасвим одлучио да остави постојбину и да се више не враћа у своје родно место, Бају, Вујић напише тестаменат, који је такође леп доказ његова родољубља. Њиме остави све своје имање (2400 форината шајна) цркви св. Николе у Баји и одреди по један део од интереса да се сваке године даје: двема црквама у Баји и двојици њихових свештеника, болници бајској, двојици добрих гимназиста православне вере и двојици православних учитеља. „А за то све тражио је само: да речени свештеници, заједно с учитељима и ђацима, сваке године

по три службе Божје одслуже за њега и за родитеље његове, и то: 9. септембра, када се родио; на Атанасија и Кирила, 17. јануара, кад му је била слава, и на дан кад оде са овога света на други.

„Црквена Бајска Општина примила је овај завет и унела га у свој записник 16. маја 1839.

„И данас, сваке године, врше се наредбе Вујићеве и, по свршетку испита, у општини се прочитају имена двојице најбољих ђака Срба, којима се даје помоћ од задужбине Вујићеве“.[1]

Отишав из Баје Вујић је прешао у Србију, где је јамачно мислио остати све до смрти. Али се прилике тако промене, да је он убрзо морао отићи из Србије. Чим кнез Милош (1839. године, 3. јуна) остави Србију и отиде на своја добра, у Влашку, и Вујић истог дана пређе у Панчево. Пенсија му буде укинута, и он се немаше на шта враћати у Србију. Зато отиде у Темишвар Платону Атанацковићу, тадашњем архимандриту манастира Бездина, једног од најбогатијих српских манастира у Аустро-Угарској. Од Платона добије Вујић допуштење, да се може у његову манастиру сместити и седети све донде, докле не нађе себи начина за опстанак. Тако проведе у Бездину целу зиму и пролеће радећи на својим књигама, а поглавито на тако званој Систоми (излагању вере мухамеданске).

У том дође му несрећан глас, да је у Баји пожар од 19. априла 1840. године сагорео преко 2400 домова и да је и њему изгорело све што је још тамо имао. Вујићу беше највише жао његове библиотеке, какве, као што вели, никада више у

[1] М. Милићевића *Поменик*.

свом животу неће имати нити ће онакових књига сакупити. Добивши трошка од новог архимандрита, отпутује у јуну у Бају, да види целу ову несрећу своју и свога родног места.

Видећи да му у овим старим и тешким данима нико не нуди озбиљне и сталне помоћи, Вујић је већ у путу био одлучио, да иде у Русију и да тамо тражи помоћ. Зато се у Бајн бавио само кратко време, док је добио путну исправу, па се одмах крене на далеки пут, на ово своје последње путовање. Путовао је све низ Дунав, лађом, свраћајући у многа места поред обале и описујући њих и своје бављење у њима. Затим је преко Влашке и Молдавије прешао у Русију, у Бесарабију. И ту је обишао многе градове, између којих и Акерман, Херсон и Одесу.

Мислио је, да ће у Одеси испословати помоћ, ради које беше дошао, али кад виде, да ни тамо нису баш особито повољне прилике, би га толико стид молити, да је сасвим махнуо своју намеру и мисао о томе. У својој невољи сети се срећом једнога познаника, Србина Спиридона Филиповића[1], који тада беше архимандрит у руском манастиру Хиржавки (Гиржавки) или Хржавки у Бесарабији. Вујић дакле отпутује у Хиржавку, где га архимандрит Филиповић пријатељски прими и задржи код себе годину дана и осам месеци. Зато је време Вујић опет писао, а описао је и своје последње путовање, па је у том путопису доста опширно изнео и живот свога добротвора, Спиридона Филиповића.

[1] Архимандрит Спиридон је био родом из Шибеника у Далмацији, а знатан је као посредник у руским односима са српским народом за време првог устанка.

Оставивши Хиржавку Вујић поново допутује најпре у Земун (1842. године) а после пређе у Србију, па је доцније (1845. године) у Београду и штампао своје *Путешествије по Унгарији, Влашкиј, Молдавији, Бесарабији, Херсону и Криму.*

Последње године своје старости Вујић је провео у Београду. Живео је врло оскудно (издржавао га је Димитрије Аврамовић, живописац) а био је врло ослабео. О последњим данима његова живота прича нам М. Милићевић у своме *Поменику*: „Настављао је у једној собици више основне школе и велике цркве, у улици која од Старог Здања води Калимегдану...

„Колико се сећам, Вујић је носио на глави качкету, спљескану као лепиња; браду и брке бријао је; од старости био је малко погурен; на леђима је имао дугачко јапунце а у руци штап.

„Живећи тако оскудно, Вујић је често говорио својим пријатељима, професорима:

„— Карисиме![1] Да ми хоће дати да будем цензор новина: ту нема много посла, јер већ и ја нисам за велики рад; плаће има 250 талира: мени би то било доста; па бих само прочитао и написао: *Позволајетсја,* или *Не позволајетсја!*[2]

„И ту, тако смерну, жељу старац је однео у гроб!

„Вујић је умр̏о у Београду 8. новембра 1847. године у $2^1/_2$ часа после по дне. Пре тога је куњао три дана: старост и слабост прекинуше му жицу живота. Он је издахнуо у стану књиговесца Винклера,

[1] Драги, мили.

[2] „Допушта се“ и „Не допушта се“.

који је баш тада повезивао његово последње дело *(Ирину и Филандра)*...

„Тело Вујићево испратили су сви наставници и сви ученици у Београду. У великој цркви, на опелу, говорио му је беседу ондашњи архимандрит, а потоњи владика шабачки, Гаврило Поповић".

Вујић почива у београдском гробљу код цркве св. Марка, близу гроба свога пријатеља Возаровића и некадашњег гроба Симе Милутиновића.

Према слици у нашем Народном Музеју Вујић је био округла лица и граорастих очију а према сликама из његових млађих година види се, да је био прилично пун и развијен. Судећи по тешкоћама и патњама, које је издржао у животу и на многим путовањима, даље по неуморној радљивости његовој и по томе што је доживео старост од 75 година, мора да је био човек врло издржљив и јака телесна састава.

Цео његов живот приказује га као човека осетљива и добре, прилагодљиве нарави. Он је због тих особина и због своје учености био свуда у српском друштву радо приман и цењен. А његов рад опет показује, да је целог века свог био веома предузимљив и вредан али уједно и несебичан радник и велики родољуб. Ма да је у више прилика зарађивао или добивао много новаца, он је ипак од свега тога врло мало трошио на себе лично, а много више на штампање и растурање књига, корисних „роду своме", на помагање сиротних и оскудних или најзад на путовања, којима је прибављао поуке и себи и својим читаоцима[1]. Један очити пример Вујићева родољубља

[1] Ево шта он каже за своја путовања а посебице за путовање у Русију: „А и ово је истина права, да сам ја у Росију

и дарежљивости већ смо споменули, а овде да наведемо још ове. Представљајући 1813. године у Мађарском Позоришту у Пешти *Крешталицу* имао је прихода 610 фоината, и цео је тај новац поделио на троје: један је део поклонио сиромашним „студентима“, који су му помогли у представи, други део Мађарском Позоришном Друштву за уступљено Позориште и трећи део учитељској школи у Сент-Андреји. — Други пут у Баји сав приход — 302 форинте — од представе *Инкле и Јарика,* поклонио је сиротним удовицама војника, који су изгинули у боју код Липиске (Лајпцига). Исте године је у Сегедину давао представу *Георгије Петровић, вожд сербски,* и од прихода — 525 фоината — дао 400 фоината као прилог за изгорелу српску цркву св. Арханђела Михаила у Сегедину; од остатка пола је поклонио болници а другу половину раздао сиротињи сегединској без разлике „закона“ (вере).

II

Правци Вујићева рада били су, као што смо видели, доста разноврсни, и на свима је он био од користи своме народу.

С коликом је вољом и трудом радио на *васпитавању и образовању српске омладине* и на просвећивању целога српског друштва, најбоље показује

путујући у путу многа удручења претерпети морао, а к томе узрок је био недостатак новаца. Зато принужден сам био ја с једним комадићем хлепца и с једном чашицом водице целе летње дане проводити. И ја ништа не марећи за цела ова моја неспокојинства и мучења отважим се на ово моје тјаготно и опасно путешествије, само за показати Народу мом Серпском, колико велику корист и ползу почерпавати буде он из моји путешествија, када их ушчита...“

срдачан дочек, који је налазио у свима српским местима и код свих образованих Срба онога времена. А већ смо видели, да је и од самога цара био за своју трудбу јавно похваљен.

И његов најзнатнији рад, *рад на оснивању и ширењу српскога позоришта*, имао је опет као главни задатак поуку и просвећивање ширега круга народног. Говорећи о томе свом раду он каже: „А то сам и чинио понајвише за Народа мога просвешчење и радост, а не само за моју ползу и корист...“ А колико је веровао у благотворну моћ ове установе, види се по његовом живом раду и личном пожртвовању ради њеног напредовања. Он узвикује: „Камо срећа да и код нашега Народа у Мађарској барем од све невоље на два места, то јест у Темишвару и Новом Саду, по један театер трошком ондашњега Народа обдержавати се може!“

Услед злобе и зависти неразумних људи Вујић је са својим позориштем био понегде чак и рђаво дочекиван и морао је тражити заштиту месних власти[1], али је ипак остао и даље веран своме уверењу.

Први пут је Вујић изишао на позорницу 1813. године, 12. августа, у Мађарском Позоришту у Пешти. Тада је давао представу *Крешталица*. Ово је дакле била прва српска позоришна представа у аустроугарских Срба. Видели смо, на шта је употребио приход од ове представе. После је Вујић с времена на време

[1] Такав један пример наводи и он сам. Кад је давао у једном месту, које, вели, неће да именује, представу *Паунка Јагодинка* (1832. године), многи су му из злобе и зависти којешта замерали, износили лажи и подметања, па га чак и називали руском уходом. Говорили су да му је виц-ишпан дао 20 форината само да што пре иде из тога места и да више не чини шкандале итд.

састављао позоришне дружине и путовао из места у место дајући представе (поглавито у Пешти, Араду, Темишвару, Панчеву и Земуну). Њега су потпомагали и ступали у његову позоришну дружину као дилетанти: учитељи и грађани, затим универзитетски слушаоци (нарочито слушаоци пештанског свеучилишта) и одраслији ђаци, па и остали образовани људи.

Прешав у Србију, Вујић је настао, да и у њој одомаћи своја омиљена „театрална представљенија“, и као што смо видели, труд му је био уродио плодом. Не само да је установио позоришне представе, које је приређивао у Крагујевцу и у Пожаревцу, него је успео, да му за то дају и удесе нарочито одељење („позоришни дом“) у згради тадашње државне штампарије. Тако је Крагујевац добио своје позориште, које је у њему остало много година. Данашње београдско позориште може се управо сматрати као његов непосредни наследник.

С правом дакле заслужује Вујић, да се назове *оцем српског позоришта!*

*

Ну Вујић је не само делом него толико исто и пером настајао, да прошири круг знања у српске омладине и осталог српског света. Он је за свога дугог живота *много и писао и преводио,* те се по множини написаних дела може сматрати за једног од најобилатијих српских књижевника. Чему је тежио и на чему је настојавао, томе су и његови књижевни радови били управљени. Зато су и они прилично разноврсни, и уопште их можемо поделити у четири групе.

Прву групу Вујићевих књижевних радова, на којима је најпре почео радити, чине књиге посвећене школи и образовању омладине. То су:

Руководство к француcтеј граматице, во употребљеније славено-серпскија јуности сочињено. В Будине граде, 1805.

Јестествословије в ползу наипаче јуности, преведено са дела немачког професора Гергија Христијана Рафа. Издано у Будиму 1809. године.

Млади Робинзон или једна нравоучителна повест к просвјешченију разума и побољшанију серца за младолетну јуност преведена с немецкаго. В Будине граде, 1810.

Новоизобретеноје и благоустројеноје Училиште Добродетељи, содержашчеје пјатнадесјат пријатних повестеј, с нравоучителними јих поученијами и примјечанми; во употребљеније, увеселеније и ползу славено-серпскија јуности. У две части. В Будиме граде, 1823.

Новејше Земљеописаније целаго света во употребљеније и ползу славено-серпскаго народа с једном илуминиратом целаго света мапом. В Будином граде, 1825.

Новоизобретеноје и благоустројеноје Прибављеније ко Училишту Добродетељи, содержашчеје десјат пријатних повестеј с нравоучителними јих поученијами и примјечанми во употребљеније, увеселеније и ползу славено-серпскија јуности. В Будиме граде, 1830. — Посвећено кнегињи Љубици.

У другу групу долазе његова позоришна дела, која су већином преводи и прераде:

Фернандо и Јарика једна јавнаја игра у трима дејствијама, преведена с оригиналнаго англијскаго јазика. В Будиме граде 1805.

Љубовнаја завист чрез једне ципеле, једна веселаја игра у једном дејствију, состављена Јоакимом Вујич. В Будиме, 1805. — И ако Вујић каже, да је ову игру сам саставио, она ће бити — по тврђењу г. Павла Поповића (види „Српска драма у XIX веку“ у „Срп

Књиж. Гласнику, књ. V.) — свакако превод (или прерада) једне драме немачког писца Јосифа Рихтера.

Награжденије и наказаније, једна сеоска игра у два дејствија, сочињена Ј. Вуичем. В Будиме 1807. — И ово је можда превод, али му се не зна оригинал.

Слепи миш, једна весела игра у једном дејствију. В Будиме, 1809.

Крешталица, једно јавно позориште у три дејствија по Коцебуу. В Будиме, 1814.

Сербски вожд Ђеоргиј Петрович, иначе наречени Црни, или: Отђатије Београда от Турака. Једно иројческо позориште у 4 дејствија, сочињено и списано Јоикимом Вуич (у Животоописанију пак вели: „по Балогу преведено с мађарског"). У Новом Саду, 1843.

Трећу групу Вујићевих радова чине *путописи* и *животопис*, који су му најоригиналнија дела, па и од највеће вредности:

Путешествије по Сербији. У Будиму 1828.

Путешествије по Унгарији, Валахији, Молдавији, Бесарабији, Херсону и Криму, во кратце, сопственом руком његовом списано. У Београду, 1845.

Јоакима Вујича, славено-сербскаго списателя. Животоописаније и чрезвичајна његова приключенија, во кратце сопственом руком његовом списана. У Карлштату, 1833.

Четврто су *поучна* и *разна друга*, већином историска и шаљива дела његова:

Оштроумна домишљенија Бертолда, једног мудрог и итроумног сељака. Превод с талијанског. У Будиму 1807. — Ова је књига прештампана трошком Јеремије Обрад. Карацића у Београду 1868.

Увеселителне басне Какасена; превод с талијанског. Будим, 1809.

Алексис и Надина или Англез у Америки, преведено с англискаго јазика. У Будиму, 1810.

Слава Наполеонова, како главнаго војеначалника, 1814.

Разговор Суварова и Кутузова у царству мертвих. Пешта, 1814.

Благородна и великодушна жена Лунара у Персији. Једна персијска повест, описана у разговоре и собеседованија Јоакимом Вујич. В Будиме граде, 1815.

Kurze Biographie des Herrn Joachim Vuits, neusten illyrisch-serbischen Schriftstellers. Pesth, 1826. (Кратки животопис господина Јоакима Вујића, најновијег илирско-српског књижевника. Пешта, 1826). — Ово је јамачно сам Вујић написао.

Истино и веројатно средство обогатити се и своју кесу пунити. У Будиму, 1829.

Песни Њиови всепресветљејши и самодержавњејши императорски величества всеросиски, то јест: Петра Великаго, Екатирини II, Александра I и Николаја I. У Карлштату, 1833.

Излишнаја љубов Ирине и Филандра, превод с талијанског. Београд, 1847.

Најзад има једна занимљива, повећа Вујићева песма, у којој он напада на Вука Стеф. Караџића, исмевајући његову реформу српског правописа и граматике. Та се песма зове:

Критика и остра протестација писмена Дебелога Јера (ъ) и Танкога (ь) против курта-херо-шијачке граматике г. Вука Стевановића. У Бечу 1821. — На овој се песми Вујић није потписао, али је Вук знао, да је његова. Уосталом Вук није њега сматрао за каква озбиљна противника.

Осим штампаних радова Вујић их је имао и доста нештампаних. Тако у свом Животоописанију он набраја повелики број тих радова. То су већином драмска дела, која је он преводио, прерађивао или можда сам састављао, да би се у његовим позоришним дружинама представљала. Да би се још боље видела његова обилатост и добио јаснији поглед на правац

његова књижевног рада, навешћемо овде и та нештампана дела:

Житељи земни илити Описаније свију народа на земљи, са 125 слика.

Краткоје и вероистиноје сочиненије Угрина списателя о народу серпскоме, злочесто нареченоме расијанскоме, и о јего заслугах и судбинах у Унгарији. С прибављенијем привилегијах, ко истому народу дарованих.

Тужба књижества серпскаго.

Девица из Маријенбурга. Једно књажеско фамилијарно живописаније у 5 дејствија. — Превод.

Селико и Бериза или Љубав измежду Негри. Једно јавно позориште у 4 дејствија.

Шпанијоли у Перувији или Ролова смерт. Једно жалосно позориште у 5 дејствија по Коцебуу.

Сибинска Шума. Једно романтическо позориште у 4 дејствија.

Предувереније сверху состојанија и рожденија. Једно јавно позориште у 3 дејствија. — Превод.

Стари Војак. Једно јавно позориште у једном дејствију.

Обручениje или детска должност сверху љубве. Једна весела игра у једном дејствију.

Сирома тамбурџија. Једно јавно позориште у једном дејству.

Знајеми вампир. Једна весела игра у два дејствија.

Добродетељни дервиш или Звекетуша Капа. Једна волшебна игра у три дејствија, преведена с мађарскаго.

Набрежноје Право. Једно позориште у једном дејствију.

Негри или Љубов ко сочеловеком својим. Једно јавно позориште у три дејствија.

Девојачки лов. Једна весела игра у три дејствија. — Превод.

Сваке добре вешчи јесу три. Једна весела игра у три дејствија.

Карташ. Једно јавно позориште у 5 дејствија по Ифланду.

Сестра из Будима или Шнајдерски калфа. Једна опера у два дејствија, прев. с мађарскаго.

Жертва смерти. Једно јавно позориште у три дејствија.

Сирома стихотворец. Једно јавно позориште у једном дејствију.

Паунка Јагодинка. Једно јавно позориште у 5 дејствија.

Ла Пејруз (драма).

Сербска принцеза Анђелија (драма).

Али треба имати на уму, да је он имао још нештампаних радова.

Није овде место, да се нарочито говори о вредности целокупнога књижевног рада Вујићева. Рећи ћемо само колико је најпотребније. Већ према свему, што је до сад казано, може се оценити, да су његова дела била за савременике доиста од користи и поуке и да су се нека од њих доста и читала; то се види још и по великом броју претплатника и његових добротвора. Али су то на жалост били готово све радови таке врсте, да нису могли до данас одржати своју ранију вредност. Његове су школске књиге морале наравно већ самим временом застарети: било због метода било због података и погледа, који су у њима. Његова позоришна дела уопште су слаба, премда ваља рећи, да су ипак била прилично подесна за оно време, кад је тек ваљало привлачити гледаоце — стварати позоришну публику. Већином су то били наивни комади, са јасно израженим моралним смером и са знатно заступљеним сентиментализмом (осећајном страном). У некима од њих много се истичу идеје тако зване природне, Русовљеве, школе, по којима људске врлине, у свој чистоти њиховој, има само природни човек,

кога се још није дотакла наша извештачена образованост. А комедије Вујићеве имају све тип старих комедија, у којима заплет прави само једно лице, и то намерно. Шала је у њима негде доста згодна али негде врло груба и без комичности[1]. — Путописи Вујићеви, и ако су прилично занимљиви, ипак немају праве путописне вредности: они су просте забелешке, записивање онога што се у путу десило. У њима нема посматрања, критиковања; и кад посматра, он види у савременом друштву само оно што је добро. Осим тога, и сувише прича о себи и заустављa се на ситницама које се тичу његове личности. И тако нам ти путописи знатним делом приказују и његов живот.

Вредно је на овом месту за све књижевне радове, као и за животопис и за остала поучна и шаљива дела Вујићева, поменути још и ово. Необичан је утисак, који мање или више оставља на нас свако дело његово, кад га прочитамо. Нарочито ово вреди за његове самосталније радове. Она добродушност, искреност, онај поучни тон и онај дух, који налазимо у свих ондашњих писаца српских, а нарочито у романима Милована Видаковића, веје тако исто и у Вујића. Нема сумње, да су томе један од главних узрока и књижевне потребе тадашњега српског друштва. Услед тих потреба је и постала особина оног времена, да сваки образовани писац српски сматра за дужност поучавати и саветовати своје читаоце. А осим тога оваком је писању много доприносио и ондашњи начин школовања и уопште васпитања, опхођења и целокупног живота у српском друштву.

[1] Види споменути рад П. Поповића у Срп. Књижевном Гласнику, књ., V, стр. 282—3.

А у свему томе било је много туђинскога, нарочито немачкога, утицаја.

Што Вујићева дела нису могла одржати вредност и за данашњег читаопа, један је од знатних узрока и *језик*, којим су писана. Вујић је, као и сви његови савременици, Вукови противници, писао оним тако званим „славено-серпским“ језиком, који је био чудна мешавина од народног, али доста искваренога српског језика са препуно и речи и облика из црквено-словенскога (тј. руско-словенскога) и рускога народног језика и са многим страним, несловенским речима. Али не само то, него је готово сваки од писаца онога времена имао друкчији књижевни језик, са више или мање те мешавине, тако да су неки од њих писали језиком, који се јако удаљавао од народнога говора, док је у других књижевни језик био сасвим близак народном (па су чак понешто писали и чистим народним језиком). — Вујићев књижевни језик има већину споменутих махна „славено-серпског“ језика, али му ипак бар понека дела имају и доста народнога. Међу ова последња долази и *Путешествије по Сербији*.

Још једну тешкоћу данашњем читаоцу чини код „славено-серпских“ писаца и њихов *правопис*, сасвим друкчији од данашњег. Он је такође био мешавина од црквеног и руског начина писања, опет у сваког писца нешто друкчија. — Вујићев правопис, ма да је у главном један, ипак је пун недоследности. О томе ће мало даље бити опширнијега говора.

Најзад, Вујићу се може с правом замерити прилична *невештина*, па и *немарљивост* у писању: у избору онога што треба унети у дело, у истицању

и описивању лепога, у начину исказивања и причања итд.

III

Књижевна је Задруга изабрала за своје читаоце Вујићево *Путешествије по Сербији*. Ово је дело његово, које ће увек имати вредности. То је први путопис по новоослобођеној Србији, писан пре 75 година, у време кад је српском народу у маленој кнежевини почињао свитати нови, сасвим друкчији живот. Само доба, дакле, кад је Вујић путовао, довољно је да нас заинтересује за његов путопис. И ма да Вујић није погодио, да изабере за *главни предмет* свога путописа оно што би за нас имало највише вредности — посматрање и опис земље, народа, личностй, историских догађаја и томе слично, — ипак је он и од те врсте забележио прилично занимљивих и корисних података. Неки се од тих података готово само код њега и могу наћи. Зато је сад ово Путешествије најзнатније дело Вујићево.

По жељи кнеза Милоша, да разгледа и опише „древности и реткости“, Вујић је пропутовао целу ондашњу Србију, видео већи део њене земље и народа, и познао се са многим тадашњим знатним личностима. Описујући свој пут, он је местимице унео и по који предеони опис, али много више има података за историску географију: прошао је многа места и записао им имена а о многима оставио и опширнијих забележака. С помоћу карте, која је за овај путопис израђена, може читалац лепо пратити путовање Вујићево и добивати и по штогод корисних географских знања о тадашњој Србији.

Даље, има у Вујићеву путопису и повише бележака о народу: прича о раду, певању, о гостољубљу и начину дочекивања, о народном животу и ношњи итд., тако да се из његова описа може добити и по која лепа слика о тадашњем народном животу и расположењу. А уз то је све ово причање задахнуто топлом љубављу према српском народу: на толико места исказује своју неизмерну радост, што до скора потлачени народ у Србији види тако слободан и весео; ужива у посматрању тога народа, цени његову вредноћу, простодушност и гостољубље. Као Србин са стране, из земље где је Србину било нешто лакше дисати него под Турчином, он се веома радује сваком и најмањем знаку државнога, просветног, војничког и уопште народног напретка у Србији. Зато из његова путописа видимо и оне прве, родољубиве напоре српскога кнеза и његових доглавника као и самог простог народа српског, да дигну цркве, школе и разне друге установе, да се заведе добра војска, судство итд. Из Вујићева додатка о „Серпској Правици“ читалац може са задовољством увидети, да већ и у прво време свога државног живота Србија имађаше своје лепо уређење и такав унутрашњи ред, какав би се у нечем и данас могао пожелети. — Његова „Карактеристика Народа Серпскаго“ такође је лепа и за читаоце корисна; има чак и занимљив пример нарицања за умрлима и помен о траговима крвне освете, коју је кнез Милош искоренио. На једном месту излаже у облику разговора однос спахија према српским сељацима и давања спахијама.

Све ово пак чини најпретежнију страну Вујићева путописа, ону, која за читаоце може имати и највише поуке и највеће занимљивости.

Ну, као што је поменуто, штета је, што Вујић није ову врсту посматрања и података узео за главни задатак своме путопису. Схвативши и сувише изречно жељу кнеза Милоша да описује „древности и реткости“ и назначење о циљу његова пута у спроводном писму („...а по том чесно испратити га даље до другог манастира или цркве...“), он је сматрао као најглавнији свој задатак разгледати и описати ма и незнатније цркве и манастире, а све је друго узимао као узгредно. Зато се и правац његова пута управља према местима, где је имала која црква или манастир.

Осим тога он није имао свуда правога избора у томе, шта ће запазити или испричати. Негде се и сувише опширно забавља описивањем унутрашњег намештаја у којој цркви или манастиру, негде опет говори о ситницама на свом преноћишту. Међутим о неким задужбинама и местима, које помиње и о којима бисмо од њега врло радо чули штогод више, прича већином сасвим укратко или и никако.

Ипак морамо рећи, да и оно, што је Вујић саопштио о црквама и манастирима, има доста значаја. Ту нам путописац даје много опширних описа и предања о нашим старинама. Преписао је и приличан број дотле непознатих старих повеља и записа српских из манастирских хартија и књига и са зидова старих задужбина. Узгред долазе и његове напомене, из којих се види, у каквом је стању оставила турска обест земљу и светиње побуњене раје српске после Кочине и Карађорђеве Крајине.

Свој путопис израдио је Вујић у главном *у облику дневника:* описује по данима (само понегде за 2—3 дана уједно) шта је пропутовао, видео и чуо. Али у целом, овако великом делу нема нигде

означених ни издвојених одељака нити се могу издвојити: цео путопис, од почетка до краја, тече као једна везана целина. Зато се и приликом поделе овога дела на две свеске у овом издању морала просто једна половина узети у прву а друга у другу свеску.

Језик је у овом путопису разумљив, и кад се објасни известан број старословенских, руских и осталих страних речи, лако га је читати. Уз то му и стил није тежак, и као да је и на језик и на стил имало утицаја његово путовање по народу и разговарање са људима из народа. Он се овде и сам нарочито трудио, да пише разумљивијим језиком. Отуд се може понегде наћи, како после неке необичније речи додаје: „или просто рећи...“ и наведе народну реч или објашњење.

О *правопису* Вујићеву већ је нешто поменуто, а овде ћемо га прегледати опширније.

Он редовно пише, где треба, *ѣ* и у народним и у црквенословенским речима, а употребљава га и за умекшавање преходних сугласника: *иеванѣмъ, нѣговъ, искреннѣйшему.*

И слово *щ* употребљава и у народним и у црквенословенским речима: *обсщавате, будалащина, Благовещенїе, мощи, творящаго, общежителни.*

На место самогласнога *р* свуда пише *ер* или *ре: смертъ, цсрква, крестъ.* Само се понегде нађу примери као: *цркве* (на страни 23.), *крста* (стр. 88.), *крстъ* (стр. 35.) и др.

Глас *х* на крају речи уопште не пише: *иоедо, ирскрсти се, њи;* а каткад га не пише ни у средини: *саати.* Али се и овде нађе по неки изузетак, као нпр.: *не могохъ* (стр. 46).

Ј означава са *й* а некад и са *ї* (ово му је иначе један од знакова за *и*): *їоште, Твоїомъ властїю.* Али га негде не пише, нарочито испред или између самогласника: *есамъ, едну, ни еданъ, єрбо, даемъ, абїе.*

Т обележава са *ть*, али у презименима и у именима на *-ић* код њега редовно долази *ичь*: *Вучь*, *Милатовичь* (село). Има само неколико примера са завршетком на *-ить*: *Митьить*, *Митьитья* (стр. 191., 192., 195. и др.), *Белодеритъ* (стр. 50.).

Ђ је означено свуда са *дь*, а *џ* са *дж*, *љ* са *ль*, *њ* са *нь*. Али се често нађе, да *љ* и *њ* није ничим обележено: *Серблинъ*, *светители*, *добродетели*, *совокупленїю*, *задоволствїе*; *конскогъ*, *нїовы*.

Понегде на место *т* употребљава ѳ: *Ѳеодоръ*, *Ѳомина Неделя*.

Врло често пише и знак *v*, најчешће као глас *и*, али доста пута и место *в* или *ј*: *Пavловичъ*. *Evропи*, *Evангелїе*, *Movсеа*, *Пavсїю*.

Има доста речи *с удвојеним сугласницима*: *искреннѣйшему*, *дерзновенно*, *Ѯоанна*, *Кvрїлла*, *вїлласту*.

Одређени вид код придева мушког рода редовно има завршетак *ый*: *истый*, *нуждный*.

Много пута има написано по две речи заједно или обрнуто: једна реч као две; тако: *попаденїю*, *по прїимао*. Заменицу *се* редовно пише заједно с повратним глаголом: *веселтесе*.

Велика слова употребљава и где им није место а опет особне именице врло често пише и малим почетним словом.

Чести су случајеви, да му два јотована сугласника дођу један до другога или да после јотованог сугласника дође опет *ј*: *миньдьюше*, *Београдьяны*, *синотъньой*, *кутью*, *сретьня*, *платья*, *дольнѣмъ*.

Увек пише *ни* одвојено од речи, са којом је сложено: *ни коме*, *ни еданъ*, *ни самъ*, *ни си*, *ни су*. А *не* је негде одвојено негде спојено: *недержи*, *не платья*.

Бројне речи пише цифрама и онде, где их треба написати словима.

Има доста речи, које *двојако* пише: *свещеницы*, поред обичног *священик*, *мужски* и *мужески*, *сатъ* и *саати* (ово друго је 2. пад. множине), *монастиръ* и *манастиръ*, и др.

Претварање сугласника, изузевши два-три примера, није нигде извршено; пише: *изкитъене*, *разчесляну*, *редкости*, *надписъ*, *отговори*, *отстои*, *человѣколюбче*, *лебцелдер*, *сербски*, *собствеңымъ*, *лагше*, *готовостью* итд.

Исто тако није изведено ни *избацивање сугласника*, него редовно налазимо: *изшарану*, *разсмотрению*, *известно*, *честно*, *устмено*, *нуждный*, *праздникъ*, *мужско*, *обкруженно*, *присутствию* итд.

Интерпункција је у Вујића не само сасвим погрешна него се и по врсти знакова, које меће, ретко где подудара са данашњом. Местимично је рђавом интерпункцијом чак и смисао покварен.

Како је Вујић писао, може се видети и из ова два верно прештампана одељка из оригинала; први је са стране 102. а други са 350-те:

...По отходу Турчина, устадо я съ мое мале столице, диго руке къ небу пакъ реко: Благодаримъ теби о господи Боже мой! да самь доживїо чути и видити да Турчинъ Серблину на тужбу долази, што отъ како е бѣдна Сербїа подъ турскїй свирѣпый бычь подпала, нїе се ни када ово случило. Обаче благодаримъ и теби мудрый Княже и Вожде Сербскїй Г. Милоше, да си ты помощїю Божїею а и твоимъ мудримъ управленїемъ оногъ гордогъ и свирѣпогъ Лава Турчина укротїо, да у цѣлой твоїой држави никаква душа Хрїстїанска отъ нѣга оскорблѣна и увређенна више не може быти. —

...Сербли вообще есу такожде и презѣлно гостолюбивы, ербо нема тога на свету народа, кои бы могао Сербскїй Народъ гостолюбїемъ превосходити; а то самь у моему путешествїю искусити могао, ербо гди самь годь съ мои момцы долазїо, свуда бы ме честно и любовно прїимили и по возможности угостили тако, да бы ми и последный залогаї изъ уста нїовы дали. — Я бы самь доста пути пытао мое момке, показую ли овы великодушны люди и другоме иноме овако гостолюбїе, или може быти самомъ мени изъ узрока, што я идемъ посломъ Его Княжескаго Сїятелства, на кое свакїй бы ми отговорїо, да они не само мени, него

и прочимъ инымъ буди коме таково указую, ербо е кодъ насъ, говоре они таковый обичай...

Врло је осетна махна Вујићеве књиге и мноштво *штампарских погрешака.* Осим тога је на много места *пропуштено* и по које слово или је изостављена и по цела реч.

Да поменемо још једну знатну махну Вујићева рада. Кад је путовао, Вујић је водио само забелешке, па их после дужег путовања на појединим својим одмориштима сређивао а свакако према сећању и допуњавао. Али нити је кога после питао о тачности онога, што је забележио, нити је имао при руци карата, које би му колико толико помогле, да свој пут тачније опише. Због тога је у његову путопису изишао пре свега врло велики број *погрешно записаних имена* како географских (за места, брда, планине, реке, цркве итд.) тако и личних, а осим тога и много погрешака друге врсте, нпр. погрешно означени правци његова путовања, мешање једног места са другим, означавање неких села онде, где нису била, итд.

Он је још — што му се може и похвалити — израдио *Оглавлєнїе*, тј. именик (регистар), у коме је азбучним редом набројао сва села, вароши, градове, цркве, манастире, реке, планине итд., које се у његову делу помињу, кроз које је или поред којих је он пролазио. Али и ту су на жалост онако исто погрешно забележена имена, па се још нађе, да је у том имeнику неко име друкчије записано него у путопису.

У Вујићевој књизи има девет слика. Прво је његов лик из онога времена, одмах у почетку књиге.— Од осталих слика, које су распоређене у делу, прва приказује: *Одело обојега пола граждана београдски;* друга: *Посешченије и благодарениje Вујича у Пожаревцу* (код кнеза Милоша; ту је нацртан и кнез Милош са кнегињом Љубицом и кнежевићима Михаилом и Миланом и од осталих још архимандрит Мелентије Павловић); трећа: *Путешествије Вујичево на коњу;* четврта: *Одело простога народа ресавскога*

у Сербији, који иде у Ждрело, то јест Горњак манастир, на сабор; пета: *Разговор Вујичев у Клисури манастиру с калуђери о вампири;* шеста: *Одело просто обојега пола народа сериског соколске нахије;* седма: *Разговор Вујичев с Афис-Мустафом и прочи Турци о Христу, Мухамеду и његовом закону;* осма: *Г. Милош књаз издаје народу своме закон грађански а њему опет народ одаје његову присјагу верности и повиновенија.*

Све су ове слике израђене врло несразмерно, грубо и неверно а још и сувише ишаране разним бојама, тако да их није вредело прекопирати. Вредност је њихова уопште сасвим незнатна и једино је у томе што се могу на њима видети неки делови ношње.

IV

Према свему овоме уредников је посао око приређавања Задругина издања био овај:

1. Путопис је преписан данашњим правописом. Гледало се, да се речи пишу онако, како је најверовније, да их је сам писац изговарао. Стога је:

Ѣ у свима нашим народним речима замењено са *е*, а у речима, које су узете из црквенословенског или из руског језика, са *је*, јер се тако и читало: сир*је*ч, кром*је*, в*је*домо. Где је *ѣ* служило за умекшавање претходних сугласника, то је свуд извршено.

Щ је у народним речима замењено са *шт* а у црквенословенским са *шч:* будала*шт*ина, обе*шт*авате, творја*шч*аго. Реч *общежителный* преписана је као *општ*е*жителњи,* пошто је употребом у нашој цркви већ добила тај облик.

Самогласно *р* остављено је свуд онако, како је написано код Вујића: негде *ер* или *ре* а негде само *р:* ц*ер*ква и цркква, к*рест* и к*рст*.

У писању *х* учињена је само једна измена: место *хрђа* написано је свуда правилно *рђа*. Све је остало остављено како је у оригиналу. Где је пак требало неку реч разликовати од других, сличних, ту је на место ненаписаног *х* стављен апостроф (’). Заме-

ница *и* као 4. падеж множине (место *их*) преписана је као *ји*.

Завршеци у презименима: - *ич* и - *ић* остављени су онако, како су где у оригиналу написани.

Θ је свуда замењено са *т*.

На место **ѵ** свуд је написан глас, који је њиме означен: *и*, *в*, или *ј*.

Удвојени сугласници свуд су замењени једним.

Завршетак *-ый* у одређеном виду код придева мушког рода несумњиво се није тако читао него се писао само по угледу на руски правопис, а свакако је служио и за јасније обележавање одређеног вида. У овом издању свуда је замењен правилним завршетком *и*.

Реч *казнь* преписана је овако: *каз'н*.

Сувишна означења јотованих сугласника (два јотована сугласника један до другог или *ј* после јотованог сугласника) свуд су изостављена, те је писано према данашњем: минћуше, срећна, синоћној, кућу итд.

У примерима: *дольнѣмь*, *долнѣмъ*, *дольной* итд. свуд је остављено, како је у оригиналу.

Исправљене су све погрешке, које се тичу неправилне употребе великих слова, састављања двају или више речи у једну, растављања једне речи без потребе на два или три дела.

Речце *не* и *ни* употребљене су онако како данашња правописна правила захтевају.

Исто тако су према данашњем правопису извршена и сва *претварања* и *избацивања* сугласника.

Бројне речи писане су како је где требало: цифрама или словима.

Речи двојако писане остављене су онако, како су где написане: свештеници и свјашченик, монастир и манастир.

2. Погрешна *интерпункција* свуд је исправљена и стављени онаки знаци, какви се данас употребљавају.

3. Као што је на једном месту већ поменуто, у целом путопису нема нигде издвојених *одељака* под засебним натписима. А осим тога су и ставови (али-

неје) на много места погрешно издељени и већином тако дугачки, да се многи од њих могу према смислу поделити на два или три нова става. То је и учињено. А да би се постигла колика толика прегледност у путопису, ово је одвајање на мање одељке удешено тако, да обично у почетку одељка дође *име неког места или задужбине*, о којој се даље говори и штогод више казује.

4. Многобројне *штампарске или личне Вујићеве погрешке* све су исправљене, осим неких погрешака у словенском тексту, које се нису имале према чему исправити. Оне јамачно и нису све штампарске погрешке него су Вујићев нетачан препис. Тако на 159. страни оригинала у два натписа из цркве села Јежевице погрешно су преписане године: **҂ахлг** и **҂зрѕі**. На стр. 161. у натпису из трнавског манастира Благовештења изостављена је година после израза: **вь лѣтѣ**. — На стр. 167. у натпису из триода овчарског манастира Сретења има погрешна година: **҂зркд**. Тако је и на страни 168. у натпису из рукописног минеја манастира Сретења нетачна година: **зрг**. А у истом натпису има погрешно штампан или преписан израз: **ѿлє тогда по праніє**.

На стр. 169. у натпису из *Житија Свјатих Отец* манастира Тројице можда је услед погрешног преписа штампано овако: *„Юшеру Чачку...“* За ово сам усвојио Милићевићеву исправку (у Кнежевини Србији стр. 655.): *„у шеру Чачку...“*

5. *Пропуштена слова и речи* свуд су попуњени, а сви су ти додаци стављени у угласте заграде.

6. Од оних многобројних *повеља и натписа* на црквенословенском језику, које је Вујић преписивао, неки немају данас уопште никакве вредности, а други вреде само за стручна читаоца. Али су и од ових других они, који имају веће вредности, до сад објављени и на другим местима и несумњиво боље и критичније. О томе се уредник уверио поредећи повеље из Вујићеве књиге са њиховим издањем у Миклошићевим Monumenta Serbica. Уопште црквенословенски текстови у

Вујићевој књизи већ на први поглед одају недовољну спрему његову за тај посао[1], а осим тога су препуни и штампарских погрешака.

Имајући још на уму широки круг Задругиних читалаца, уредник је нашао, да је најбоље све ове црквенословенске записе изоставити, па на њихово место ставити у угластим заградама негде превод негде извод а негде само поменути, чега се тицао тај изостављени текст. Који су од ових старих споменика веће вредности, они су најпре исправљени према њиховом тачнијем издању у Миклошића Monumenta Serbica, а неки су записи поправљени према издању М. Милићевића у његову раду *Манастири у Србији* (у Гласнику Срп. Ученог Друштва, књига 21.). Ради што веће тачности чињена су поређења и с оним споменицима, који су штампани у Шафариковим Památky dřévního písemnictví jihoslovanův (II издање).

За повеље, које су дали манастиру Горњаку кнез Лазар и пећски патријарх Спиридон, добивени су тачнији преписи добротом и трудом господина Саве садашњег игумана горњачког. Према њима је још исправљена и година патријархове повеље, која је код Вујића нетачно преписана.

Руско-словенски натпис, који је Вујић преписао са Карађорђеве заставе (стр. 132. и 133. оригинала), поправљен је такође. Та је застава сад у Народном Музеју, и уредник је, по допуштењу г. Михаила Валтровића, управника музејског, упоредио натпис на њој са Вујићевим преписом.

7. На страни 126.—127. оригинала штампана је на немачком повеља, коју је принц Евгеније Савојски

[1] Ђорђе Магарашевић, један од старијих српских књижевника, у своме делцу: *Путовање по Србији у 1827. години* (стр. 22. издања браће Јовановића), каже, како је у Крагујевцу видео „*Вујића путовање по Србији* у рукопису, за печатњу сасвим готово“. И даље хваљени ово дело каже, како је Вујић особиту пажњу обратио на старине српске и преписао многе повеље итд., „од који сам, вели, неке прегледао и сравнио, но и приметио, да у овом послу, као што би требало, није сасвим тачан био. Но у том га зар слабост његових очију, на коју се одавна тужи, или друга околност извинити може.“

дао селу Студеници. Тај немачки текст је изостављен, пошто има и даље веран Вујићев превод те повеље.

8. Изостављен је *дугачки разговор* Вујићев са турским философом Мустафом (стр. 261.—295. оригинала), јер је сасвим изван правога предмета, којим се бави путопис. Ту писац сувише опширно разлаже начела мухамеданске вере, износећи и разне празноверице и чуда, у која Турци верују.

9. У делу је *знатан број страних* (црквенословенских, руских и разних несловенских) и уопште слабије познатих речи, које је ваљало протумачити. Та су тумачења стављена на свакој страни испод линије. А да би се пишчеве напомене разликовале од ових тумачења, оне су остале под звездицама, као што су биле и у оригиналу.

Осим тога уредник је, налазећи да ће за многе читаоце бити од користи, написао и опширнија објашњења о понеким местима, задужбинама и личностима. Та су објашњења дошла такође испод текста у облику напомена под бројевима 1, 2, 3 итд.

О *Београду* је израђен још опширнији опис, који је дошао као додатак уз ову прву књигу. То је у исто време и објашњење и допуна Вујићева описа, а зацело ће и за читаоце Задругине бити занимљиво, да сазнају штогод више о Београду онога времена.

У нашој књижевности није се могло наћи довољно података за манастире у пожаревачком округу: Брадачу, Благовештење, Митрополију, Свету Тројицу, Витовницу, Горњак и цркву Заову. С тога се уредник преко управе Књижевне Задруге обраћао господи: игуману горњачком г. Сави, игуману манастира Витовнице г. Методију, и г. г. учитељима Михаилу Д. Огњановићу (у Црљенцу) и Тодору П. Матићу (у Великом Селу). И ова су господа послала колико су год могла прикупити података о поменутим задужбинама. Нека им је хвала на труду и указаној помоћи!

10. *Погрешна имена*, географска и лична, сва су исправљена. При том се нарочито пазило, да географска имена добију онај облик, који су имала у време

Вујићева путовања. Ради тога су поређени сви извори, у којима су се та имена могла наћи, а нарочито: Мите Петровића *Финансије и установе обновљене Србије*, књиге I—III; Вука Стеф. Караџића *Даница* за 1827. и 1828. годину; Отона Дубислава плем. Пирха *Путовање по Србији 1829. године* (српски превод) и Миличевића *Кнежевина Србија*. Осим тога су употребљене и све карте, које ће се даље поменути у објашњењу: *О изради приложене карте и плана*.

На стр. 170. оригинала писац каже, како је после села *Тијања* прошао села: *Истијану*, *Зеоке* итд. Села *Истијане* нема ни сад нити је икад било, а нема у том крају ни других имена, која би овоме била слична. Несумњиво је, да је ово само по други пут, али погрешно, забележено име села *Тијања*[1]. Зато је изостављено.

11. Вујићево *Оглављење* (именик) прерађено је: имена су распоређена према садашњој азбуци; унета су нека, која је он изоставио; додат је именик лица, која се у делу помињу; код сваког имена забележене су све стране, где се оно помиње (у оригиналном именику записана је обично само по једна страна). Она имена, која су била погрешно забележена, дошла су у заграду, а где има у загради по два таква имена, прво је из старог текста а друго из старог оглављења.

12. После насловног листа дошле су у оригиналу четири Соломунове изреке у словенском преводу. Ради читалаца и оне су преведене на српски. Прва, трећа и четврта од њих узете су по преводу Соломунових прича од Ђ. Даничића. А друга се није могла наћи у том преводу, те је уредник сам превео.

После овога долазе три латинска стиха од Лукреција, а ниже њих Вујићев превод тих стихова на словенски. Али је тај превод погрешан, и зато је за-

[1] Уредник је ту погрешку схватио овако. Као сва драгачевска села и Тијање је јако растурено и издељено на мање делове (цемате, засеоке). Пролазећи кроз ово село, Вујић је запитао за неки његов део, и добио према тамошњем говору овакав одговор: „И то је исто Тијање!“ или „Исто Тијање!“ Он је то могао погрешно разумети и забележити: *Истијана*.

мењен другим, тачнијим преводом тих истих стихова, који је Вујић записао, опет после насловног листа, у своме делу: *Путешествије по Унгарији, Валахији* итд.

13. Лик Јоакима Вујића израђен је по слици, коју је сам Вујић метнуо на чело свога Путешествија по Сербији. Што је баш та слика узета, разлог је у томе, што се чини, да га она од свих осталих слика његових највернији представља (нарочито за оно доба живота), а осим тога она је баш из онога времена, кад је он Путешествије написао.

14. Вредност оних слика, које је Вујић унео у своје дело, већ је поменута. Због тога су све изостављене. Место њих су, захваљујући доброти ниже поменуте господе, унесене лепе слике неких задужбина, места и зграда, о којима се у делу говори. Све су израђене по фотографијама осим града Голупца, за који је узето од г. Ристе Одавића, уредника Нове Искре, готово клише. Највећи је број тих фотографија добивен, по допуштењу д-ра Јована Цвијића, из Географског Завода Велике Школе, а остале су уступили Српској Књижевној Задрузи: г. Никола Стаменковић, професор Велике Школе из техничког кабинета (руске фотографије), г. Риста Одавић и г. д-р Марко Николић, државни хемичар, из збирке Српског Фотографског Аматерског Клуба.

15. Због величине (25 штампаних табака и 2 листа, на осмини) морало се Вујићево Путешествије поделити на две свеске, од којих је ово прва, а друга ће изићи до године. У прву свеску ушло је непуних 179 страна Вујићевих.— На крају друге свеске биће и поменуто Оглављеније. Да би се пак и у овој, првој, свесци могао читалац лакше наћи, израђен је и додат на крају мало шири *Преглед Садржине.*

Осим до сад именоване господе, која су припомогла да Вујићево дело изиђе у овом издању, уредник има највише да захвали господину Љуби Јовановићу, управнику Народне Библиотеке. Пријатељска упуства његова била су уреднику од врло велике помоћи.

Јован Ердељановић.

I.

О изради приложене карте и плана.

I **О карти.** После изласка Мемоара Проте Матије Ненадовића потреба да се изда карта Србије из времена нашег првог и другог устанка била је врло јака, те је Српска Књижевна Задруга желела да првом приликом изда такву карту. Издавањем Путешествија Јоакима Вујића Задруги се даје прилика да пружи читаоцима карту Србије од 1815.—1833. год., која ће бити додатак и помоћ не само за Вујићево дело него и за поменуте Мемоаре, као и за Вукове историске радове, које Задруга има намеру издати. А осим тога ова је карта и иначе корисна и попуниће, нема сумње, Задругиним читаоцима многу празнину, коју су осећали читајући без карте опис и дела о личностима и догађајима из доба наших устанака и првих почетака нашег државног живота.

У карту Кнежевине Србије од 1815.—1833. год. унет је овај материјал: 1) *све* вароши и варошице; 2) *сва* села, и 3) *све* цркве и манастири ондашње Србије. Поред тога унете су, ради лакшег нахођења на карти, главније реке и обележене главније планине.

Извор из кога сам добио села ондашње Србије био је *Пописник села, кућа, пореских — ожењених и арачких лица 1822 год.*, штампан у: Финансијама и Установама обновљене Србије од Мите Петровића, Вуковој Даници за 1827. год. и путопису Пирхову[1]. Поредећи ова три списка нашао сам знатне разлике између Вукова списка и списка штампаног у Финансијама, а Пирхов је списак само прост препис Вукова списка, те ми је био непотребан. Узимајући ове разлике у обзир, у карту сам унео: а.) сва села из списка штампаног у Финансијама; б.) само она села из Вукова списка (којих нема у списку штампаном у Финансијама) за која сам имао поуздане доказе да су онда постојала. Из овога се види да сам за основицу узео списак штампан у Финансијама, да сам дакле њему дао већу вредност но Вукову списку. Ово сам

[1] Ото Д. пл. Пирх. Путовање по Србији у год. 1829. Српски превод од д-ра Драг. Т. Мијушковића.

учинио због тога што сам при поређењу нашао да је онај списак места у Финансијама прави оригинал државнога списка, док у Вукову списку има доста знатних одступања, и види се да му је извор био неки други и друкчији списак.

Села поречке нахије нема ни у једном од ова два списка и, да бих попунио ту празнину, послужио сам се Државном Архивом. Захваљујући љубазности Архивног управника, г. д-ра Михаила Гавриловића, нашао сам списак оних села крајинске нахије, која су после 1833. год. заједно са поречким селима чинила крајинску нахију. Према овоме списку лако сам могао издвојити сва села поречке нахије, којих није било, као што Вук каже, 20., но 14.

Цркве и манастире ондашње Србије добио сам из самога Путешествија Вујићева.

Најглавније карте којима сам се служио за уношење места јесу обе специјалне карте нашег генералштаба[1]. Од старијих карата најбоље ми је послужила једна руска карта[2] на којој нема ни ко је радио ни кад је рађена, али по местима која су обележена на њој сме се тврдити да је рађена после 1833. године (поред Пореча записан је и Доњи Милановац). Осим ових карата користио сам се и нашим старијим картама: Бугарскога[3], Миленковића[4] и Медовића[5]. Али,

[1] *Специјална карта Краљевине Србије.* Издање географског одељења главног генералштаба. Размера 1 : 75.000. Београд 1894.
Генерална карта Краљевине Србије. Издање географског одељења главног генералштаба. Размера 1 : 200.000. Београд 1893.

[2] *Карта Европейской Турціи.* Масштабъ 10 верстъ въ дюймѣ (1:420.000. Србија престављена у границама од 1833—1878). Налази се у Географ. Заводу В. Школе.

[3] *Карта Княжества Сербіе.* Составльѣна из најбољи извора одъ Јована Бугарскогъ Бывш. Правител. Серб. чиновникъ и Дип. Інженир. У Београду. 1845. Издана трошком Ј. Бугарскогъ и А. Јовановићъ у Бечу.

[4] *Княжество Србіе.* Саставио Јован Миленковићъ. У Београду године 1850.

[5] *Карта окружія пожаревачкогъ Княжества Сербіе* од Дра А. Медовића Дружства Српске словесности саобштаваюћегъ члена. У Пожаревцу 1850. (Гласник Друштва Српске Словесности свезка, 4., 1852.).

и покрај употребе ових старих карата, нека села, која данас не постоје, нисам могао нигде наћи. Некима од њих ушао сам у траг помоћу наше специјалне карте 1 : 75.000, јер сам на њој, а на местима где би требало од прилике да буду та села, нашао поља, омања брда, потоке итд. с истим таким именима. Тако нпр. у нахији ужичкој била су села *Мађер* и *Маови* којих сада нема, а на карти на њиховом месту сад су брда истога имена; у рудничкој нахији било је село *Берисава*, сад је на његову месту поток истога имена итд. Она села којима нисам могао никакоући у траг обележио сам знаком питања (?).

Има и доста места, која су се онда звала друкчије него данас, те их, према данашњем имену њихову, читалац не би могао на карти наћи. Зато ћу их сва овде изнети. Тако се ондашњи *Бушинци* данас зову Љубичевац; *Влашки До* — данас Царевац; *Војник* — данас Деспотовац; *Глоговац* — Кушиљево; *Горњи Крчмари* — Велики Крчмари; *Доњи Крчмари* — Мали Крчмари; *Капиће* — Прилипац; *Карановац* — Краљево; *Коњска* — Михаиловац; *Копривница* (спојена с Багрданом) — Багрдан; *Кошарна* — Баничина; *Крушевица* — Кучево; *Куке* — Дрен; *Кутишица* — Котешица; *Маркова река* — Мусина Река; *Милићево* — Милићево село; *Муратовац* — Матијевац; *Муселини* — Јевремовац; *Оџино село* — Причиновић; *Палеж* — Обреновац; *Прњавор Драчки* — Драч; *Пўрово* — Александровац (пожарев. округ); *Ромне* — Ровне; *Свиње* — Петровац; *Тајсићи* — Пухово и *Шопићи* — Лазаревац.

Као главни основ за извлачење државне границе ондашњој Србији послужила су већ унесена места на карти. Поред тога пазио сам да граница буде што природнија: да иде развођем, реком, итд. Употребио сам у неколико и податке Отона Пирха и Јована Алексића[1]. Оба ова писца не подударају се у излагању те границе. Али ипак мислим да је Пирхово излагање

[1] Грађа за картографију и географију Србије (Годишњица Чупићева, V.).

поузданије но Алексићево, јер је Алексић, немајући пред собом детаљнију карту Србије,[1] упадао у елементарне грешке. Тако нпр. село Луке у пожешкој нахији он ставља изван границе Србијине, Текију пак даје Србији, што по списковима, које сам навео, није истина.

И Вук и Милићевић имају неке податке о граници ондашње Србије, али ни њихове одредбе нису поуздане.

II. **О плану Београда.** Као основ за израду овога плана послужио ми је план Београда у књизи Емила Јосимовића: Објашњење Регулацији Београда (с планом) од 1867. год. И ако је овај план из доцнијег времена, ипак је он у главним објектима — нарочито правцем улица и шанца — несумњиво истоветан са Београдом из времена од 1815.—1830. год., јер се Београд у шанцу није мењао све дотле док је шанац постојао. Још приближнијим ономе времену чине овај план знатне измене и допуне, које сам учинио према уредникову опису ондашњег Београда (види Додатак у овој свесци Вујићева Путешествија).

На овом месту још изјављујем захвалност Управнику Географског Завода Велике Школе, моме поштованом професору, г. Д-ру Јовану Цвијићу, што ми је одобрио да овај посао радим у Географском Заводу и ставио ми на расположење све потребне карте.

Р. Дединац.

[1] Она копија Коцебуове карте од Јована Миленковића, коју је Алексић приложио уз свој чланак, не вреди много. Ако је такав и оригинал Коцебуов, онда је његова тачност сумњива.

ПРЕГЛЕД САДРЖИНЕ

СТРАНА

Предговор уредников . . . . . III—LIII

Посвета кнезу Милошу . . . . . 5—10
Предговор пишчев . . . . . 11—14

Узрок преласка у Србију и путовање из Сент-Андреје преко Будима и Новог Сада до Земуна . . . . . 15—20
Бављење у Београду и опис београдских знаменитости и грађанске ношње . . . . . 20—42
Путовање од Београда преко Гроцке и Смедерева до Пожаревца . . . . . 42—49
Опис Пожаревца. Посета кнезу Милошу и кнежева одлука, да Вујић пропутује Србију . . . . . 49—62
Путовање од Пожаревца преко манастира Рукомије и Нимника и варошице Вел. Градишта до Голупца . 62—68
Од Голупца до манастира Тумана. Разговор са старцем Бранком у селу Сладинцу . . . . . 68—76
Од манастира Тумана преко Дворишта, Кучајне, Раброва и многих других села до манастира Заове. У селу Љубињу разговор са баба-Митром . . . . . 77—87
Од манастира Заове преко неких села до развалине манастира Брадаче и даље преко манастира Витовнице у Горњачку Клисуру. У селу Црљенцу разговор с Турчином Мехмедом о спахиским приходима . . 87—96
Порушени манастири у Горњачкој Клисури: св. Тројица, Митрополија и св. Благовештење. Манастир Горњак и његове повеље: од кнеза Лазара и од пећког патријарха Спиридона. Сабор у Горњаку . . 97—110
Од Горњака преко манастирâ Манасије и Буковице (Миљков Манастир) у Раваницу . . . . . 110—116
Манастир Раваница и вароши Ћуприја и Јагодина . . 117—130

СТРАНА

Од Јагодине преко манастира Јошанице. Прелазак планине Јухора и путовање преко манастира св. Николе, Беле Цркве, Варварина и других села до манастира Оращја . . . . . 131—138

Од Оращја преко Опарића, Медвеђе и других села на цркву Рибник и даље у манастир Љубостињу . 138—147

Долазак у манастир Каленић. Старине манастира Студенице, које су се тада у Каленићу чувале: повеље руског цара Алексија Михаиловића, Глигорија Гике, Јоматеја Басарабе и Јон-Стефана Кантакузина, угровлашких војвода, и принца Евгенија Савојског 147—160

Пут и долазак у Крагујевац. Опис вароши и кнежева двора . . . . . 160—174

Налог за даље путовање. Пут у Карановац . . . . . 174—181

Развалине манастира Жиче и њене повеље од краља Стевана Првовенчаног . . . . . 181—190

Прелазак преко реке Ибра и даље поред града Маглича, села и цркве Јежевице у Трнаву код манастира Благовештења. Долазак у варош Чачак. О старој чачанској цркви . . . . . 190—201

Долазак под Овчар и овчарски манастири: Ваведење, Сретење и св. Тројица . . . . . 202—207

Даље кроз Драгачево и преко Мораве у манастир Ариље 207—214

Из Ариља преко многих села у манастире Годовик и Клисуру . . . . . 215—218

Додатак: Београд око 1826. године . . . . . 219—226

ПУТЕШЕСТВИЈЕ ПО СЕРБИЈИ

ЈОАКИМА ВУЈИЧА.

СВЕСКА I.

Пꙋте́мъ бо премꙋ́дрости ꙋ҆чꙋ́ тѧ, наставлѧю̀ же тебѐ на тече́нїѧ пра̑каѧ: А҆́ще бо хо́диши, не за́пнꙋтсѧ стопы̀ твоѧ̀: а҆́ще ли тече́ши, не ꙋ҆трꙋди́шисѧ. При́тч. глав. д҃. ст. і҃. в҃і.

Иди̑ ко пчелѣ̀, и҆ ꙋвѣ́ждъ ко́ль дѣлателница е҆́сть, дѣланїе же ко́ль честно́е твори́тъ: е҆ѧже трꙋдѡ́въ Ца́рїе и҆ простїи во здра́вїе ꙋпотлеблѧ́ютъ, люби́ма же е҆́сть всѣ́ми и҆ сла́вна: а҆́ще си́лою и҆ немощна̀ сꙋ́щи, (но) премꙋ́дростїю почте́на произведе́сѧ. Притч. глав. ѕ҃. ст. і҃.

Се́рдце премꙋ́драгѡ ꙋ҆разꙋмѣ́етъ, ꙗ҆́же ѿ свои́хъ е҆мꙋ̀ ꙋ҆стъ, во ꙋ҆стна́хъ, же но́ситъ ра́зꙋмъ. Со́кове медо́внїи словеса̀ дѡ́браѧ, сла́дость же и҆́хъ и҆сцѣле́нїе дꙋши̑. При́тч. глав. ѕ҃і. ст. к҃г. к҃д.

Лꙋчше и҆́мѧ до́брое не́же бога́ство мно́го, паче же сребра̀ и҆ зла́та благода́ть блага́ѧ. Бога́тъ и нищъ срѣто́ста дрꙋ́гъ дрꙋ́га: О҆бои́хъ же гдⷭ҇ь сотвори̑. Ро́дъ премꙋ́дрости стра́хъ гдⷭ҇н ь, и҆ бога́тство, и҆ сла́ва и҆ живо́тъ. Притч. глав. к҃в. ст. а҃. в҃. д҃. —

Пꙋте́мъ бо премꙋ́дрости... — Учим те путу мудрости, водим те стазама правијем. Кад усходиш, неће се стезати кораци твоји, и ако потрчиш нећеш се спотакнути. Приче Соломунове, глава 4., стих 11. и 12.

Иди̑ ко пчелѣ́, и ꙋвѣ́ждъ... — Иди пчели и сазнај, колика је радница и како благородан посао врши: њене труде и цареви и прости људи за здравље употребљавају; мила је свима и чувена. И ако је снагом немоћна, али је мудрошћу доспела до поштовања.

Се́рдце премꙋ́драгѡ ꙋ҆разꙋмѣ́етъ... — Срце мудрога разумно управља устима његовијем, и додаје науку уснама његовијем. Љубазне су ријечи сат меда, сласт души и здравље костима. Пр. Сол., гл. 16. ст. 23. и 24.

Лꙋ́чше и҆́мѧ до́брое... — Боље је име него велико богаство, и милост је боља него сребро и злато. Богат и сиромах сретају се; обојицу је Господ створио. Смјерности и страху Господњему плата је богаство и слава и живот. Пр. Сол. гл. 22., стих 1., 2. и 4.

* * *

Avia peragro loca, nullius ante
Trita solo, juvat integros accedere fontes,
Atque haurire; juvatque novos decerpere flores[1].

Lucretius, IV, 1—3.

* * *

Странпѹ́тнаѧ прохождѫ̀ мѣ́ста, никогда̀ пре́жде
Попира́ема ного́ю, оу҃го́дно е҆́сть къ свѣ́жимъ приступа́ти сту́денцемъ
И̑ почерпа́ти; оу҃го́дно же е҆́сть и но́выѧ собира́ти цвѣ́ти. —

Лѹкре́ці҃онъ IV, 1—3.

---

[1] Пролазим места забачена, где ничија нога није ступила; пријатно је прићи свежем студенцу и захватити; пријатно је и нове брати цветове.

Celsissimo ac Illustri

Domino, Domino

Milos Obrenovits

principi

ac

Duci Supremo

nationis serbicae,

im profundae venerationis documentum

D. D. D.

Auctor.

Jего

Княжескому Сијателству

Государу, Государу

Милошу Обреновичу,

Књазу

и

Верховному Вожду

народа серпскаго,

с глубочајшим почитанијем сије дело посвјаштава

списатељ.

Celsissime Princeps!

Utinam ingentia illa beneficia quae non tantum in totam gentem terramque Serbicam, tristissime sorti nuper expositam, **Tua** tamen virtute, **Tua** sapientia, **Tua** benignitate servatam, contulisti, sed mihi quoque, ultra quam sperare aut optare audebam, impertiri haud gravatus es, dignis omnino laudibus coram tota Europa celebrare liceret! Enimvero ingenium tenue meum haudquaquam par est, factis **Tuis** gestisque vel recte commemorandis, nedum condigna ratione illustrandis. Felicioribus itaque posteris, quibus almae pacis,

Височајши Књаз!

Превелика она благодејанија, која не само целому народу и држави серпској, још-ште недавно печалњејшој судбини преданој, а чрез **Твоје** добродетељи, **Твоју** премудрост и **Твоје** благосклоности сохрањеној, принесао јеси, но равно и мени паче надежде и желанија мојего не поштедио јеси такова даровати, достојними воистину похвалами по целој Европи славити и преузвишавати у состојанију пребивам. Обаче мој мали разум јест немоћни **Твоја** дела и прикљученија довољно исповедити,

---

височајши књаз — превисоки (превелики) кнеже; *благодејанија* — доброчинства; *печалњејшој* — најжалоснијој; *чрез* (кроз) *Твоје добродетељи* — Твојим врлинама; *благосклоност* — доброта, добротворност; *сохрањеној* — сачуваној; *равно* — такође, тако исто; *паче* — више, преко; *желанија* — жеља; *такова* (разуме се: благодејанија) *даровати* — таква (доброчинства) учинити; *достојними...* — заиста достојним похвалама; *преузвишавати* — уздизати. хвалити; *у состојанију пребивам* — у стању сам; *обаче* — али; *немоћни* — немоћан; *прикљученија* — догађаје; *исповедити* — исказати.

Tuo beneficio reductae, fructus percepturis ad ampliorem ingeniorum literarumque cultum adspirare licebit, committere oportet, ingenuam convenientemque rerum a **Te** gestarum actarumque commemorationem.

много мење достојним начином такова изјаснити. Пристоји се тога ради шчасному потомству, које ће ползом чрез **Тебе** установљеног мира и плодом просвештенија наслаждавати се и вообше к вјашчшему совершенству у расмотренију изображенија њиови дарованија приходити моћи, оставити да по достодолжному начину **Твоја** дела и прикључена славна прављенија совершено свету представи.

Quod mihi tamen concessum esse unice gratulor, id est, quod praesens opus, **Tua** auctoritate, **Tua** gratia, **Tua**

Да је мени обаче у част пало настојашчеје дело **Твојом** властију, **Твојом** милостију и **Твојом** штедротом

мење — мање; *такова изјаснити* — њих (дела и догађаје објаснити; *шчасному* — срећноме; *ползом* — коришћу; *чрез Тебе* — Тобом; *просвештенија* — просвете; *наслаждавати се* — наслађивати се; *вообше* — уопште; *к вјашчшему совершенству* — већем (вишем) савршенству; *у расмотренију* — у погледу; *изображенија* — образовања; *дарованија* — дарова; *приходити* — долазити; *по достодолжному начину* — на достојан (дужан) начин; *прикључена* — извршена; *прављенија* — уређења; *совершено* — потпуно; *представи* — прикаже, покаже; *да је мени обаче* — што је пак мени; *настојашчеје* — ово; *властију* — влашћу; *милостију* — милошћу; *штедротом* — дарежљивошћу, издашношћу.

munificentia paratum, atque ad eam, quam refert, formam productum, proinde totum alioquin **Tuum, Tibi** rursus, summa cum observantiae ac venerationis testificatione, offerre queam. Simul tamen **Tuo** permissu idem publici quoque iuris faciam, quo aliis quoque gentibus palam fiat, quaenam consilia ad formandam legibus normisque salutaribus gentem serbicam foveas, quaenam ad pacis artes humanitatisque institutiones in his quoque terris stabiliendas suscipias. Ut Deus ter optimus maximus quam diutissime **Te** salvum

сочинити, радујем се бесконечно, а јоште сувише, што ја мене за шчасног почитујем с глубочајшим страхопочитанијем и високопочитанијем таково **Теби** посвјатити. Дозволи ми купно, да и прочим иним народом јавно смем представити, како **Ти** к востановљенију права и полезному образованију народа серпскаго принадлежашча правилна расужденија и совете подајеш и каково попеченије ради основанија мира и нравоученија носити обичествујеш. За које ће теби от всемогушчаго Бога долголетствије

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - СОФИЯ

сочинити — саставити, израдити; *сувише* — више; *за шчасног почитујем* — за срећног сматрам; *с глубочајшим...* — са (најдубљим) највећим страхопоштовањем и високом пошћу; *посвјатити* — посветити; *дозволи ми купно* — допусти ми уједно; *прочим иним народом* — (осталим) другим народима; *востановљенију* — установљењу, увођењу; *принадлежашча* — која припадају, потребна; *расужденија* — мишљења; *подајеш* — дајеш; *попеченија* — старање, бригу; *основанија* — оснивања; *нравоученија* — васпитавања (моралног поучавања); *обичествујеш* — имаш обичај; *всемогушчаго* — свемоћног; *долголетствије* — многе године (дуг век).

ac sospitem servet, ex animo precatur

Твојего живота и благополучија из теплесердечнаго пожеланија у повседневној молитви просити

Celsitudinis **Tuae**

cliens devotissimus,

Joachimus Vuits,

Librorum slavo-serbicorum auctor.

Височества **Твојего**

Клијент благоговејњејши

Јоаким Вујић,

славено-серпски списатељ.

Cragoevacii in Serbia die 1-a Maii 1827.

у Крагујевцу, у Србији, 1-го маја 1827.

благополучија — среће; *из теплесердечнаго...* — са срдачном жељом; *у повседневној* — у свакодневној; *Височества* — Височанства; Вујић редовно пише: *Крагојеваџ* погрешно место: Крагујевац; *клијент* — штићеник; *благоговејњејши* — најоданији; *списатељ* — писац, књижевник.

ПРЕДИСЛОВИЈЕ.

Благоразумни читатељу,

Ево благоизволи примити опет нову моју књигу, именуему **Путешествије по Сербији,** из које многе полезне и достопамјатне вешчи искусити будеш а наипаче стародревне ретkости, како што су манастири и церкве, које су наши предраги серпски цареви и краљеви из усердија и љубови к Богу и милому народу нашему, серпскому, зидали пак с њима прелепу нашу, серпску земљу украшавали и многима манастирма донације своје либо хрисовуље придодавали и поклањали. — Истина, да су све потим ређи церкве, а наипаче манастири, от свирепог Турчина попаљени, похарани, а неки и до основанија порушени били; обаче благочестиви и христољубиви народ серпски, а особито Јего Књажеско Сијатељ-

---

предисловије — предговор; *благоразумни* — умни, разборити; *благоизволи* — имај доброту; *именуему* — звану, по имену; *путешествије* — путовање; *достопамјатне* — знатне, знамените; *вешчи* — ствари; *искусити будеш* — сазнаћеш; *наипаче* — особито, нарочито; *из усердија* — из усрђа; *донације* — повеље даровнице; *либо* — или; *све потим ређи* — по том тако ређи све; *до основанија* — до темеља; *обаче* — али; *благочестиви* — побожни, милосрдни; *Јего Књажеско Сијателство* — Његова Кнежевска Светлост.

ство, **Г. Милош Обренович**, Верховни Књаз и Вожд Серпски*, јесу скоро све како манастире тако равно и церкве возобновили и у таково состојаније довели, да се сада у њима служити и Богу жертва приносити може.

Ја би, на неке старе руине и порушенија како манастирска тако равно и церковна гледајући, доста пути горке сузе моје проливао, да су предречена ова стара, свјата зданија от зверообразног варвара Турчина тако страшно страдала и харана била. Обаче овоме нашему нешчастију и погибељи тко је узрок био? Заиста нитко други него она наша скаредна серпска завист и несогласије, која су нас дотле дотерала, да смо принуждени били онај горки и несносими турски јарам преко 437 година носити. Зато дужни смо преблагому Богу теплесердечно благодарити, да се он од толикога времена паки смиловао на наш бедни и удручени народ серпски и послао је верног посланика свога, Милоша Обреновича, ко избављенију његовом, који воистину ову бешчеловечну завист и несо-

* Зри Карактеристику Народа Серпскаго, мноју списану.

вожд — вођ, поглавар; *зри* — види; *мноју списану* — мноме (од мене) написану; *тако равно* — тако исто; *руине* — развалине; *порушенија* — рушевине; *да су предречена...* — што су напред споменута...; *зданија* — зграде; *зверообразног* — зверу слиног, зверског; *нешчастију* — несрећи; *погибељи* — пропасти; *скаредна* — гадна, срамна; *несогласије* — неслога; *принуждени* — приморани; *несносими* — несносни, претешки; *паки* — опет; *удручени* — потлачени; *ко избављенију* — ради избављења; *воистину* — доиста; *бешчеловечну* — нечовечну, ружну.

гласије мудрим советом његовим и благим примером из заблужденог народа нашег искорењава и њега на пут спасенија изводи.

Даљше из ове моје књиге, благоразумни читатељу мој, дознати будеш: каква је наша земља Сербија, по којој сам ја путовао, каква су села, вароши и градови, пак какве по њој реке, потоци, шуме, дубраве, горе, планине, камене стене, пештере, ливаде, њиве и паше находе се. — Потом из ње, то јест моје књиге, искусити будеш и серпски обичај, одејаније илити простим језиком рећи ношиво, каково по различитима нахијама различито, а наипаче женски пол, употребљава и носи. Потом даљше известићеш се, дражајши читатељу мој, каква је народа нашего серпскаго карактеристика и какове добродетељи, а напротив какови недостаци код њега бивају. — Равним начином из ње известије получити будеш, каква је код народа серпскаго конштитуција, то јест серпско грађанско право илити просто рећи серпска правица[1], која воистину, без сваког мени овде ласканија, неке тобож просвештене на-

---

заблужденог — заведеног, заблуделог; *даљше* — даље — *дознати будеш* — дознаћеш; *пештере* — пећине; *дражајши* — најдражи; *равним начином* — исто тако; *известије* — извешће, знање; *получити* — добити; *без сваког мени...* — без сваког мога овде ласкања.

[1] *Конштитуција* (конституција) или *серпска правица* — разуме се у смислу права или повластица, датих народу — као основа државног уређења (слично уставном уређењу). Вујић износи опширно ту серпску правицу на крају свог Путешествија по Сербији (в. II свеску тог Путешествија у Задругину издању).

роде у велико изумљеније и чудо привести буде, а наипаче с тим, што један тако рећи још непросвештени народ такова уређенија и паметна расположенија општаго ради благосостојанија содержи, да неки, велим, просвештени народи, када овакова читати буду, дивити се морају, а некима још и за пример служити буде. За која исти народ наш серпски дужан је перво Богу, потом Оцу своме и Благодетељу, Јего Књажескому Сијатељству, Г. Милошу Обреновичу достодолжноје своје благодарениje одати, да он сада с њим у тишини, миру, радости и у свакој безопасности теченије живота његовога весело проводи.

Того ради при закљученију овога мога предисловија још једанкрат свакоме моме благоразумноме читатељу ову моју многократно именовану књигу препоручујем, да је он охотно, с прилежанијем чита, пак из ње сваку утеху и задовољствије почерпава. И ово је прави конец и намереније труда мојего, с којим препоручујем мене свакоме моме искрењејшему Србљину у љубов, желећи му свако благополучије и здравије.

Списатељ.

изумљеније — дивљење; *привести* — довести; *уређенија* — уређења; *расположенија* — наређења, распореде; *општаго ради....* — ради општег благостања; *содержи* — садржи, има; *благодетељу* — добротвору; *благодареније* — захвалност; *безопасности* — безбедности; *теченије* — ток; *при закљученију* — на завршетку; *једанкрат* — једанпут; *многократно* — много пута; *охотно* — с вољом, радо; *с прилежанијем* — с марљивошћу; *почерпава* — црпе; *конец* — крај, крајњи смер; *намереније* — намера; *искрењејшему* — најискренијем.

Весма многим мојим народољубитељем познато јест, да сам ја још'те лета 1824-го, месеца августа, 4-го дне, издао био једно објављеније на моје Новејше Земљеописаније с тим обаче при концу условијем, да нитко от господе пренумеранта не полаже напред новце дотле, докле год књигу у руке наперво не прими. Истина, ја сам у том намеренију био; обаче нека моја опстојатељства била су се сасвим изменула, следователно сопственим иждивенијем мојим нисам могао моје предвзјато намереније ко концу привести. Зато принужден сам био код благородни општества нашег благочестија у име општеполезнаго овога дела руку помошћи искати, између којих нека, а наипаче благородно Општество Панчевачко јест себе у овим

весма — веома, врло; *народољубитељем* — родољубима; *објављеније* — објаву, оглас; *Новејше Земљеописаније* — Најновији Земљопис; *при концу* — напослетку, најзад; *пренумерант(а)та* — претплатника; *наперво* — најпре; *опстојатељства* — прилике; *следователно* — тако дакле; *иждивенијем* — трошком; *предвзјато* — предузето; *ко концу* — крају; *код благородни општества нашег благочестија* — код наших племенитих православних општина; *руку помошћи* — помоћ; *у овим* — у овом.

отликовало, што ми је у тим спомошчествовало, да сам ја моје давно уже желајемо дело у совершенство био довео. Зато по совершенију моје горуречене књиге имао јесам част свим мојим г.г. пренумерантом, којих су имена у књигама напечатана била, такове раздати. Обаче жалост, да сам само от неки новце попримао, а от многи неки и днешним дном неположени остају!

От ови моји књига равним образом и Јего Књажескому Сијатељству, Г. *Милошу Обреновичу*, Књазу и верховному Вожду народа серпскаго, послао сам био у Крагујевац до 25 комада, за које не взирајући он на такво мало число књига, из великодуши-ја, штедроте и високе милости његове, за мој труд јест мене благородно и штедроподателно благоусердствовао с 1000 гроша обдарити. Које новце, посредством његовог београдског консула, г. Алексија Симича[1], у Пешти чрез бл. г. Атанасија Грабовског,

---

спомошчествовало — помогло; *давно уже* — већ давно; *желајемо* — жељено; *у совершенство....* — довршио, усавршио; *по совершенију* — по довршењу; *горуречене* — напред (горе) поменуте; *пренумерантом* — претплатницима; *напечатана* — наштампана; *днешним дном* — дан данашњи; *равним образом* — истим начином, исто тако; *верховному* — врховном; *не взирајући* — не гледајући; *число* — број; *из великодушија* — из великодушности; *штедроте* — дарежљивости; *благородно* — племенито; *штедроподателно* — обилато, богато; *благоусердствовао* — милостиво изволео; *посредством* — преко; *чрез бл. г.* — од благородног господина.

[1] *Алексије Симић*, базерџан-баша (дворски „либерант") кнеза Милоша у Београду, родом је из Срема; позније је био неколико пута и попечитељ, тј. министар, и најзад саветник. Умро је као пенсионисани чиновник у Београду 1872. год.

великокупца и векслера пештанскаго, прошедшаго лета, 1826., месеца јануарија 8-го дне, исправно и получио јесам.

Сада ја, очекивајући више от године и цол дана на моје г.г. пренумеранте, от којих још̀те имам новаца примати, не би ли каквим тим начином новце за моје к њима одслате књиге примио, обаче никојим начином не могох се код њи спасти. Зато вознамерим сам такове лично посетити и от њи моје новце изискивати, а притом знајући, да при совокупљенију моји новаца различна места прохождавати имам а имено и до самог Земуна[1] доспети будем. Того ради по многом расужденију мојем закључим у себи, да би достојно и праведно било онога славнога и великодушнога Серпског Хероја и Књаза Государа, *Милоша Обреновича*, лично поздравити, и за његово великодушно и штедропода̀телно мени учињено награжденије, моје достодолжноје рапскоје благодареније тепле сердечно одати. — Обаче за прећи у Србију и у исполненије ово моје дело произвести нужни је био пасапорт, кога сам ја преко славне вармеђе пештанске и високо-

---

великокупца — великог трговца; *векслера* — мењача; *пештанскаго* — пештанског; *прошедшаго* — прошлога; *никојим начином...* — ништа ми код њих не помагаше; *вознамерим* — намислим; *при совокупљенију* — приликом купљења; *прохождавати* — пролазити; *имено* — наиме; *расужденију* — размишљању; *хероја* — јунака; *государа* — господара; *награжденије* — награду; *рапскоје* — ропско, понизно; *у исполненије... произвети* — испунити; *нужни* — потребан; *пасапорт* — путни лист, „насош“; *вармеђа* — жупанија, жупаниска управа.

[1] Земун је варош у Срему, на Дунаву, баш према Београду.

славнога конзилиума мађарскога из високославне канцеларије мађарске у Бечу под датумом 21. маја, лета 1826., а под нумером протоколарном 262-ом и получио.

По пријатију мога пасапорта, ради моји домашни и доста важни делâ, нисам се могао абије от дома из Сент-Андрије[1] на пут кренути, но 1-го топрв јулија предузмем путешествије моје, и тако онај дан приспем у *Будим*. Овде учиним моје преношчије, пак сутрадан, то јест 2-го јулија, по совершенију моји овде дела пређем у Пешту, гди после полдне погодим једног Бачванина кочијаша, и 5-го јулија на вечер благополучно приспем у *Нови Сад*.

По пришествију мојему овамо састанем се с моји стари пријатељи, како ти с г. Константиновичем, новосадским бировом, г. Миливојем сенатором, г. Шафариком[2], гимназиума

конзилиум — савет; *по пријатију* — по пријаму; *домашни* — домаћих; *дела* — послова̂; *абије* — одмах; *топрв* — тек; *учиним преношчије* — пренoћим; *благополучно* — срећно; *по пришествију* — по доласку; *с моји стари пријатељи* — с мојим...; *бировом* — судијом; *гимназиума* — гимнасије.

[1] *Сент-Андрија* је варошица северно од Будима, столица православног владике пештанског.

[2] *Павле Јосиф Шафарик*, знаменити научник (филолог и историчар) словенски, био је по народности Словак, син јеванђелиског свештеника. Рођен је 1795. године у словачком селу Кобељарову. У својој словачкој постојбини изучио је гимнасију и лицеј, а у Јени, у Немачкој, слушајући филолошке науке на свеучилишту, поставио је темељ свом доцнијем научном раду. По повратку давао је најпре у Пожуну часове, а 1819. године на расписани стечај пријави се и буде изабран за професора и директора српске новосадске гимнасије. Ту је стекао велике заслуге својим искреним и неуморним радом на уређењу те школе. По наредби мађарске владе није могао остати директором у право

новосадског директором, г. Јоаном Крачуном, великокупцем новосадским, и прочи моји пријатељи, пак с њима частећи се пребудем неколико дана. Између којег времена дадем у граду Варадину и мој пасапорт у Канцеларији славне Генерал-Команде [1] потписати, пак после опростим се от моји добри љубезника и пријатеља. Потом 10. јулија кренем се из Варадина, пак онај исти дан шчасно приспем у *Земун*.

Овде на преношчије дођем к моме негда бившему у Земуну ученику, а сада грађанину

пребудем — пробавим, проведем; *између којег времена* — за то време; *љубезника* — љубазника; *шчасно* — срећно; *преношчије* — преноћиште; *грађанину* — грађанину;

славној школи (због своје јеванђелиске вероисповести), али је ипак на молбу новосадских Срба остављен изузетно као професор. У Новом Саду је Шафарик неуморно радио на издавању старих српских споменика и на историји наше прошлости, те је тиме учинио врло много за српску науку. Имао је удела и у покретању Летописа српског. Због слабог здравља, тешких материјалних прилика и разних других узрока он је 1833. године оставио Нови Сад и преселио се у Праг. У Прагу је провео све остало време свога живота, и ту је достигао врхунац свога рада. Али се за издржавање своје породице морао много мучити, и нешто од тога а нешто од напрезања на великим научним пословима често је поболевао и малаксавао и физички и духовно. Био је за дуго цензор чешких књига а последњих 20 година свог живота библиотекар прашке универзитетске библиотеке. Умро је 26. јуна 1861. год. и сахрањен у Прагу.

Од почетка па до свршетка свог живота он се мучио и борио с оскудицом, болешћу и домаћим и многобројним другим неприликама. Стога се доиста може назвати правим мучеником за науку словенску уопште и великим делом за науку српску!

[1] Угарско земљиште према турској граници (дакле поред Саве и Дунава) чинило је засебну област, Границу или Крајину (Милицију), са потпуно војничким уређењем; сваки је становник био војник, а других старешина није било осим официра. У Петроварадину, једном од најтврђих европских градова, била је главна, генерал-команда једног дела Границе. У Земуну, као граничном месту, седео је један генерал.

и купцу ове вароши, г. Мојсеју Лазаревичу. Овај добри и чесни, млади грађанин усердно прими ме у свој дом, определи ми једну собу за мој квартир и угости ме богато. Његов стари, сребреновласни отац Марко поздрави се са мном учтиво. Затим дође и чес[њејши] г. Константин Ракич, ондашњи парох а мој, од 30 лета познати, стари друг и пријатељ, који равним начином учини своје посешчениje и поздрављениje, а после њега дођоше и прочи многи други.

Следујушчи дан, то јест 11. јулија, састанем се на пијаци и с други моји пријатељи, како ти с г. Луком Соларом, г. Стефаном Коларовичем, г. Јоаном и Павлом Николичи, г. Стефаном Вијатовичем, кирургом земунским, и прочи други, између којих био је и г. Михаил Владисављевич, негда бивши по многи мести учитељ. Овај неким начином прочује, да сам ја рад у Сербију да пређем, замоли ме, да би га за неколико дана пречекао, докле би он с неки његови послови готов био, после да бисмо у содружеству заједно прешли на ону страну, јербо рече ми он, да је већ извадио и пасапорт од славне варадинске генерал-команде. Ја с овим ње-

---

кушцу — трговцу; *чесни* — поштовани; *квартир* — стан; *сребреновласни* — седи; *чесњејши* — пречасни; *посешчениje* — походу, посету; *поздрављениje* — поздрав; *следујушчи* — други (за овим); *на пијаци* — на тргу; *Николичи* — Николићима; *кирургом* (хирургом) — лекарем (у старије време хирург је био лекар за спољашње болести); *по многи мести* — по многим местима; *пречекао* — причекао; *с неки његови...* — с неким његовим...; *у содружеству* — у друштву; *јербо* — јер.

говим предложенијем задовољан пречекам га за неколико дана, пак 14-го јулија у канцеларији код генерала земунског потпишемо наше пасапорте, а 16-го истога месеца јулија на турском кајику (чамцу) с Турци пређемо у премилу и предрагу нашу Сербију.

Тако ево нас, благодарније буди Богу, у премилом отечеству предраги наши прародитељâ, у земљи млеком и медом напуњеној, у земљи бивши наши свети царева, краљева и деспота! После паднем на земљу и ижљубим је с радоснима сузама. Када је већ све из чамца изнешено било, платимо сваки по 30 крајцара сребра Асан-аги корманошу, после натоваримо наше вешчи на једна волујска кола и дођемо на хармицију, гди нам наше вешчи прегледу. Одавде потом кроз различите сокаке најпосле дођемо на чаршију близу наше церкве и наместимо нас на квартир код неког механџије Ивка, и ето нас сада у *Београду*.

Сада перво и перво нужно је било нас Управитељству Полиције представити и наше пасапорте указати. Зато после полдна отидемо у Београдски Магистрат[1], пак [се] господи кнезовом, то јест г. Милосаву Здрав-

---

предложенијем — предлогом; *с Турци* — с Турцима; *благодаренције буди* — нека је хвала; *отечеству* — отаџбини; *хармицију* (армицију) — царинарницу; *прегледу* — прегледају; *церкве* — цркве; *указати* — показати; *кнезовом* — кнезовима.

[1] *Београдски Магистрат* — Београдски Народни Суд, којим је 1823. године замењена дотадашња „Народна Канцеларија". Поред судске дужности овај је суд имао и да буде посредник између српске владе и београдског везира.

ковичу[1] и г. Георгију Парезану[2], представимо и наше пасапорте укажемо. А када је г. Макса Ранковић[3], писар, мој пасапорт разгледао био, то абије устаде горе, загрли се са мном и пољуби се братски, после рече ми: „Боже, шта ја видим! Та јесте ли Ви г. Јоаким Вујић, који сте пређе три године овде у Београду били?“ На то му ја одговорим, да сам ја онај исти, пак усердно желим још'те једанпут, пређе него што умрем, отечество предраги наши прародитеља видити. Онда нам господа кнезови дадоше дозволеније по вароши ходити а наше пасапорте задержаше при себи. Ми после ходећи по вароши наиђемо на једног мојег, давно у Београду познатог пријатеља, г. Игнатија Рајича, лепцелдера, после опет и на другог мојег љубезника, г. Лазара Павловича, учитеља, који је са мном лета 1810. у Сент-Андреји заједно учитељствовао. По поздрављенију и нашем доста дугим разговору дође

пређе — пре; *дозволеније* — допуштење; *лепцелдер* — воскар и колачар; *поздрављенију* — поздраву; *дугим* — дугом.

[1] *Милосав Здравковић*, звани *Ресавац*, родом из села Ломнице у Ресави. Као кнез нахије ћуприске постао је 1825. год. члан „Општенародног Суда“ у Крагујевцу, одакле је после пола године послат да привремено врши дужност председника Народног Суда у Београду. После је опет враћен у Крагујевац, а доцније је постао саветником. Умро је у Свилајинцу 1854 год.

[2] *Ђорђе Парезан*, родом из села Брзана у округу крагујевачком, био је кнез београдски а од 1839. год. члан Савета. Умро је 1840. год. у лепеничком селу Горовичи.

[3] *Макса Ранковић* је постао писаром београдског Народног Суда, чим је овај суд установљен (1823. г.). После је био и секретар и кнез тј. судија истога суда и затим је остао и као члан Београдског Окружног Суда, којим је Народни Суд замењен.

и ноћ. Ми после опростисмо се један от другог, пак они сваки на свој отиде квартир а ми двојица опет на наш.

Следујушчи дан, то јест 17-го јулија, дејствително пођемо по вароши разгледавати различите реткости, мојему содругу Михаилу још̀те непознате. Между тим састане се с нама и наш, јучер наново познати, наш добри пријатељ г. Павлович, учитељ. Тако нас тројица содружени пођемо и најпервo приспемо к церкви[1] нашој. Основатељ ове цркве тко је био, дознати нисам могао, него храм је с. Архангел Михаил, 8-го ноемврија. При увходу у цркву, код западни врати, с леве стране види се гроб бесмертнија жизни блаженопочившаго г. Доситеја Обрадовича[2], просветитеља серпскаго, с натписном плочом у зиду. Обаче натпис читати се не може из узрока, што по паденију серпског вожда Г. Петровича[3], када су Турци паки са Сербијом завладали и у Београд ушли били,

---

дејствително — заиста, стварно, нарочито; *содругу* — другу; *содружени* — здружени; *најпервo* — најпре; *основатељ* — оснивач; *при увходу* — при улазу; *врати* — врата; *бесмертнија жизни* — бесмртног живота; *блаженопочившаго* — блажено упокојеног; *по паденију* — по паду.

[1] *Београдска црква*, која се овде помиње, била је стара црква, на месту садашње велике саборне цркве. Та је стара црква била од брвана и без торња, а подигнута је за време аустриске владе у Србији (1718—1739 год.). У њој су дошта почињући од самог амвона били столови, за којима се седело у време службе. Ова је црква порушена 1837. године и на њено је место подигнута данашња, која је довршена 1845. год. Темељ старе цркве остао је сав унутра у овој новој цркви.

[2] *Доситеј* је умр̀о 1811. године у Београду као попечитељ (министар) просвете.

[3] Ђорђа (Георгија) Петровића, Карађорђа.

јесу се сва писмена истругала. — С десне опет стране види се такожде гроб г. Чардаклије[1] с написном плочом у зиду, које писмена такожде от Турака истругана виде се. — А изван зида церковног с десне стране при концу цркве јест такожде један гроб с натписном плочом блаженопочившаго г. Георгија Поповича[2], бившаго драгомана, кога је неки Турчин, именом Дервиш Бешамич, 1-го августа 1825., у Београду у двору Јего Књажескаго Сијатељства, Г: Милоша, убио. Тако натпис на плочи содержи ове речи:

Ова стена иокрива кости Георгија Поповича, рождена у Загорју, у иределу Епирскому[3], *и десјат лет Сербскому Књазу, Господару Милошу Обреновичу, и народу Сербскому, и по вишеј части Драгоманом у Београду Сербском, за време Везира Марашли Али-Паше и Абдурахима, верно послуживша, а убијена от Спахије Магличкога*[4] *Дервиша*

такожде — такође; *драгоман* — тумач; *рождена* — рођена; *десјат* — десет; *по вишеј части* — већим делом, већином;

[1] *Петар Новаковић Чардаклија,* пре устанка коњички капетан у Аустрији; прешао у Србију 1804. год.; ишао као српски посланик у Петроград, Цариград и Букурешт; умро 1808. г.

[2] Ово је обично звани *Ђорђе Келеш*, који је из Епира дошао у Србију 1815. године. Како је осим српскога језика знао добро и турски, грчки и арнаутски и био вешт Турцима, Кнез Милош га узме за свога тумача. После га је слао и у Цариград и употребљавао у пословима, које је имао с београдским везиром и с Турцима уопште. Ђорђе Келеш је био врло жив и шаљив човек. У једној прилици се подсмехне пиштољима негдашњег магличког спахије, Арнаутина Бешамића, који га зато на месту убије. Кад је срушена стара београдска црква, Келешево тело је пренесено и сахрањено код топчидерске цркве.

[3] *Предео је епирски*, или Епир, између Арбаније и Грчке.

[4] Маглич је село и стари градић на Ибру у срезу жичком округа рудничког.

Бешамича 1-го августа 1825. года у Београду у двору Књаза Милоша, који му за верну службу постави ову стену на гробу.

Даљше унутри у церкви јест све по начину христијанскому устројено, како што је олтар с часном трапезом и проскомидијом; на часној трапези лежи свјато евангелије и служебник, а напред на трапези стоје чираци и једно мало звонце, потом у олтару јесу богато украшени окрути за пет свјашченика и два дијакона и многе друге церковне вешчи. Потом следује прилично темпло с лепима иконама и кандилама украшено, а пред темплом стоје седам велики чирака с многима свећама. Пред чираци је опет с десне стране иконостас с иконом с. Михаила Архангела. Потом следују две певнице с потребними књигами снабдене. Песле певница с десне стране јест владикин стол, а после њега следује украшени стол Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша. Овај стол јест сав измолован и свуда златом искићен и украшен. Горе на овом столу јест изображена икона с. Оца Николаја, Господарево кресно име, а под иконом стоји написан с белима

даљше — даље; *устројено* — уређено, удешено; *проскомидија* — жртвеник, тј. место (одељење или само удубљење) у олтару с леве стране престола, где се држе свети дарови и где се свршава претходни део службе (такође назван проскомидијом); *служебник* — књига, у којој су главне црквене службе (литургије) а и још неки други додаци, потребни приликом службе; *окрути* — одежде, одеће; *свјашченика* — свештеника; *дијакона* — ђакона; *следује* — долази, на реду је; *темпло* — иконостас; *кандилама* — кандилима; *снабдене* — снабдевене; *изображена* — насликана; *кресно име* — крсно име, слава.

писменама овај стих: **Мл҃ть твоѧ̀ гд҃и поженéть мѧ всѧ̀ днѝ живота моегѡ̀.** — Потом следују свуда унаоколо и по среди церкве столови и један лепи на среди церкве полијелеј. Женска обаче препрата није доле на земљи како по Цесарији него је горе на кору. Она је спред с гвоздени роштиљи снабдена како у Венецији, Тријесту и прочима восточнима странама.

После церкве следује школа[1], која состоји се из две класе и лежи више олтара церковног к восточној страни. — От западне пак стране церкве преко пута јест двор[1] Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша. Ово зданије јест ново, обаче от дрва и дасака на једном спрату устројено, на којем многе лепо украшене собе с једном великом трапезаријом јесу. У једној от ови лепи соба видио сам и изображеније Г. Књаза Милоша и његове возљубљене Господичне кћери Јелисавете[2]. Доле пак у дољнем спрату јесу друге разнаго вида собе за различите служитеље. — Покрај овог двора находи се и резиденција[1] Јего Високопреосвјаштенства

писменама—писменима, словима; **Мл҃сть твоѧ̀....**— Милост твоја, Господе, нека ме прати све дане живота мојега; *обаче* — пак; *по Цесарији* — по Аустрији; *кор* — хор, узвишени део цркве више главних врата црквених, где стоји певачки хор; *роштиљи*— решетке; *Венеција* — Млеци у Италији; *Тријест* — Трст на Јадранском Мору; *восточнима странама* — источним земљама; *класа*—разред; *зданије* — зграда; *изображеније* — слику; *возљубљене* — љубљене, миле; *Господичне* — Госпођице; *разнаго вида* — разне врсте; *резиденција* — седиште, столица.

[1] О *школи*, о *двору* кнеза Милоша и о митрополији види у опису Београда, у додатку на крају ове књиге.

[2] *Јелисавета* (Савка), кћи кнеза Милоша, рођена је 1814. године а удата 1831. год. за Јована Николића, племића у Банату. Са њим је изродила четири сина. Умрла је 1848. г. у Бечу.

Г. Кирила[1], садашњега митрополита београдског. Ово је зданије весма старо и состоји се из једног спрата, у којему различите собе јесу.

Сада већ дође и време обеда, и ми тај дан обедовасмо код г. Рајича, лепцелдера. А по совершенију обеда паки предузесмо наш пут с г. Павловичем, пак пођосмо даље по вароши осматривати примечанија достојнаја. И тако прођемо целу чаршију (шијацу), која је и с леве и с десне стране с богатима терговачкима и мајсторскима дућанма накићена. По дућани находе се различити хеспапи како европејски тако равно и восточно-страни, не зна човек куда да погледи и што страно да види. По прегледанију ове богате чаршије дођемо и к варошком дому, гди смо наше пасапорте на сохрањеније били оставили. Овај дом јест нов и состоји се из једног горе спрата, који многе собе содержи, а доле јест магистрат, канцеларија, стражара, арест и проче друге стаје с једном великом и широком авлијом, која је свуда унаоколо с каменом обзидана.

Ми овде бавећи се неколико дана закључисмо 20-го јулија видити и град и друга турска памјати достојна зданија. И тако на

обед — ручак; *по совершенију* — по свршетку; *осматривати*—разгледати; *примечанија достојнаја* (што је достојно пажње) — знаменитости; *хеспапи*, еспапи — роба; *восточно-страни* — источњачки; *по прегледанију*—после прегледања; *варошки дом*—зграда, у којој је био општински и уједно Народни Суд; *на сохрањеније* — на чување; *арест*—затвор; *авлијом* — двориштем; *закључисмо* — одлучисмо; *памјати достојна* — спомена вредна.

[1] *Кирил*, родом Бугарин, био је у Србији митрополит само 1826. и 1827. године.

Стари кнежевски конак у Београду (сад зграда Касационог Суда: по руској фотографији).

уречени дан пођосмо нас тројица из чаршије преко Калимегдана у горњи град, и пређе него што смо били дошли на капију, видили смо многе шанцове и бедеме, који горе имају кошеве, пуне набијене са земљом. Између кошева виде се црни топови, који точкове от препиљени клада имају и без лавета јесу. Даље по бедени виде се и различите карауле (стражаре), а свуда унаоколо јесу бедеми с паласади утверждени. Обаче да је овај град тако особити, заиста није, него да је на прекрасном, царском положенију и да никакав град у Европи тако лепо на две реке, како што је Дунав и Сава, не лежи како наш Београд, заиста овде не може ми нитко противословити, и да овај град, кад би се оправио и у совершенство своје дошао, да би красотом превосходио све европејске градове, воистину и овде никаква душа не би ми противоречила. Обаче у садашњем жалосном његовом положенију гледајући га, воистину исти наш Београд јест плача достојан. Јербо само до горњег града доћи, има се посла, што ћуприје и путови јесу скоро сви порушени, да једва може се ићи. А иначе у горњем граду шта је друго кромје једног сараја [1], то јест резиденције везирове, и једне

шанцове м. шанчеве — јаркове, ровове; *препиљени(х)*—преструганих; *лавета* м. лафета — кола, на којима стоји топовска цев; *паласади* м. палисади — високо коље, побијено око утврђења; *утверждени* — утврђени; *положенију* — положају, месту; *противословити* — противно тврдити; *превосходио* — превазилазио, надмашио; *воистину* — заиста; *противоречила*— противно тврдила; *кромје* — осим.

[1] *Сарај*, двор или *конак* пашин, био је до самог главног бедема, који с југо-источне стране окружава горњи град.

турске џамије примечанија достојно видити? А друго свуда, куда год човек око баци, све цорушенија над порушенијама види, како што су штале везирове, домови његови служитеља и друга порупена зданија. — А у доњем опет граду указује се оку человеческому једна скоро порушена џамија[1], две до три казарме, које је јоште Немац правио, и то стоји све скоро порушено; после једна висока кула, која се зове *Небојша*, у којој су страшне турске тавнице, неколико караули с турским гарнизоном и неке мале, порушене кућице, а друго више ништа оку человеческому представља се.

Ми ово када смо све промотрили били, вратимо се опет оним истим путем, пак из града изиђемо на ону исту капију, на коју смо били ушли, пак Калимегданом пођосмо доле у чаршију међу Турке. И тако пролазећи кроз многе сокаке наиђемо на једну турску џамију, код које находила се била и једна турска школа. Ми хотели смо унутра да уђемо и да видимо турски начин настављенија, обаче унутра не пустише нас, него ја после с друге стране видим џамију отворену, у којој [је] неколико старији ђака било седило, који читали су њиове лекције. Ја дерзновено унутра ступим а за мном моји

человеческому — човекову; *казарме* — касарне; *настављенија* — наставе, учења; *дерзновено* — дрско;

[1] *Џамија*, која је била на средини горњег града, порушена је, а она у доњем граду претворена је у двоспратну зграду, која је ниже великих градских степеница а мало у страну од градског хамама.

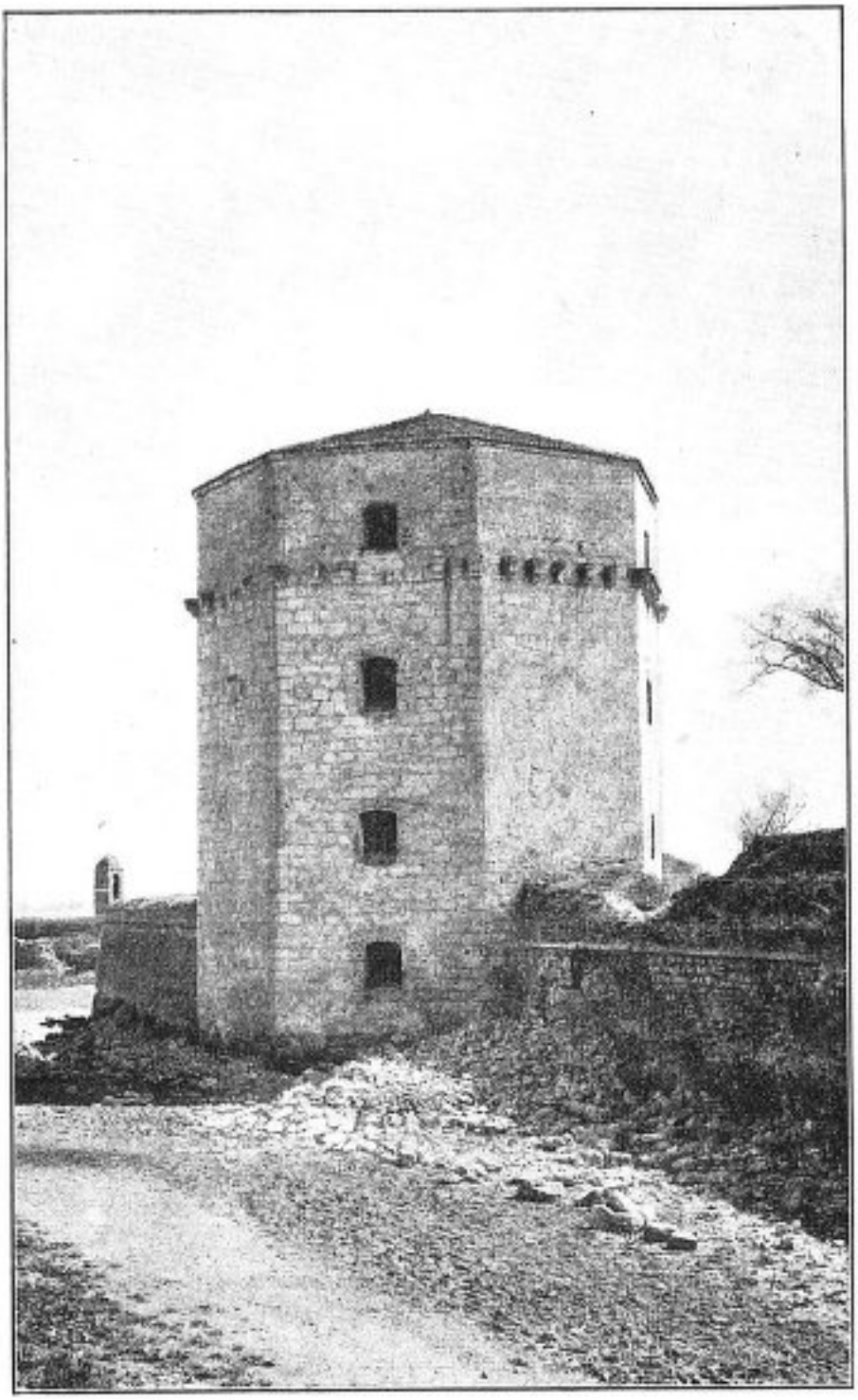

Кула Небојша у београдском граду (по фотографији г. М. Хаџи-Лазића)

другови. Обаче ђаци, како нас видише, престадоше от читања. После ја запитам серпски, је ли свободно унутра у џамију. Један от њи, који је био Бошњак и знао је серпски, рече ми: „Можеш, али само донде (указивајући ми руком) а не даље“. Ја до оног мени указаног места дођем и скоро све по џамији видим, што се год мојима очима представило било. Ја сам дакле тамо видио како неку предикалницу с једнима изнутра малима мердевинама, после сверху ове предикалнице горе стоји неки аки натпис, обаче овај натпис видио ми се, како да би се состојао из једног писмена. Ово пак писмја видило ми се подобно једном раздрешеном с кајиши опанку. Ја после оног великог ђака запитам, шта онај натпис знаменује. Обаче он ми не знаде на серпски истолковати. После гледим даље по џамији, али ништа друго не видим него којекакве искривудане цирате и шаре подобне змијама, гуштерима, вилама, грабљама итд.

После тога вратим се к ђаком и запитам, какву књигу уче. Онда онај перви рече ми: „Арапску“. Даље запитам га: „Како ти је име?“ Он ми на то рече: „Моје је име Селим“. На то му ја реко: „Мој драги Селиме, дај покажи ми ти ту твоју књигу коју

свободно—слободно; *предикалница*—узвишено место са кога се држе проповеди; *мердевине* — лествице; *сверху* — врх, више; *аки* — као; *видио ми се* — чини ми се; *писмја* — слово; *подобно* — слично; *с кајиши* — с кајишима; *знаменује* — означава, значи; *истолковати* — протумачити; *цирате* — украсе; *к ђаком* — ђацима.

учиш“. Он ми ју даде, пак ме запита: „А умеш ли ти из ње читати?“ Ја му на то одговори: „Само дај да видим“. — Када сам књигу био узео, ја је гледим и листове преврћем; али су писмена сасвим другојачија от писмена халдејски, то јест старо-јеврејски. После ја га запитам: „Како ви читате: с леве ли стране на десну или с десне ли стране на леву?“

Селим. С десне стране на леву.

Ја. Тако исто читају и Халдеји[1].

Селим. А тко су то Халдеји?

Ја. То су Старо-Јевреји илити простим вашим турским језиком рећи: Чифути.

Селим. А зар ти знаш чифутску књигу.

Ја. Заиста знам.

Селим. А гди си је учио?

Ја. У школама лутеранскима.

Селим. А шта је то „у школама лутеранскима“ и шта су то лутерани?

Ја. Видиш мој драги Селиме: Лутерани су један народ[2] како год што смо и ми Срби или ви Турци, који имаду њиове школе, у којима кромје латинске, мађарске и не-

---

[1] *Халдеји* су стари Вавилонци, који су становали у Азији, у Месопотанији између река Тигра и Јеуфрата. Вујић их овде погрешно изједначује са старим Јеврејима. Јевреји су били код Халдејаца у ропству 70 година (т. зв. „вавилонско ропство“). Пре тога робовања јеврејска је азбука била иста као феничанска (пореклом од мисирске буквице). Али кад се вратише из ропства у V в. пре Христа, Јевреји поступно усвојише клинасту халдејску буквицу, од које су пореклом и садашња обична јеврејска слова.

[2] Вујић овако каже, да би боље објаснио Селиму, јер лутерани нису народ, него се тим именом друкчије зову хришћани протестанске вероисповести.

мачке књиге уче још̑те и чифутску и јелинску, то јест старо-грчку књигу.

Селим. А шта ти лутерани, за које ти мени кажеш, верују?

Ја. Они верују Бога Оца, његовог сина Исуса Христа и Свјатаго Духа како год и ми Сербљи. Зато се зову и христијани.

Селим. Тако, како ја видим, ви сте свеједно?

Ја. Нешто мало разликујемо се један от другог, како год што се ви разликујете от Персијана, Татара и понешто от Туркомана[1].

Селим. Ха, тако је! Но, сад већ нешто разумем, али не све. Него ела Бога ти, дед сад кажи ти мени, шта си и колико си ти научио чифутски у тима лутеранскима школама.

Ја. Ја сам у њима научио читати и писати.

Селим. Ела Бога ти, кажи ми барем штогод да чујем, хоћу ли моћи и ја штогод разумети.

Ја. Перво и перво учио сам њова слова.

ела — де, дела;

[1] *Персијанци, Татари и Туркомани* све су азиски народи Мухамедове вере. Персијанци су по вероисповести *шијити* и разликују се од осталих мухамеданаца, који су *сунити*. Шијати су и сунити две противничке секте мухамеданске. Главна је разлика међу њима у томе, што шијити верују само у коран, а сунити поштују још и *суну*, тј. збирку усмених предања о Мухамедову животу. раду и мишљењима. Татари и Туркомани су такође сунити и према томе их Вујић погрешно ставља уједно са Персијанцима. — *Татара*, осим у Азији, има и у европској Русији. — *Туркомани* или *Туркмени* су племе најсродније Турцима Османлијама. Живе у азиској Турској и даље око Касписког и Аралског Језера у предњој Азији.

Селим. А дед кажи ми, каква су то чифутска слова.

Ја. Алеф, без, гимел, далет, хе, воф . . .

Селим. Стани, молим те, та таква су скоро и наша слова. Него ми не кажемо алеф него елиф, ми не кажемо без него бис, ми не кажемо гимел него гомил — гле: та то скоро све на једну меру иде! Него ела Бога ти, кажи ти мени, шта си још у тима школама научио.

Ја. Ја сам у њима још научио и свето писмо, које се зове *Лошене Кодеш* или како што га ви зовете *Алкоран* или просто рећи: *Аџи-Куран.*

Селим. Шта Бога ти, и то знаш?! Бака! та ти далеко више знаш него макар какав наш мула!*

Између нашег разговора дође к нама и један Турчин, који нам беседу пресече, и ми после растадосмо се и отидосмо к нашој цркви, а наш содруг, г. Павлович, учитељ, на његов квартир. Ми овде код цркве стојимо и разговарамо се, ал ето ти црквењака Саве к нама управо, који нас поздрави, пак нам рече: „Поздравио вас г. Никола Брзак[1],

* Мула код Турака значи отмено научени Турчин.

бака — гле, гле молим те!; *између разговора* — за време разговора.

[1] *Хаџи-Никола Константиновић Брзак* постао је 1820 год. базерџанбаша у Београду, а 1821 консул београдски са задатком, да отправља трговачке послове и да се стара о развитку трговине.

да бисте благоизволели данас у четири сата* доћи на весеље, јербо данас његова кћи хоће се да венча". Ми после г. Николи благодаримо и обештамо се на уречено време доћи. И тако после венчања, мој друг Михаил, г. Јоан Томич, протопопа београдски, и три парока отидемо дому г. Брзака. Овај чесни домаћин прими нас усердно и поздрави учтиво, после указа нам место, да идемо под сеницу пак да се посадимо. Свјашченици, како што је обично свуда у овакима приликама, свагда перва места заседавају, тако и ми како чужестрани добијемо наша места до свјашченика. После нас поседаше и прочи други гости, који је гди хотео. Само г. кум, како капетан от компаније, задержао је себи место на среди. Госпоже обаче с младом невестом посадише се обашка код други астала.

* Четири сата онда код њи је било пунктум у 12 наши сати, из узрока што у восточној страни иду сати по сунцу, то јест када је равноношчије, онда код нас када је 12 сати то код њи онда је 6. А понеже да је онда било лето, сирјеч месец јули, следователно дужи је дан био, тако морало је онда код њи полдне бити у 4 њиова сата, како што је горе речено.[1]

пунктум — тачно; *равноношчије* — равнодневница (8. марта и 10. септембра); *понеже* — пошто; *сирјеч* — и то, то јест; *следователно* — дакле; *обештамо се* — обећамо; *парока* — пароха; *свјашченици* — свештеници; *чужестрани* — страни; *компанија* — чета војника; *госпоже* — госпође; *обашка* — засебно, одвојено; *астала* — столова.

[1] Турци не броје часове као ми, почињући од подне или од поноћи, него почињу у зору бројити 12 дневних часова, а у вече, у први мрак (после вечерње молитве — акшама) почињу 12 ноћних часова. Пошто је лети први мрак сасвим доцкан, то се ноћни часови броје чак до 7 и 8 часова ујутру и тек после почињу дневни. Зато је у јулу наше подне кад је по турском рачунању 4 часа.

Није дуго време постојало, ал ето ти носи се ракија и сир на астал. После тога донесе се и чорба и друга вкусна јела по обичају. Трајушчу обеду свирала је везирова музика; обаче концерт ове музике није ми се тако допадао. Јербо две хегеде, један саан[1], један велики бубањ, једна цимбула[2] један с прапорци протак[3] и један тријангл илити просто рећи сацак, у кога је једна зракава Циганка с једном гвозденом шипком ударала, — велим овакова инштрумента немогу концерт музикални чинити, како код нас Европејаца што наша инштрумента музикална чине. Но ништа мање они су чинили њиову дужност и свирали су за време целог ручка, а један је опет уз музику турски и арнаутски певао. По ручку дође време, да се напијају здравице. Тако перво за здравље Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша, Књаза Серпскаго пило се, после за владикино, за кнезова, за свјашченство, за чиновнике, најпосле и за сав народ серпски.

трајушчу обеду — док је трајао ручак; *концерт* — свирка; *хегеде* — виолине, ћеманета; *тријангл* — троугао; *зракава* — разрока; *инштрумента* — справе; *ништа мање* — ипак.

[1] *Саан*, сахан — метални котур, утврђен озго на бубњу. У њ се удара двема гвозденим машкама, те се производи звук.

[2] *Цимбула* — цимбала, музичка справа од даске, облика трапеза, преко које су разапете челичне жице. Звук се производи тиме, што се о жице удара двема машкама, које се држе у свакој руци по једна.

[3] *Прота̀к* — дахире, тј. котур преко кога је разапета кожа а по крајевима нанизани прапорци. Удара се длановима и лактовима о разапету кожу, те се чује потмули звук.

После здравица свјашченици отидоше, а сватови, сирјеч најпре сами господари почеше коло, лесице и друге танце играти. Затим дигоше се и наше лепе госпоже Београткиње и почеше такођер играти коло, обаче учтиво и благообразно, које ми се наипаче било допало гледати. К тому и њиове хаљине допадале су ми се, наипаче из узрока тога што су скоро све једнаке, то јест: оне на глави носе фес како пол круне с златнима или шаренима марамама горе извијен, а косу по леђи лепо рашчешљану и доле спуштену; после на врату бисер или по два низа велики и средњи дуката; после носе кошуљу са широки рукави, извезену с памуком и златом; к тому једну долњу, дугачку до чланака хаљину с рукави а другу, горњу, без рукава, која је от фине чоје или от црвеног или зеленог кумаша, са златним гајтаном ишарану и златом извезену, коју може најмање за 12 година носити. Оне носе такожде и кратка, до више колена, ишарана с гајтаном и извезена са златом џубета без рукава. После оне имају појас шарен, от свиле откан, који на среди има велику копчу, и ова је копча обложена и искићена са свакојаким драгоценим камењем. А на ногама носе беле чарапе и жуте или црвене папуче. Равним начином оне носе у ушима драгоценим камењем искићене минђуше а на пер-

---

лесице — врста игре; *танце* — игре; *благообразно* — смерно; *кумаш* — врста свилене материје.

стима златно, с дијаманти и драгим камењем украшено перстење. И ово је одејаније и пуц женскаго пола.

Што се пак тиче одејанија мужескаго пола, господари Београђани обично на глави носе капу на подобије једне диње или ти фес. Даље на врату не носе мараму а наипаче у лето. После носе дугачку до земље кошуљу са широки рукави, са златом извезену. За кошуљом иде дугачка до чланака, шарена, от материје хантерија[1], после шарен, свилен појас, после појаса једна дугачка, са широки рукави, до сниже колена хаљина. У зиму носе димлије а у лето тозлуке*, пак испод њи носе беле чарапе и црвене јеменлије.

Ја и мој друг седимо за асталом с кнезови и другима старима људма, пак гледимо, како лепе наше Београткиње с њиови пријатељи играју. И докле смо били седили, често би нам служитељи носили кафу, кајсије и вино, пак би нас послуживали. Ја гледајући ове блажене људе помислим у себи и рекнем: „Благи Боже, како си ти милостив и како си ти излио твоју благодат на ове бедне и от њиови гонитеља Турака

* Тозлуци јесу на подобије чарапа, обаче без стопала, пак от чланака допиру до близу колена, а острагу запетљавају се с малима копчама илити с токама.

перстење — прстење; *одејаније* — одело; *пуц* — накит; *мужескаго* — мушкога; *на подобије* — налик, слично; *димлије* — широке чакшире од плаветна платна или свиле; *јеменлије*, јеменије — врста турске обуће, по крају слична сарачким опанцима.

[1] *Хантерија* је с рукавима, од лаке материје.

удручене људе, који су толика страданија и мученија за толико стотина година претерпети морали, пак умилостивио си се на овај бедни и страждушчи народ серпски и послао си верног раба твога Милоша ко избављенију његовом, како год што си послао и Мојсеја, верног раба твога, ко избављенију народа исраилћанскаго от работи фараонскија. Зато молим ти се, о человекољупче Господи, укрепи мишцу Милошеву, даруј му дух непоколебими, да свагда своме супостату и сопернику противо стати може!«— Ово ја у себи изговори, после моме другу реко: »Да се иде«. И тако ми устадосмо, опростисмо се с кнезови и други наши содружници овог увеселенија, после благодарисмо и домаћину, г. Николи Брзаку, пак опростимо се и с њим, и тако утешени изиђосмо из његовог дома.

Трајушчу нашему у Београду задержанију частили су нас Београђани с великим њиовим усердијем, измежду којих наипаче били су пречест. г. Јоан Томич, протопопа београдски, и чест. свјашченици београдски, потом г. Милутин Радованович, г. Игнатиј Рајич, лепцелдер, г. Никола Маринович Чика, г. Лазар Павлович, учитељ, и многи прочи.

удручене — потлачене; *страждушчи* — који страда, мученички; *ко избављенију* — ради избављења; *исраилћанскаго* — израиљског, јеврејског; *от работи фараонскија* — од ропства фараонског (мисирског); *непоколебими* — непоколебљиви; *супостату* — непријатељу; *сопернику* — противнику; *содружници* — учесницима; *увеселенија* — весеља; *трајушчу ... задержанију* — док је трајало задржавање; *пречест[ни]* — врло поштовани.

Ми кромје Београда и његове вароши, која се зове чаршија, јесмо и његове предварошице, сирјеч *Савамалу*[1], која може до преко 100 домова имати, прегледали, и ова варошица принадлежи к спаилуку Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша. Равним начином и другу предварошицу, зовому *Палилула*[1] јесмо размотрили, и ова подлежи спаилуку везира београдскога и содержи до близу 100 домова. — У граду и вароши београдској[1] находе се до 30 џамија[1], от којих само 12 читаве и у дејствију јесу, а друге су све батал, порушене и поваљане. Оне су се порушиле у време рата Јосифа II, императора римскаго, и серпскаго вожда Г. Петровича. Домова како у граду тако равно и у чаршији и предварошицама находе се до 4500 а житеља у свему до близу 30000.

Ми овде бавећи се за 14 дана 29. јулија добијемо известије от г. Максе Ранковича, писара, да Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, из Крагојевца у Пожаревац јесу приспели. Зато ми абије сутрадан, то јест 30. јулија, отидемо у магистрат београдски, извадимо наше пасапорте, к тому јоште исходатајствујемо от предреченог магистрата и један мали, препоручителни пасапорт на

предварошице — предграђа; *принадлежи, подлежи* — припада; *у дејствију* — у служби, употребљене; *батал* — запуштене; *императора римскаго* — цара римског (титула немачких царева); *известије* — глас; *исходатајствујемо* — израдимо; *препоручителни* — као препоруку, с препоруком.

[1] О *Савамали*, о *Палилули*, о *вароши београдској*, о *џамијама* итд. види у опису Београда, у додатку, на крају ове књиге.

серпском језику списани. Потом погодимо коњска кола, пак следујушчи дан, сирјеч 31. јулија, опростимо се от наши добри благодетеља и пријатеља, а наипаче нашег содруга, г. Лазе Павловича, учитеља. И тако исти предречени дан, у суботу, то јест 31. јулија кренемо се из Београда.

Дакле путујући из Београда дођемо перво на шанце принца Евгенија[1], који обастиру се около Београда, преко Врачара, от реке Саве до Дунава. Обаче овде тако памјати достојно ништа приметити нисам могао, јербо к тому довољног времена нисам имао. После пођемо даље, и приспемо на један источник (чесму) с прекрасном кристалном водом, гди се воде напијемо. После дођемо и на други, на којим натпис био је с арапскими писмени написан, и овде, код овог источника, на десну руку оставимо село *Мокри Луг*. — После идемо даље правим друмом и дођемо на трећи источник, који се у селу *Болечу* находи. Онда ја реко мом другу, да овде станемо у механу, која недалеко од овог источника одстоји, пак да се мало прехватимо и кристалне воде напијемо, понеже

благодетеља — добротвора; *с арапскими писмени* — арапским словима; *одстоји* — удаљена је; *да се прехватимо* — да се прихватимо; *понеже да* — пошто.

[1] Ове је шанчеве градио аустриски војвода — принц Евгеније Савојски, кад је освајао Београд од Турака (1718. год.). Њих су приликом опсаде Београда употребљавали и аустријски војвода Лаудон (1789. г.) и наш Карађорђе 1806—7. године. Протезали су се од Дунава па преко брда, које се диже више Новога Гробља београдског, и даље све преко Врачара до на Саву према острву Циганлији. Кад је Вујић путовао, још им се познаваху ровови и бедеми; и сад им се понегде виде остаци.

да је већ полдне а жестина остро препиче. Он се на то приволи, и ми сиђемо код механе, гди после обедовасмо и после обеда прекрасне написмо се воде. После овде отпочинусмо, и када је већ жестина почела ослабљевати, онда ми платисмо механцији, пак у име божије пођосмо даље и кроз мале шумарице и брдашца дођемо у малу варошицу, именуему

Гроцка. Ова мала варошица лежи на реки Дунаву и може имати до 140 домова, от којих понајвише јесу дућани[1]. Кроз ову варошицу тече мала река, именуема *Грочица*, на којој многе воденице намештене стоју. У овој варошици находи се једна оскудна церква, која је от дрва и плетера начињена и скоро порушена. Храм ове церкве јест Сошествије Свјатаго Духа. У овој церкви видио сам један доста прилучан барјак, на којем с десне стране стоји изображеније Сошествија Свјатаго Духа, храм церкве, а с друге стране Стефан Немања, Краљ серпски. Потом у порти церковној јест и једна мала школа с 22 ученика.

Ми после одавде кренемо се, пак кроз велике, шумне горе и планине[2], от којих

жестина — жега; *остро* — оштро; *ослабљевати* — слабити; *именуему* — по имену, названу; *от дрва* — то ће рећи: од брвана; *плетер* — чатма (зид од испреплетаног прућа или иверја); *Сошествије Свјатаго Духа* — Духови, Св. Тројица; *барјак* — заставу.

[1] *Гроцка* је сад варошица са 457 домова и преко 2200 становника.

[2] На путу од Гроцке ка Смедереву нема никаквих планина. Вујић овако пише јамачно само по сећању на старе густе велике шуме (горе) тога дела Шумадије (којих данас нема).

на једној и превалисмо се с коли, после покрај Дунава идући дођемо мраком у *Смедерево*[1]. Ова варош лежи на прекрасном, равном месту при реки Дунаву и може имати до 300 домова, от којих понајвише јесу терговачки и мајсторски дућани, који су с различити европејски и восточно страни хеспапи напуњени. Више ове вароши јест једна наша, мала и стара церква[2], горе на једном брегу

[1] *Смедерево* је знатно трговачко место на Дунаву код ушћа Моравине отоке Језаве. Сад има 1278 домова са преко 6900 становника.

[2] *Мала и стара церква* смедеревска постоји и сад у брду, на гробљу смедеревском. По народном предању њу су Срби — са доласком Турака — били затрпали земљом, па је неком приликом један чобанин случајно пронађе и буде откопана. Али судећи по записима, који су у тој црквици очувани (саопштио их г. Мих. Валтровић у Старинару, II године, стр. 24—26), ово предање као да није истинито или се можда односи на време пре 17. века. Јер већ 1631. године један је посетилац урезао своје име на зиду црквеном. Остали записи такође доказују, да је ова црква била похођена за време 17. и 18. века. Међу походиоцима била су и два пећска патријарха: 1680. године Арсеније, 1745-те Јоаникије. У једном се запису каже, да се 1703. године „понови *манастир Смедерево*“ и још се нарочито истиче, да је то учинила сиротиња, јер вели: „Стефан ковач са ктиторима, сиромаси, а не богати даше“. Према томе као да је овај храм и раније па можда и задуго после 1703. године био манастир а не световна црква.

Забуну чини натпис: „Знати се кад се сазда храм 1012“ (а у десно од овога има још двапут записано 1012), што су неки узимали као поуздано и тврдили, да је према томе ово једна од најстаријих грађевина у Србији. Г. Валтровић пак вели, да је тај запис из познијега времена (јер је урезан у леп од црквеног зида, а и сам облик слова и цифара упућује на то) и да су оне цифре „или из незнања погрешно стављене или значе годину саздања цркве, али по неком тајном, данас још непознатом читању цифара“. Отуд за време постанка ове цркви ce пре можемо усвојити његово тврђење: „Својим кројем, градивом и начином зидања ова се црква подудара са оним из доба цара Лазара и Стевана Високог“.

основана. Храм ове церкве јест Успеније пресвјатија Богоматере. Тко је пак основатељ ове церкве био, извесно дознати нисам могао. Него да је она от Турчина много пути страдала и попаљена била, тому сам ја очевидни свидетељ, јербо изнутри сав малерај свјатитеља јест изгребен и уничтожен. Близу ове мале церкве јест и једно от дрвеног материјала начињено, из многи соба зданије с једним великим чардаком, откуда народ у рђаво време службу божествену слуша. Потом недалеко от церкве мало ниже јест и једна добро уређена школа с 80 ученика. — Потом у овој вароши находи се и магистрат[1] од целе смедеревачке нахије с два кнеза и једним писаром, у којему дела от мале важности совершавају се, а што се тиче важни дела, то такова шиљу се у Крагујевац к Суду Народном[2].

По расмотренију целе ове вароши отидемо најпосле и у град. Обаче када смо били дошли на капију, али Турци онде бивши на стражи не пустише нас унутра. Ми после

Успеније пресв. Богоматере — Велика Госпођина (15. августа); *основана* — сазидана; *свидетељ* — сведок; *малерај* — „молерај", шаре и слике (насликани украси); *свјатитеља* — светаца; *уничтожен* — уништен; *божествену* — божју; *уређена* — уређена; *смедеревачке* — место: смедеревске; *бивши* — који су били.

[1] *Магистрат* је био нахиски суд. Ове је судове завео кнез Милош у свима нахијама година 1823. и 1824.

[2] *Велики Народни* („Опщенародни") *Суд* у Крагујевцу установио је кнез Милош 1821. год., а 1824 год. подигао га на ступањ Совјета Српског, у који је народ сваке нахије слао по једног свог изабраног човека.

како чужестрани људи вратимо се натраг, пак споља гледајући почнем описивати овај град, који је скоро порушен, пак от стране варошке има један стари, унаокруг зид, а горе на зиду има 11 стари, скоро порушени пирамида. Около овог зида јест један дубок шанац, пун гада и змија. Горе, више града јест једна кула с многима собама, у којима Турци обитавају, а на доњној страни града јест равно једна таква кула. Између ови кула, на среди, куда се иде у град, јест једна стражара, у којој Турци чувају стражу. После ове страже јест једна ћуприја, преко које иде се у град. — Даље о овом граду не знам више ништа казати, него само то јесам могао от стари људи разумети, да како овај град, то јест Смедерево, тако равно и градове Кулич и Голубац, јест нека деспотица, именем Јерина, деспот-Ђурђа Смедеревца жена зидала[1].

ћуприја — мост.

[1] *Град смедеревски* има свега 24 куле, од којих су две крајње пространије и боље и лепше сазидане од осталих, те се можда у њима и становало. Јарак око града, у који се пуштала вода, и сад се познаје. Смедеревски је град сазидао деспот Ђурађ Бранковић, прозват Смедеревац, за три године (1427—30.), па га је узео себи за престоницу. — Од града *Кулича* и сад стоје развалине на ушћу Мораве у Дунав. Ко га је градио, не зна се. — *Голубац* није градио Ђурађ Смедеревац, јер је постојао и пре њега. По свој прилици су још и стари Римљани имали својих утврђења на месту Смедерева, Кулича и Голупца. Као и многе друге градове тако је можда и Кулич и Голубац деспот Ђурађ обнављао или поправљао. Како је народу у оно мучно време српске државе зидање градова веома тешко падало, бацао је кривицу за огромне намете и кулуке на жену деспота Ђурђа, омрзнуту Гркињу Јерину. Отуда је и сад у народу позната под именом „Проклета Јерина".

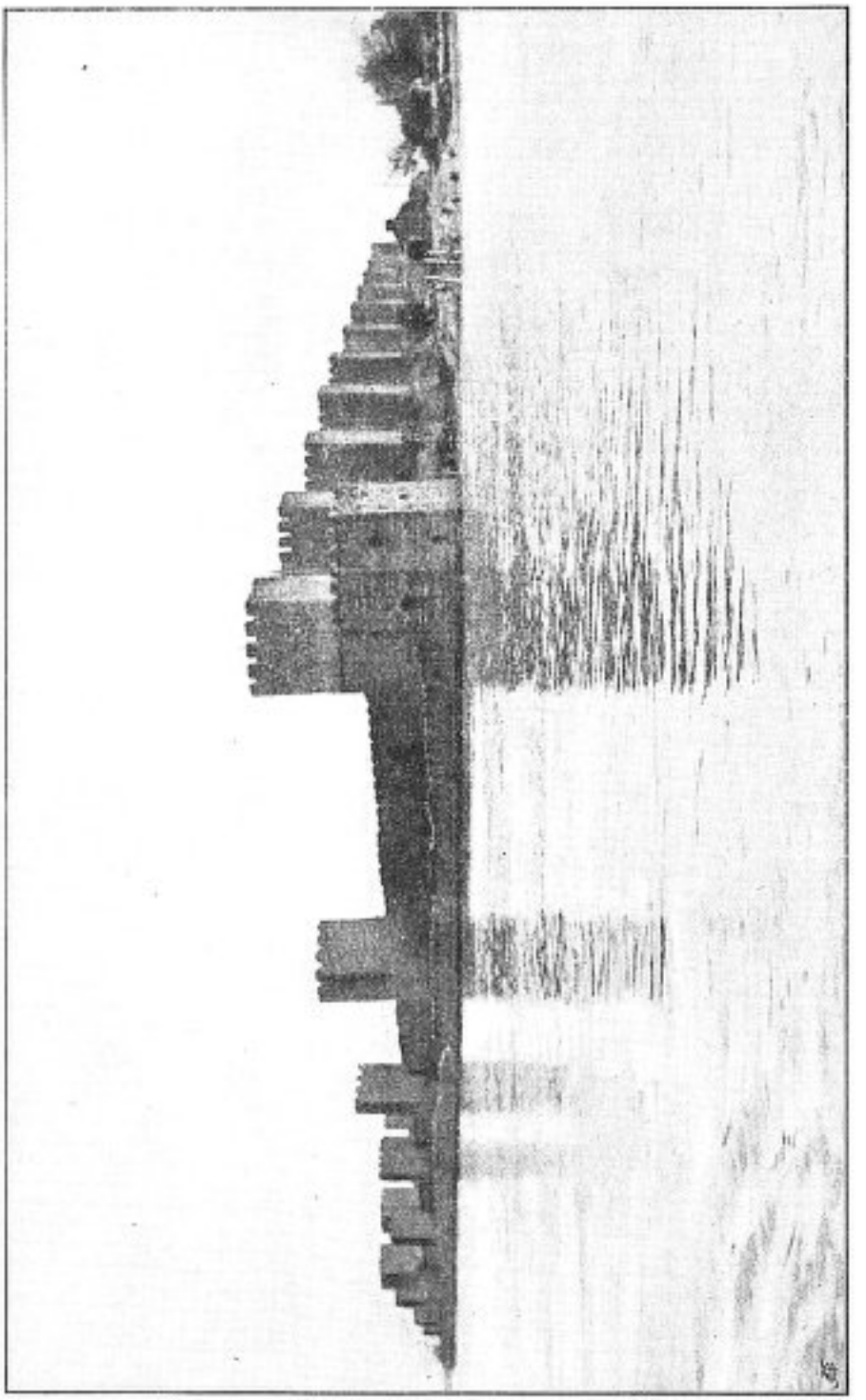

Смедеревски град, гледан са Дунава (по фотографији г. Марка Николића).

Даље от вароши с восточне и јужне стране јесу средње планине[1], на којима посађени јесу лепи виногради[2], који прекрасно смедеревско вино приносе, а после виноградй указују се прекрасне пољане с купинама и шумарицама.

Ми када смо ово прегледали, вратимо се на наш квартир и тамо застанемо пречест. г. Павла Угричића[3], протопопу смедеревскога, једног благообразог серпског мужа, и г. Анту Протича[4], армицара, који су нам били учинили посешчение. Ми се после поздрависмо с њима, благодарисмо њиовој учтивости, а они нас потом почастише с кафом. По неком малом времену и разговору опростисмо се ми от ови благодетељни људи, пак у име Божије пођемо из Смедерева.

Тако путујући преко равница и између мали шумарица дођемо на реку *Мораву*. Овде

благообразног — смерног, кротког; *армицар* — царинар; *благодетељни људи* — добротвора.

[1] *Средњих планина* нема око Смедерева него има само осредњих брда.

[2] Лепе и чувене смедеревске *виограде* била је филоксера скоро сасвим уништила. Сад су их поново подигли, те се опет извозе велике количине изврсног белог грожђа, које се свуда тражи.

[3] *Павле Угричић*, родом из Срема, био је најпре учитељ у Смедереву.

[4] *Анта Протић*, рођен у Смедереву, где је изучио и књигу. Знао је и добро говорити грчки и турски. Учествовао је у оба устанка чинећи услуге својом писменошћу и знањем турског језика. Био је: писар у Вујице Вулићевића, смедеревског кнеза, затим „арачлија“ (порезник) и царинар, најзад саветник а једном и попечитељ финансија. Умро је у Смедереву.

превеземо се на скели[1], пак код једне механе прихватимо се мало с хлебом и пасуљом. После опет почнемо по равница и ливада путовати, пак около четири сата после полдне благополучно приспемо у

Пожаревац. Ова варош лежи на прекрасном равном месту, покрај које не тече никаква река, него река Морава от ње одстоји два сата, а планине равним начином доста подалеко от ње удаљене јесу. Него мања брда от восточне стране близу ње леже с плодоносни виногради и с прекрасни источници, који лепу и здраву содерже воду. От севера пак, запада и југа обастиру ову варош богате њиве, ливаде, воћњаци и лепе купине. — Ова варош може имати до 250 домова, између којих по чаршији јесу многи терговачки и мајсторски дућани, а изван чаршије имају домове работници и земљеделци. Овде је терговина пристојна, и варош ова сваки дан све већа и већа бива. Јербо от како је Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, управљеније на себе примио, от свуда из туђи земаља људи у ову варош гомилама долазе и нове домове праве, зашто по паденију серпског вожда Г. Петровича јесу свирепи Турци ову целу варош купно с црквом попалили

содерже — садрже, имају; *обастиру* — окружују; *работници* — радници; *пристојна* — угледна; *управљеније* — управу, владу; *зашто* — јер; *по паденију* — по паду; *купно* — укупно, заједно.

[1] *Скела на Морави* је била где и сад, северно од села Мале Крсне. Код смедеревског се града прелазила Језава, и даље је Годомином водио пут кроз шуму до скеле.

и у пепел преобратили. Сада обаче под управљенијем Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша, јест се ова варош сасвим подигла и јоште већа постала.

У овој вароши перво приметити јесам могао Великог Књаза, Г. Милоша двор, једно прекрасно лепо, ново зданије на једном кату, на којим находе се многе лепе, украшене собе, споља с прекрасним, пространим диваном, а доле јест канцеларија, трапезарија и друге лепе собе. Потом к востоку јесу такожде нова зданија за официјанте, канцелисте и проче служитеље дворске. К западу обаче јест један велики дом за Господарове момке. После овог дома иде једна велика, нова казарма, у коју могу до 200 војника стати. Спрам казарме јест дом касирев а идући к капији јест кујна и јоште нека мала зданија, и овај двор јест дупло с паласади ограђен и утверђен.

Потом приметио сам овде и једну лепу, нову, от камена сазидану цркву. Основатељ ове цркве јест Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, који је њу сопственим својим иждивенијем созидао и украсио. Храм ове цркве јест Собор свјатих, бесплотних сил Михаила и Гаврила. Церква унутри содержи све нужне вешчи. — Даље, сниже цркве, изван порте церковне, находи се и једна, доста лепо уређена школа, која до

официјант — званичник; *канцелист* — писар; *касирев* — благајников; *иждивенијем* — трошком; *Собор свјатих*.... — Арханђелов дан (8. новембра); *порте* — дворишта.

60 ученика содержи, и учитељ зове се г. Андреј Стојановић, један трудољубиви муж. — Овде је и магистрат нахије пожаревачке с два кнеза и једним писаром, у којему мале вешчи окончавају се, а важне шиљу се у Крагујевац к Суду Народном. Равно овде је и муселим турски, који пресуженија Турком чини.

Даље у овој вароши находи се и једна турска џамија с високим монаром. Код ове џамије јесу само два турска дома и једна стара кафана за један мали гарнизон турски. К тому и један источник с прекрасном водом находи се код ове џамије [1].

трудољубиви муж — вредни човек; *окончавају се* — свршавају се; *пресуженија чини* — пресуђује, суди; *монаром* — минаретом; *гарнизон* — војничка посада.

[1] *Пожаревац* је новија варош: на његову месту и околини нема никаквих знакова, да је ту и у старо време било каквог знатнијег насеља. Најстарији спомен о Пожаревцу имамо тек из 1600. године. У време кнеза Милоша Пожаревац је већ био једна од најугледнијих и уједно најзнатнијих трговачких вароши у Србији, као што је и сад. Њега је хтео кнез Милош да премести на Дунав, али је на молбу грађана одустао. Међу варошима у Србији Пожаревац долази по величини на пето место: има 2340 кућа са преко 13000 становника.

У Пожаревцу је кнез Милош често седео. Зато је ту био начинио један „конак“ за себе и други за кнегињу Љубицу с децом; осим тога су кнежевићи Милан и Михаило имали и свој засебни коначић. До тога коначића била је зграда за канцеларију и за становање канцеларискога особља, за тим касарна и остале зграде, које Вујић помиње. Кнез-Милошев је конак разрушен 1844. г., јер је био од слабе грађе. Конак кнегиње Љубице био је онде, где је средина данашњег пожаревачког »Здања«, у коме је окружни суд и начелство. У томе конаку су била иста ова два надлештва све док није почело да се зида „Здање“, а тада је конак порушен. Касарна постоји и сад; у њој је Казнени Завод (завод за осуђенике). Цркву је саградио кнез Милош 1819. год. У њој се и сад служи у Пожаревцу. Џамија је била на месту садашњег „Малог Пијаца“. Срушена је пре двадесет и неколико година.

Ми како смо били дошли у ову варош, таки нађосмо нами конак у једној кафани, и тек што скидосмо наше вешчи с кола и попесмо у горњу собу, то абије дође један от полицаја варошког и запита нас за пасапорт. На то мој друг абије показа му пасапорт, из магистрата београдскога нами дани, с којим он бјаше задовољан. Затим седосмо мало отпочинути, и после отидосмо у двор. Ми тек што уђосмо на капију, ал таки у авлији опазисмо г. Урошевича, секретара. Ми га потом учтиво поздрависмо, а мој друг абије предаде му једно писмо. Ја после њему усмено придода и реко, да бисмо ради учинити наше всепокорњејше поклоненије Јего Књажескому Сијатељству. Овај, када је ово чуо и писмо прочитао био, рече нам, да изволимо сутра у девет сати к њему у његов квартир доћи. Ми с овим његовим известијем задовољни отидемо утешени на наш конак, пак сутрадан на уречено време код његовог квартира укажемо се. При којој причини мој друг иконе и књиге неке понесе са собом, које је био принесао на дар Јего Књажескому Сијатељству. Када смо дакле сутрадан тамо били дошли, то абије г. Урошевич одведе нас к Јего Сијатељству, пак нас пред њега представи. Ми потом учинимо наше всепокорњејше поклоненије и њега со

нами — нама; *бјаше* — бејаше: *всепокорњејше* — најпокорније; *поклоненије* — поклон (клањање); *известијем* — саопштењем; *при_којој причини* — услед тога; *принесао* — донео.

страхопочитанијем поздравимо. Овај человекољубни и великодушни серпски херој и благодетељ прими нас усердно, даде нам две столице донети, пак нам рече сести. После мене запита, јесам ли још жив, јербо ме он абије познаде, будући да сам имао чест још пређе три године у Крагујевцу с њим беседити. Ја обаче с глубочајшим поклонењем и реверенцијом одговори му: „Ваше Књажеско Сијатељство, Велики Књаже! Ја се још у животу находим, зато сам и дошао учинити моје достодолжноје рапскоје благодареније за оно благодејаније, које сте ми благоусердствовали учинити и које сам ја от Вашего Књажескаго Сијатељствą овог лета, месеца јануарија 8-го дне, у Пешти с величајшом мојом радостију примио". На то он мени рече: „Е ништа, мој Вујичу. Дај Боже, да се и боље познамо. Него седи!" — После и мој друг предаде му његове иконе и неке мале књижице, које му је био донесао на дар. Он их прими, пак му рече, да и он седне. Затим изиђе и Светла Госпожа Љубица [1], Јего Сијатељства госпожа супруга,

---

со страхопочитанијем — са страхопоштовањем; *будући да* — јер; *чест* — част; *с глубочајшим* — с најдубљим; *реверенцијом* — дубоким поклоном; *благодареније* — захвалност; *благодејанције* — доброчинство; *благоусердствовали* — милостиво изволели; *с величајшом радостију* — с највећом радошћу; *госпожа* — госпођа.

[1] *Књегиња Љубица* је рођена 1788. год. у рудничком селу Срезојевцима, у знатној породици Вукомановића. Њене ретке врлине — љубав према своме народу и завичају, јунаштво, оданост и верност мужу, необична материнска љубав, доброта, штедљивост и побожност — стекле су јој велико поштовање у целом народу и учиниле је достојном владарком уз првога и најзнат-

једна особито благородна и похвале достојна серпска душа, којој абије на лицу познадо, да је она у народу серпскому достојна оне чести и славе, коју сада има. Ми равним образом и њој учинисмо наше рапскоје поклонениje и хотели смо је у руку пољубити; обаче она није нам соизволела руку дати. После заповеди служитељем кафу донети, које се абије и учини. — Ми овде о различити предмети имали смо разговор, докле смо кафу попили, обаче све во кратце. Овде у присуствију нашег достодолжног поклонења били су и два млада Господарића, то јест Г. Милан и Г. Михаил[1], Јего Књажескаго Сијателства синови и наследници, потом високопреподобни г. Мелетиј Павлович[2], општежителнаго манастира Врањевшници[3] архимандрит, један благороднаго духа серпски муж, који код Јего Књажескаго

равним образом — истим начином; *соизволела* — хтела пристала; *служителем* — служитељима; *во кратце* — укратко *високопреподобни* — врло часни, пресвети; *општежителни манастир* — манастир са задружним (заједничким) животом калуђерским.

нијега владаоца обновљене Србије. Она је умрла по одласку Обреновића из Србије, у Новом Саду 1843. године, а сахрањена је у манастиру Крушедолу у Срему.

[1] Кнежевићу *Милану* било је онда 7 година а *Михаилу* 3.

[2] *Мелетиј* (место: Мелентије) *Павловић* родио се у Горњој Гружи; учио се и закалуђерио у манастиру Врањевшници, где је доцније постао и архимандрит. Био је кнезу Милошу друг у свима важнијим пословима његовим. Год. 1822. постао је члан ново-основане консисторије, а 1831. г. посвећен је у Цариграду за митрополита српског. Он је био *први митрополит Србин* у Београду (по ослобођењу). Умро је 1833. г. у Београду.

[3] *Врањевшница* је у рудничком округу, у јужној подгорини планине Рудника.

Сијатељства у великој чести и почитанију јест. А он то заиста от њега и заслужује ради његовог остроумија, кротости, благообразија, великодушија и други природни качества и вежества. Још̀те били су и прочи, други придворни. — Потом по совершенију нашег разговора препоручимо се Његовој високој милости и штедрости, пак по̀сле отидосмо на наш квартир.

Ја после дивио сам се и чудио његовом уређенију и точному расположенију, како то код њега све точно и правилно иде, да једна длака фалити не може. А највише у изумљеније долазио би, када видим, да већ и регуларну војску у своју државу уводи, да от како је Сербије није ово чудо никада било, да сада и Сербљи уче ексерцир. Истина сказују неки, да и за време серпског вожда Г. Петровича је бивао неки ексерцир, обаче не овакови као што је овај, а то је овому лакше могло и благопоспешествовати, јербо је овај имао у својој земљи већ научену војску, а то су били Руси. Овде за време пребиванија мојего у Пожаревцу, доста би пути јутром и вечером изилазио и сам гледати, како се ексерцирају. Онда су биле две компаније,

---

остроумија — оштроумља; *благообразија* — смерности; *качества* — особинâ; *вежества* — знањâ; *придворни* — дворани; *точному расположенију* — тачном распореду; *фалити* — нестати, изостати; *изумљеније* — дивљење, запрепашћење; *регуларну* — редовну; *ексерцир* — војно вежбање, обука; *сказују* — казују, причају; *благопоспешествовати* — ићи за руком, успевати; *пребиванија* — бављења; *ексерцирају* — вежбају; *компаније* — чете.

које се состојале из 240 момака, а официрски корпс состојао се из једног стражмештера и два регуларна капрала, који су из Цесарије прешли. Даљше находили се при овом војинству и три добошара, између којих један је био Арапин, родом из Африке, који је крешчен и у свјатому крешченију име му је дато Јоан. Мундир опет ови војника био је овај, то јест: перво мала, црвена сербијанска капа, после пруслук и широк, шарен појас, за овим следовала је кошуља са широки рукави, која је била дугачка до сниже колена, а после ње шарене чарапе и опанци с кајишама, који се около чарапа обавију.

Сада обаче Јего Књажеско Сијатељство сасвим на други начин организира своју војску. Зато једнаки мундир по европејском вкусу даје својој војски правити, то јест: перво капу на подобије округле кашкете с кожним напред заслоном и више овог заслона горе стоји писмја Мисљете, које знамену је: *Милош*. После следује угасито-црвени пруслук с жути дугмети. После пруслука иду широки, угасито-плаветни панталони, како год код козака, које унаоколо једну широку, црвену шпарту имају. Напослед ок је један от зелене чоје подугачки милитарски јанкел

официрски корпс — официрско особље, официрски кор; *стражмештера* — наредника; *капрала* — каплара; *војинству* — војсци; *крешчен* — крштен; *по европејском вкусу* — по европском укусу, начину; *мундир* — војничко одело; *организира* — уређује; *писмја* — слово; *Мисљете* — старо име слова *М*; *панталони* — панталоне, чакшире; *Козаци* — руско племе, изврсни коњаници; *шпарту* — пругу; *милитарски* — војнички; *јанкел* — кратка горња хаљина.

са жути дугмети и угасито-црвени ауфшлози, и то им је за сада мундир. Равним начином и војинство његово сада по европејским вкусу раздељено јест, сирјеч на корпорале, сотнике, полковнике и пр. Само један недостаток при оружију приметити јесам могао, сирјеч што пушке још̀те њиове бајонете немају. Обаче Јего Књажеско Сијатељство буде временем и такове прибавити.

Ми у нашем квартиру пребудемо два дана и пол, после преместимо се у школу код г. учитеља Стојановича и пребудемо код њега до нашег одшествија. Између нашег овде пребиваниџа случи се један дан, а то је било 4-го августа, да ја узмем три ексемплара мојег Земљеописанија а три Училишта Добродетељи, пак пођем у двор с тим обаче намеренијем по један ексемплар како от Земљеописанија тако равно и от Училишта Добродетељи перво Јего Књажескому Сијатељству, после висопреподобному г. Мелетији архимандриту и напоследок г. Урошевичу на дар отдати. Тако по пришествију мојему у двор дођe и г. Урошевич доле. Ја му потом представим мој мали дарак, који га до душе прими за себе и за Јего Књажеско Сијатељство, а г. Мелетији архимандриту дам

ауфшлози (ауфшлаг) — завраћени део на капуту (горе, с предње стране) и зарукавље; *сирјеч* — то јест; *корпорал* — каплар или поднаредник; *сотнике* — четнике, четовође; *полковнике* — пуковнике; *буде временем ...* — временом ће и њих набавити; *одшествија* — одласка; *ексемплара* — примерка; *Училиште Добродетељи* — Школа Врлине (о тој Вујићевој књизи види у преговору овом издању).

ја сам књиге из руке у руку. Мени после рече

Урошевич. Г. Вујич, Јего Књажеско Сијатељство јесу закључили, Вас по целој његовој држави о свом трошку послати, да свуда прођете и достопамјатне вешчи примјечавате. А Вашег друга хоће послати натраг у Београд.

Ја. Како је воља Јего Књажескаго Сијатељства. Ја сам на све готов.

Урошевич. Тако када сте намерени полазити?

Ја. Господине мој, прије празника светога Преображенија нисам рад одлазити, јербо сам рад свету тајну причашченија примити. А после шта ми Господ Бог дарује.

Он се после опрости са мном, пак отиде горе, а ја замишљен отидем на мој квартир и кажем мом другу вољу Јего Књажескаго Сијатељства. — Ми после тога, 5-го августа, исповедимо се код једног старог свјашченика, а сутрадан, лицем на свјатое Преображеније, по совершенију Божије службе чрез високопреподобнаго Г. Мелетија архимандрита, који је онда како началник свјашченодјејствовао, примимо свјато причашченије: ја, мој друг и други причасници.

достопамјатне вешчи — знаменитости; *примјечаваге* — запазите, назначите, забележите; *намерени* — намерни, вољни; *причашченија* — причешћа; *началник* — начелник, поглавар, старешина; *свјашченодјејствовао* — служио; *причасници* — причесници, они који се причесте.

По исхожденију из храма Божијег г. Јоксим Милосављевич[1], кнез от пожаревачке нахије, даде нас преко свог служитеља на ручак позвати. Ми, како страни, с великим усердијем примимо његово позиваније. Тако ја, мој друг и учитељ Андрија отидосмо у његов дом. Овај гостољубиви дому владика прими нас радосно и угости нас велељепно. По совершенију обеда ми, полно задовољни с његовим гостољубијем, теплосердечно благодаримо нашем дому владики. Потом отидосмо с другом нашим, учитељем, прохождавати се по вароши за искусити што ново. Пред сами вечер пођосмо дома и када смо близу нашег квартира били, али ето трчи за нама Господаров момак, пак нам рече: „Поздравила вас је наша Светла Госпођа, да изволите доћи на вечеру“. Ми от наше стране покорњејше благодарисмо Светлој Госпожи, пак после пол сата отидосмо ја и мој друг у двор. По пришествију нашему тамо примише нас, како Јего Књажеско Сијатељство тако равно и Светла Госпожа Љубица, учтиво. После она нам рече: „Молим простите нам, што нисте данас код нас

по исхожденију — по изласку; *позиваније* — позив; *дому владика* — домаћин; *полно* — потпуно; *прохождавати се* — проходати се, прошетати; *искусити* — сазнати.

[1] *Јоксим Милосављевић*, из рудничког села Балуге, учествовао је у оба устанка уз кнеза Милоша. Најпре је постао старешина поречкој нахији, затим кнез-Милошев намесник у нахији пожаревачкој, а доцније и велики срдар (војни старешина) подунавски. Године 1834. био је у комисији за повлачење границе проширеној Србији. Умро је у Пожаревцу 1837. год.

обедовали, јербо смо у великом послу били; тако заборавили смо на вас". Ми јој на то одговорисмо: „Светла Госпоже! Ми ову вашу драгосердечну вечеру исто тако примамо, како да бисте нас целу годину частили". Она на ове наше речи одговори нам: „Благодаримо на вашем простодушију, и будите задовољни". — Ми после сиђосмо доле у авлију под сеницом вечерати, а Јего Књажеско Сијатељство остаде горе на дивану. Тако при вечери били су високопр. г. Мелетиј архимандрит, чест. г. Андреј Личинић, јеромонах [1], г. Урошевич и друга ина лица, мени непозната. А светла Госпожа, дому владичица, све би нас нудила да вечерамо, да не останемо гладни. Мени би се ово наипаче допадало чути, јербо би се свагда опоминао на онај наш свети, стари серпски обичај, да се гости при јелу нуде. Ми овде с господском вечером полно задовољни благодарисмо перво Богу, после нашој великодушној Госпожи, дому владичици, желећи свима добру ноћ; и тако нас двојица отидосмо на наш квартир.

Сутрадан, то јест 7-го августа, изиђосмо на чаршију, ал ево ти учитеља с једним Господаревим момком, који нас по чаршији тражи, пак нам рече: „А гди сте за Бога?!

обедовали — ручали; *драгосердечну* — срдачну, од свег срца дату; *простодушију* — искрености, отворености; *диван* — предњи, отворени део куће; *ина* — остала, друга; *дому владичица* — домаћица.

[1] *Андреја Личинић*, јеромонах, био је у исто време и секретар кнеза Милоша.

Та Велики Господар тражи вас; ево овај момак био је двапут код моје куће". Онда нас двојица с момком отидемо у двор и хотели смо да идемо горе к Јего Књажескому Сијателъству, али г. Урошевич изиђе пред нас, пак нас уведе у канцеларију. После мени даде 15 талира[1] — то чини 150 гроша* — на пут, јоште к тому и спроводително писмо, које гласи овим речма:

№ 1003.

Објавлъеније,

којим препоручује се свим властима нашим, мирским и духовним, да имаду свуда показателя овог, господина Јоакима Вујича, списателя, који полази видити манастире и церкве наше по пределу овом и прегледати све у њима сушчествујуће древности и реткости, пристојно и са сваком учтивостију и готовошћу дочекати и све оно показати му, что би он, господин Вујич, виђенија својег удостојавајући, видити зажелио, а потом чесно испратити га даље до другог манастира или церкве, свуда мирске наше

* Један грош[2] чини 12 крајцара у сребру или 30 крајцара у шајну[3] аустриски новаца.

спроводително — спроводно; *објавлъеније* — објава; *мирским* — световним; *показатель* — који покаже; *сушчествујуће* — које постоје; *древности* — старине.

[1] *Талир* је сребрни новац, који је у то доба вредео око 10 гроша.

[2] *Грош* је сребрни новац, који је имао 40 пара, а вредео у то доба колико данашњих пола динара или круне.

[3] *у шајну* — у привидној, неправој вредности, јер су аустриске банкноте биле слале у то време на $^2/_5$ своје означене вредности, и то је била вредност „у шајну" или „бечка вредност" новчана.

власти стараније водећи о пренешенију његовом и вешчи његови с једнога места на друго.

У Пожаревцу, 7-го августа 1826 года.

(М. П.)

Милош Обренович,

СРПСКИ КЊАЗ.

Ја после отидем горе на диван, благодарим Јего Књажескому Сијатељству и обештам се, колико буде у мојој крепости чинити, хоћу све то исполњавати. После онде от свију придворни опростим се, а наипаче от Јего Високопреподобија, г. Мелетија архимандрита, пак отидем на мој квартир. После мене дође и мој друг пун радости, јербо је био богато обдарен. Ми после послагасмо наше вешчи; опростимо се с нашим домаћином, г. учитељем. Равним начином и ми између нас опростисмо се, пак потом ја седо на моја кола и пођо у вилајет с мојим момком, који је напред на његовом коњу јашио и вооружан био. А мој друг опет седе на његова кола, пак врати се опет у Београд натраг.

И тако реченаго 7-го августа кренем се из Пожаревца у државу Государеву, пак до манастира Рукомије ни с чим другим нисам се увесељавао него само мотрити на прекрасно положеније благословене земље серпске,

---

о пренешенију — о преношењу; *года* — године; *обештам се* — обећам, дам реч; *крепости* — снази; *у вилајет* — по земљи (Србији); *вооружан* — наоружан; *положеније* — положај, стад.

како на некима местама указују се равнице с прекраснима ливадама и благовоним сеном, на некима опет холми и берда с дивнима купинама, шумарицама и воћњаци а на некима опет високе горе, планине и пештере с прелепима шумама и скупоцени древеси. Сада опет погледим на премили род мој серпски, како је приљежан у земљеделију. Јербо овде гледим косаче, гди сено косе, тамо опет младеж, гди сено купи и у навиљке слаже; овде опет видим, гди работници жито жању и летину вршу; тамо опет дечица, гди плеве винограде и чисте по виногради стазе. И те све послове с радоснима песмама и певањем исполњавају. Даље опет видим овчара, гди пасе овце, а по брегови козара, који на козе пази. Тамо опет даље видим пастира, који марву чува и пасе, пак сваки пастир своје орудије музикалноје са собом носи. Јербо једни носе гајде, други свирале а трећи тамбуре, пак то свако свирајући пева из све крепости његове само да себе увеселава и да марва добије бољи апетит, да може пријатније пасти траву. Сада ја помислим у себи и рекнем: „Боже мој! Је ли ово овако било, када је Турчин владао и управљао!?“, пак у овима размишљенијама кроз малу шуму путујући приспем у општежитељни манастир именуеми

местама—местима; *благовоним*—миришљавим; *холми*—хумови; *древеси* — дрветима; *приљежан* — вредан; *земљеделију* — земљорадњи; *орудије музикалноје* — справу или оруђе за свирање; *апетит*— вољу к јелу; *размишљенијама* — размишљањима.

Рукомија[1]. Овај манастир лежи у једној шуми, на једном оцедитом месту, пак от северне и западне стране подаље указују се планине. Основатељ овог манастира јест Јего Књажеско Сијатељствò, Г. Милош, који га је сопственим трошком дао созидати, јербо прежде овде бивши манастир по паденију серпског вожда Г. Петровича јесу били Турци попалили и до основанија порушили. Храм церкве не могу знати, јербо онда није био ниједан калуђер у манастиру, но поп Живојин из села Кумана долазио је сваке недеље и празника, пак је службу Божију совершавао. Код овог манастира јесу и две прекрáсне чесме с исцелителном водом, на које народ долази и исцељенија почерпава. Потом јесу и манастирска зданија, у којима мирски људи, старац Крста и његова жена, старица Ружа, обитавају и на манастир дају позор. Ови благодетељни људи радосно примише ме и по отходу мојему усердно обдарише ме с једном погачом и три поскурице.

После из овог манастира кренем се, пређем реку *Млаву* и дођем у село *Брадарце*. Потом пређем села: *Мајуревце*, *Курјаче* и

бивши—који је био; *исцелителном*—лековитом; *дају позор* — пазе (чувају); *благодетељни* — врли, ваљани; *по отходу* — по одласку (при поласку).

[1] *Рукомија* је на источној суподини повијарца Сопота, с леве стране реке Млаве. Поново је озидана 1825. године. Храм јој је св. Никола (6. децембра). Већ одавно није манастир него је преобраћена у световну цркву. Постанак и име манастира Рукомије доводи народно предање у везу са догађајем, који је опеван у песми о браћи Павлу и Радулу, о њихној сестрици Јелици и завидљивој заови Павловици (види Милићевића Кнежевину Србију, стр. 1079).

Нимник, пак код овог последњег села приспем у општежитељни манастир, који се равним именем зове *Нимник*[1]. — Овај манастир лежи на прекрасном, оцедитом месту између лепи, увеселителни шумарица, и бјаше у време Кочиног Рата* и после паденија Карађорђија сав попаљен, поробљен и до основанија порушен. Обаче по пријатију владенија Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша, јест народ опет овај манастир возобновио и доправио. Храм церкве јест с. отац Николаје. На десно кроз ову цркву иде се на једна врата у једну малу капелу, која је с терском покривена како год и црква. У њој почивају мошти једног свјатитеља, који се зове Николај. Код ове церкве јест и једно за калуђере зданије, које состоји се из две велике собе, у којима само један калуђер обитава. Из овог манастира после кренем се, пак кроз велике, шумне горе путујући спустим се после у равнице, посејане са житом и многи кукурузи, пак на конак дођем у село

* Под именом Кочиног Рата разумева се рат Јосифа II, императора римскаго, или Лауданов Рат[2]. А рат Карађорђија разумева се рат серпског вожда Г. Георгија Петровича Черног.

терском — трском; *свјатитеља* —свеца.

[1] Села *Нимника* сад нема. Манастир *Нимник*, у Стигу, источно од Млаве, грађен је, по предању, још у време кнеза Лазара а обновљен је 1825. год. Сад је световна црква.

[2] *Капетан Коча Анђелковић*, родом из села Паљевца код Јагодине, предводио је добровољце из Србије у рату аустриско-турском 1788.—89. год. Пошто је аустриска војска потиснута, Кочу опколе Турци више Пореча на левој обали Дунава, заробе са његових шездесет друга и уморе мученичком смрћу. По Кочи народ је прозвао и цео тај рат *Кочином Крајином*.

Кисиљево. Ово село јест доста велико, које може имати до 80 домова и лежи на реки Дунаву. На среди овог села јест једна црква от плетера и дрва начињена и рогозом покривена[1]. Она је от свирепи Турака многократно страдала и паљена била. Први фундатор ове цркве тко је био, дознати нисам могао, него је храм цркве св. отац Николај, и унутри све по обичају благочестиве цркве намештено стоји. Недалеко от цркве јест и једна вдовствујушча школа без учитеља. У овом селу находе се и неколико затворени дућана и једна велика механа. Ја на преношчију овде пребудем код г. Анастаса Петровича, терговца, једног чесног Србљина и гостопримца. После, сутрадан, то јест 8-го августа, кренем се из овог села, пак кроз веселе ливаде, њиве и пољане путујући приспем у малу варошицу, именуему

Велико Градиште[2]. Ова варошица лежи на реки Дунаву и може имати до 200 домова. Има равно и неке дућане, симицинице и механе, пак сваке недеље и празника бива овде вашар. На среди ове варошице находи се једна црква, која је многократно от Турака паљена и робљена била, а христијани су је свагда опет возобновљавали и подизали.

фундатор—оснивач; *благочестиве*—православне; *вдовствујушча школа* — удова школа, т ј. остала без учитеља; *симицинница* — хлебарница.

[1] Садашња је црква у селу *Кисиљеву* из године 1828.

[2] *Велико Градиште* је сад повећа варошица; има 627 домова и 3190 становника. Садашња му је црква сграђена место старе, године 1852.

Храм ове цркве јест св. Архангел Михаил, 8-го ноемврѝија, а перви основатељ ове церкве тко је био, дознати нисам могао. Преко пута, недалеко от церкве, находи се и једна добро уређена школа с 30 ученика и учитељем. — По пришествију мојему овамо отидем на квартир код г. Миљка Петровича, Ајдук-Вељка рођеног брата и кнеза от нахије[1]. Овај чесни и благодетељни серпски муж прими ме чесно у свој дом; потом угости ме љубовно. Ја му потом усердно благодарим на његовом человекољубном угошћенију, пак после ручка с великим задовољствијем пођем с мојим момком Пантом, пак прођем село *Кусић*. После прећем реку *Пек* и дођем у село именуемо *Бикотинце*[2]. Село ово јест средње и може имати до 60 домова, пак је свуда с воћњаци окружено, а на среди овог села јест церква средње величине, која унутри лепо и по начину христијанскому уређена јест. Храм церкве јест с. пророк Јеремиј, коме торжество бива 1-го маја. — Из овог села после кренем се, пак село *Пониква* оставим на десно и дођем у

торжество — слава, прослављање.

[1] *Миљко Петровић* је најмлађи брат Хајдук-Вељков, и у првом устанку је био његов момак. После другог устанка био је најпре у кнез-Милошевој гарди, а затим је постао кнез у Неку и тада је седео у Градишту. Год. 1828. отишао је са 400 добровољаца к Русима у Влашку и са њима је војевао противу Турака одликујући се особитим јунаштвом. У том је рату и погинуо. Брат му је Милутин пренео кости у Неготин.

[2] *Бикотинци* су указом од 1882. год. прозвати *Браничевом*. Садашња му је црква сазидана место старе, год. 1874.

Голубац. Ово је један стари, порушени, на реки Дунаву град, кога је Госпођа Јерина у старо време зидала. У овом граду находе се до девет кули, једна наша церква и неке џамије, које све то порушено на земљи лежи. Сказују стари људи, да је овде, у овом граду, Госпођа Јерина голубове држала. Зато от овуд и назвао се град Голубац[1]. — Близу овог порушеног града находи се и једно село, које се равним именем зове *Голубац*[2]. Овде је једна скоро порушена церква, у којој богослужениje приносити се не може. Зато житељи овог места желе с благопоспешенијем Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша, ову цркву возобновити.

Одавде после пођем и приспем у село зовомо *Радошевце.* Ово село није тако велико, обаче свуда унаоколо с воћњаци окружено јест, који с накићенима шљивама украшени јесу. — После из овог села с мојим Пантом при захожденију солнца стигнем у село зовомо

Сладинце. Такожде и ово село јест мало, с прекрасни воћњаци пуни шљива и другог воћа накићени. Даље опет от села јесу прекрасне њиве посејане са житом, кукурузи и другим усевом, а ливаде с благовоним се-

---

благопоспешенијe — успех, напредовање, потпомагање.

[1] *Голубачки град* је на стрмом, стеновитом одсеку изнад Дунава. Није га зидала Јерина, него је много старији, по свој прилици још римски. У њему су становали некад Турци, а то потврђују и рушевине од џамије.

[2] *Голубац* је сад варошица од 1535 становника. Место порушене старе цркве сазидана је нова тек 1843. године.

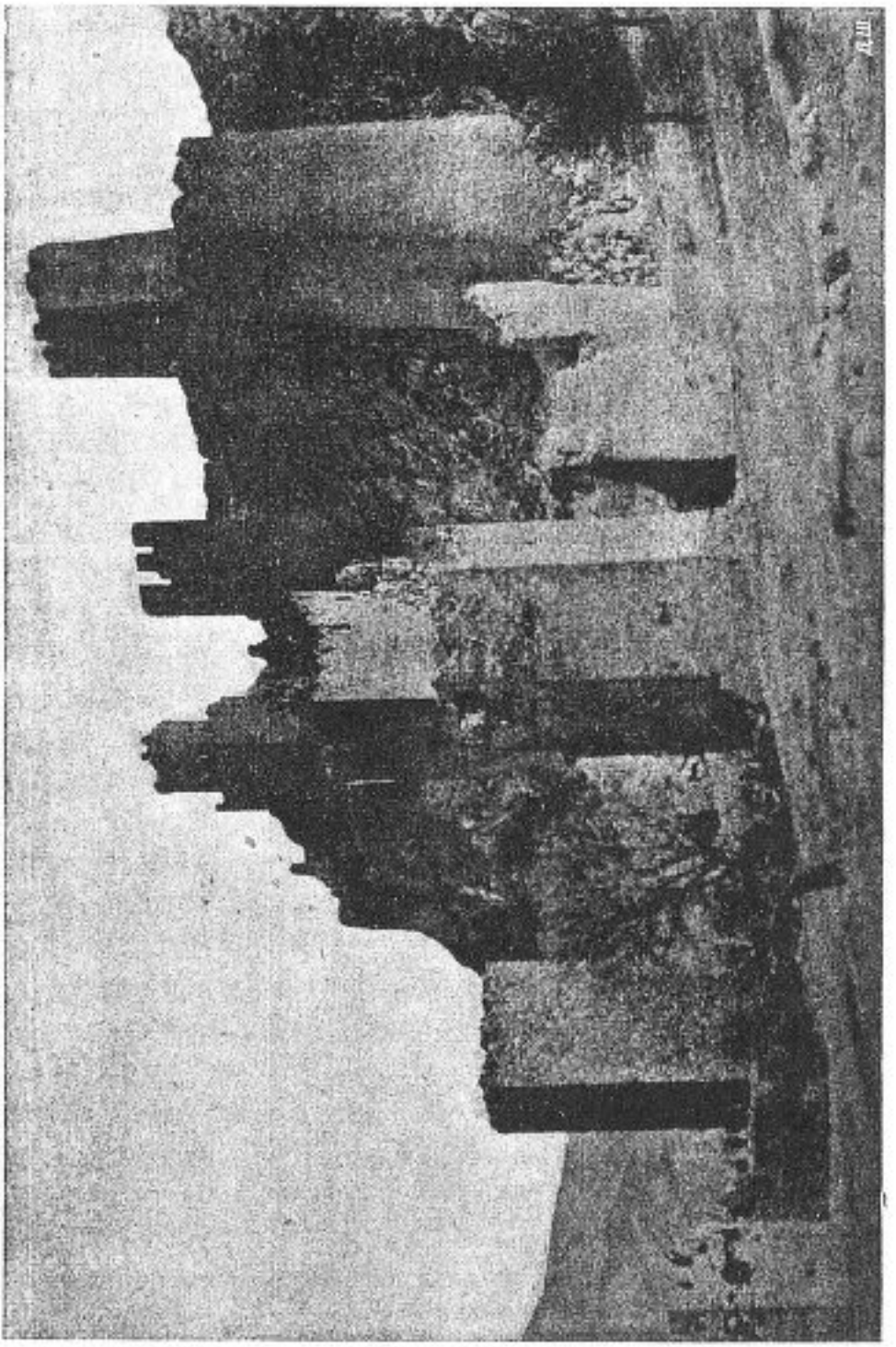

Град Голубац (по фотографији).

ном напуњене. По пришествију мојему овамо дођем на преношчије код сеоског кмета*, именем Максима Зеленковича. После дадем моје ствари с кола скинути и принети у авлију, у воћњак под једну јабуку. Ту под јабуком намести ми кмет на слами постељу да спавам. Докле се ово радило и намештало, ал ето ти дође и кметов отац Бранко с прасци из поља, један старац от 80 година, обаче тако фришак како какав човек от 40 година. Ја се с њим најпре поздрави и таки из његови речи познадо, да то није старац празне главе. Между тим докле смо се ми разговарали и гледали, како насред авлије казан његов син, кмет Максим, с комшијама својима намешта, ал већ млађи старца син однесе астал на постељу под јабуку. Ми најпре умисмо руке**, пак онда сви поседасмо доле на постељу около астала. Ту ја и мој момак Панта били смо чесно угоштени најпре с ракијом, после са зеленим пасуљом и с млади печени кукурузи. После вечере разиђоше се сви, а ја сам останем са старцем при асталу. А откад смо почели били вечерати и још пре вечере све једнако по

* *Кмет* код Сербаља знаменује што код нас *сеоски кнез* или *биров*.

** Код Сербаља, Турака и други восточно-страни жителя јест обичај, свагда пред фруштук, ручак и вечеру руке умити, а после јела равним начином свагда руке умију се и уста исперу се. И ово је један обичај весма добри, који се мени особито допадао.

фришак — свеж, држеч; *старца син* — старчев син; *астал* — сто; *восточно-страни* — источњачки, у источним земљама.

горама, шумама и ливадама овчари, козари и други пастири непрестано свирали су и певали су. Девојке опет по селу наложиле су биле ватру, пак около ватре седиле су и кудељу преле [и певале]. И то све тако лепо сложено певање ишло је како год музикални концерт. Тако по окончењу нашег малог разговора запитам ја мога старца Бранка: „Чича Бранко! Бога ти, кажи ти мени, певају ли ови млади људи свагда овако?“

Бранко. А за које људе ти говориш?

Ја. За које?! Та за пастире, овчаре, козаре, девојке и другу младеж коју чујеш певати.

Бранко. Сада тек што су почели певати, а прије су горко плакали.

Ја. А како је то? Ја то не разумем.

Бранко. То је овако. Прије Карађорђија и после његовог паденија јесмо ми сви, мало и велико, старо и младо, мушко и женско, једним словом рећи сви воопшче Сербљи горко плакали и крваве сузе проливали.

Ја. Али молим те, драги чича Бранко, кажи ти мени узрок ове ваше туге и жалости, коју ти мени сада представљаш. Може бити, да сте ви сами били узрок овог вашег плача и страданија?

Бранко. Нимало, јербо је Турчин — Турчин; он је без вере, закона и Божије правде, и тко год ми каже, да је Турчин поштен човек, тај је преда мном прави Јуда, који

музикални концерт — уметничка (вештачка) свирка и певање; *по окончењу* — по свршетку.

је Христа продао. Зашто послушај ме само даље, синовче: Турчин, када види у тебе лепог коња, то онда тај коњ није твој, јербо он га от тебе или измами или га силом отме; види ли ти лепу девојку или лепу жену, та већ твоја није, него је от тебе отме, заробн и другим варваром за новце прода. Послушај ме само даље. Дође ли ти у кућу, мораш му дати јести и пити, пак што је трудио вилице и језик у јелу и пићу, мораш му за то платити. После, опази ли ти лепу жену или девојку у твојој кући, то он је пред тобом осрамоти и обешчести. Још горе и жалосније да ти кажем: убије ми оца, убије ми сина, убије ми брата — пак не смеш му ништа; а устужиш ли га код кадије, то си ти који га тужиш, а не он, већ на вешали или мораш по неколико кеса гроша[1] глобе платити, да искупиш главу, или ако немаш новаца да искупиш живот а желиш живити, тако мораш се потурчити. Не дâ нам цркве зидати, а на школе није ни мислити. И ако је гдигод какву цркву или манастир само репарирати, то мора се от цара извадити фирман или от везира бурунтија, да се само тек то допусти. А жалосни фирман или бурунтија нас бедне сиромахе људе коштује по толико кеса гроша!

варваром — варварима, суровим, необразованим људима; *репарирати* — поправљати; *фирман* — ферман, царска наредба или указ (повеља); *бурунтија* — везирова (пашина) писмена одлука или допуштење; *коштује* — стаје.

[1] *Кеса гроша* имала је 500 гроша.

Ја. Ах, та то је грозно и слушати, шта ти мени наговори. Али ја мислим, да тек и добри Турака имаде.

Бранко. Турчин је онда добар, када мора да буде, како ево сада овде у држави нашег доброг и разумног управитеља и владетеља, Господара Милоша, кој Турке, који се у његовој држави налазе, све је у тикву сатерао и никаквом Турчину не да главе помолити. Јербо како који хоће главу да помоли, а он га таки песницом лупи у теме, и овим начином могу бити добри. Али само пређи Мораву или Дрину, пак ћеш онда топрв искусити, јесам ли ти истину говорио.

Ја. Дакле, чича Бранко, како ја видим, теби мора бити Г. Милош по вољи, јербо из ове твоје беседе судећи ти њега овде хвалиш, што он држи Турке под уздом.

Бранко. Није да га хвалим, него му љубим и ноге и руке. Благо нама с њиме! Блажена и света она мати, која га је нам поклонила! Да га Бог поживи триста година, да над народом својим влада и господствује, јербо ми сада оданусмо, сада прогледасмо с очима и сада можемо управ рећи да живимо и да се може живити. Истина и за време Карађорђија лепо нам је било, али тек нисмо оваки тихи мир имали како сада, јербо онда често морали смо на војску ићи а жене и деца по шума бежати. Али сада, како што сам ти казао, живимо у миру. Зато наши

топрв — тек, најпре.

млади овчари, козари и пастири певају и свирају а младе девојчице с певањем по селу при ватри кудељу преду.

Ја. Зато и ја вам кажем, да почитујете вашег Господара Управитеља и оца Милоша, да му се повињујете и свако добро желите. Јербо гди није почитаније и повиновеније, тамо је велико и страшно зло, из кога рађа по несогласије а из несогласија паденије и сегибељ отечества и сваког доброг благополучија.

Бранко. И ја исто тако мислим и судим. Зато благодарим ти на твом паметном разговору и желим ти лаку и благу ноћ.

По окончанију овог нашег разговора стари мој чича Бранко отиде у свој хајат, пак леже спавати. А и ја такођер најпре помоли се Богу, пак лего и сам на моју постељу, која је била са сламом под јабуком намештена, и тако слушајући младе пастире по горама и шумама а опет младе девојчице по селу певати, тако у овима концерталнима мелодијама заспим. — После тога у спавању снивало ми се, како да ме је један ајдук (пустаија) на путу напао био и хоће ме да убије. Ја клечим пред њим и молим га, да ћу му све новце дати, које ми је Г. Милош на пут дао, само да ми поклони живот; обаче он на моје прошеније неће ни

почитујете — поштујете; *да се повињујете* — да се покоравате; *несогласије* — нелога; *погибељ* — пропаст; *благополучија* — среће, успеха; *хајат* или ајат — предњи, отворени део куће као трем или ходник; *мелодијама* — складним гласовима; *прошеније* — молба.

да слуша већ истрже пиштољ и нишанећи ме у чело пуче на мене. У тај исти час откиде се с гране једна јабука, пак пуф! паде ми на нос. Ја које от пуцања у сну пиштоља, које от дејствителног падања јабуке на мој нос трже се иза сна, пак ћипи како мастан горе на ноге и мислио сам от страха да ћу мертав пасти. Онда почнем у себи при чистој мојој совести расуждавати и мислити, какав то неки особити случај у сну и на јави при мени догодио се јест. Не дуго затим поче и свитати и зора указивати се. Ја после не могох заспати, но с пожеланијем очекивао сам прекрасно происхожденије сунца, које мало затим и указа се.

Ја још на мојој постељи лежим, ал ето ти дође ми мој момак Панта, пак ми рече: „Господине, сада већ от овог места не може се на коли коњски ићи већ на волујски, а Ви сте мени јучер казали, да бисте волели пешице ићи неже ли на волујски коли. Тако ево ја сам наредио једног коња за Вас, пак можете јашити". Сада ја помисли у себи, пак реко: но, стари катана, сада узми се добро у памет, како ћеш јашити, јербо от 38 година никада ниси седла коњског ни додирнуо се. После мом момку реко, да све моје вешчи спреми и на коња метне, које он и учини. А ја после прекр-

---

дејствителног — стварног, истинског; *трже се* — тргох се; *совести* — свести; *расуждавати* — расуђивати; *с пожеланијем* — жељно; *происхожденије* — излазак; *неже ли* — него ли; *катана* — коњаниче.

сти се и обуко се, а затим Максим кмет донесе фруштук. Ја се мало напи ракије, поједо један залогај хлеба, после опрости се от мог домаћина. Но весма ми је жао било, што се нисам могао са старцом Бранком опростити и захвалити му на његовој синоћној беседи и разговору, јербо је он био већ отишао с његови прасци у поље. Ја после уседнем на коња. Преда мном иде пешице један Србљин, именем Рајко, који је био путепоказатељ, ја опет у среди на коњу а мој момак Панта за мном такожде на свом коњу. И тако кроз поља, ливаде, страшне шуме, планине и потоке, певајући ову песму:

О Сербијо, мила земљо, весела буди,
Сваки Србљин нек размисли, пак нека суди,
Да си срећна ти постала, што си добила
Твога сина, премилога Милоша крила,
Да те брани от Турчина, твог супостата,
Да га стера већ једанпут са твога врата.
Весел'те се и ви, горе красне, зелене,
Попевајте и, птичице лепе, шарене,
Славуј-птицо, дигни твоје умилне гласе,
Нек се горе и дубраве с певањем красе,
И ти, косу, лепа птицо, славуја следуј,
С срнадицом, жутом птицом, гласно последуј,
Шарен штиглиц, зелен криглиц, и ви певајте
Хвалу Богу и Милошу усердно дајте, —*

* Ова песма пева се на овај глас: *Вино пије Дуци Петар, варадински бан.*

путепоказатељ — путовођа, вођ; *супостата* — непријатеља; *следуј, последуј* — прати, удружи се; *срнадица* или стрнадица — жутовољка, жутарица; *штиглиц* или штиглић — чешљуга; *криглиц* — биће „кренгл“ (зелена зеба, Grünling).

благополучно 9-го августа приспем у општежитељни манастир *Туман*. Овај манастир лежи на једном прекрасном месту између велики, шумни планина, при једном потоку. Црква је мала, која је полак са светитељи измолована, а препрата женска јест лета 1797. надзидана. Стари људи доказују, да је овог манастира фундатор био Милош Обилич, зет и војвода кнеза Лазара, који, када је био зидао овај манастир, свагда је код њега бивао и гледао посленике како раде. И тек да сверши манастир, ал ето ти пише му кнез Лазар, пак му у писму говори: „*Ту мани*, него брже доћи к мени, зашто Турци прекрилише Косово Поље, пак хоћеду на нас да ударе.“ Зато от ове две речи *Ту мани* произишло је наименованије манастира: *Туман*[1]. — У цркви све по уставу христољубиве цркве у порјатку стоји, и у њој леже мошти свјатитеља Зосима *Синаита*, који је овде како пустињик живио и умрео[2]. Храм цркве јест с. Михаил Архангел. Овај је ма-

---

наименованије — назив, име; *христољубиве* — која Христа љуби, поштује; *у порјатку* — у реду.

[1] *Туман* је и сад као манастир.

[2] О *Зосиму Синаиту* вели народно предање, да га је Милош Обилић нехотице устрелио, и да би то покајао, саздао је манастир Туман. — *Синаит* значи Синајац, тј. исповник или пустињик (калуђер) са полуострва Синаја, које је између Азије и Африке у северном крају Црвеног Мора. Својом стеновитошћу и дивљом природом ово је полуострво било згодно за усамљени пустињички живот. На њему подизаху и грчки цареви своје задужбине. У другој половини XIV века побегоше отуд седморица Синајаца и настанише се у српској земљи између Мораве и Дунава у области Браничеву, поглавито у Ресави и у данашњем пожаревачком округу.

настир у Кочин Рат и Карађорђија био от Турака сав попаљен, поробљен и разорен. Обаче под управљенијем Јего Књажескаго Сијатељства Г. Милоша титори и приложници јесу ову церкву возобновили и келије изнова поправили, над којима стоји натпис с овима речма: [исписује црквено-словенски натпис, у коме се каже, да су те ћелије сазграђене за време кнеза Милоша и митрополита београдског Агатангела[1], а трудом оберкнеза Павла Богдановића[2] и других].

Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош јесу благоизволели овому манастиру три села, како ти *Двориште*, *Кривачу* и *Ражову Бару* за работу манастирску определити. Но ништа мање зато опет калуђери њиовом спахији Турчину сваке године главницу[3], то јест аренду, за манастир по 12 гроша плаћају, пак от сваке кошнице дају по једну оку меда или у новцу плаћају по један грош. Такођер и от сваког свинчета по 4 паре* пла-

* Једна пара турски новаца значи једну грешљику или једну четверту част једног грошића[4] аустриски новаца.

титори, **ктитори** — добротвори; *келије* — ћелије; *работу* — рад; *грешљика* — ситан новац.

[1] *Агатангел*, Грк, био је у Србији митрополит до друге половине 1826 године.

[2] *Павле Богдановић* је био најпре кнез, затим капетан голубачки.

[3] *Главница* је спахиски порез. Била је двојака: царска и приватна спахиска главница. Прву су плаћали цару Срби, који су живели на царским добрима, а другу спахијама они који су живели на приватним спахилуцима. Врсте главнице, од кога се и на шта се наплаћивала, види даље из разговора Вујићева са спахијом Мемедом.

[4] *Грошић* је новац, по вредности, око 17 пара динарских.

ћају и от сваког усева и виногради, кромје једини шљива, дају десетак. — Ја код калуђера будем при ручку, и после ручка опростим се от ови чесни и гостољубиви људи, пак с мојим момком кренем се из манастира и приспем у село *Нересницу*. У овом селу јест једна церква, која лежи измеђ високи планина на рекама *Комши* и *Пеку*. Храм церкве јест Вознесеније Христово. Намесник при овој церкви именује се чест. г. Петр Белодерић.

Даље код села *Кучајне* находи се један стари порушени град[1], код кога је негда био рудокопни мајдан, из кога су у стародревно време сребро ископавали. Одавде после пођем на другу страну, пак кроз страшне шуме и пештере прођем села *Снеготин* и *Зеленик*. — После стигнем у село *Душаниħ*. По пришествију мојему овамо, таки отидем нахинском кнезу, г. Павлу Богдановичу, који овде његов дом има и мене с честију прими; после изнесе леба, ракије и лубеница, пак мене угости љубовно. Овде после код њега изменим коње, опростим се от овог гостољубивог Сербина, пак с мојима људма приспем у село

Раброво. Овде на преношчије дођем код сеоског кмета, именем Велимира Петровича, који ме љубовно прими, пак ми намести постељу на саоница под једном крушком.

Вознесенје Христово — Спасов дан.

[1] Порушени град код *Кучајне* и сад стоји.

— Следујушчи дан, то јест 10-[го] августа, отидем с кметом к церкви, која је от плетера и весма стара, пак је много пути от Турчина паљена и харана била[1]. Тко је пак перви основатељ ове церкве био, доказати ми се није могло; него је храм свјати верховни апостоли Петр и Павел. По вињенију овог храма Божијег вратимо се к кметовој кући купно с свјашчеником, чест. г. Пантелеимоном Јанковичем, који је равно и намесник, пак по фруштуку опростим се от ови прекрасни људи, пак с мој момци прејем село *Чешљеву Бару* и шчасно стигнем у село зовомо

Љубиње. Овде у овом селу морам изменути друге, нове коње, а будући да је весма топло време било, тако мој момак скиде моје вешчи с коња и метну их у један воћњак у лад. Ја овде мало прохлади се, а между тим временем дођоше к мени и кметови и други стари људи. Кроз исти воћњак упути се к мени и једна стара жена. Из лица њеног судећи могао сам закључити, да то мора каква опора и љута жена бити. Ја от нарави весео помисли у себи с њом шалу провести. Тако једног кмета запитам, како је тој старој жени име, а он ми рече: Митра. Между тим она дође, а ја јој назва: „Помози ти Бог, баба-Митро!“

Митра (ражљућена): Каква „баба-Митро“, шуго швапска: (Ја у себи да пукнем от

изменути — променити.

[1] Црква је у *Раброву* сграђена 1817 год.

смеја и помислим: шта си тражио, то си и нашао. Сви се кметови згледају један на другог, пак на њу главом, да тако не говори. А она опет на кметове:) Бре, шта ме ви ту с главама занећкавате! Може он и поштеније с људма говорити.

Ја. Е, дакле добро, а оно: помози ти Бог, лепа моја снашице Митро!

Митра. Ето ти га опет! Ваљада ова хавет швапска нема четврте даске у глави. (Опет кметови једни чуде се њенима речма а једни опет да пукну у себи от смеја.)

Ја. Е, дакле како да ти кажем? Нећеш да ти рекнем: баба Митро, а опет нећеш да ти кажем: лепа моја снашице Митро.

Митра. Ти ми можеш казати: Помози ти Бог, тета-Митро, пак онда си ми људски рекао. А то: „баба-Митро“ и „лепа моја снашице Митро“, то ти хоћеш са мном да проводиш којекакве ваше швапске лакрдије, које код вас Шваба пролази, а не код нас Сербаља.

Ја. Е, дакле добро. Ја нисам знао, него ми прости за овај пут, ја други пут хоћу се паметније владати. Но, дакле, помози ти Бог, тета-Митро! Како, јеси ли ми здрава?

Митра. Ја сам здрава, ето како ме видиш. Него шта тражиш ти по овом нашем вилајету; ваљада коже купујеш?

Ја. Бог с тобом, тета-Митро, та нисам ја Чифутин, да коже купујем! Него ја по вашем вилајету купујем зле жене.

занећкавате — уђуткавате.

Митра. О крст га часни потрео! Ово ваљада је каква мусуведа. Е пак јеси ли какву купио, ђаволе шваиски? Рђа те попала!

Ја. Јесам.

Митра. А колико си их купио?

Ја. До сад сам већ пет купио, и сада тебе шесту купујем.

Митра. А кога ћу ти врага ја?

Ја. Тако, и ти треба да си међу њима, и кромје вас шест морам још̀те да имадем опет још̀те и други шест, нека вас буде дванајст.

Митра. А гди си ти они пет покуповао?

Ја. Перву сам купио у Мокром Лугу и зове се Мирјана, другу у Болечу и зове се Чава, трећу у Брадарцу и зове се Смиљана, четверту у Сладинци и зове се Ђурђија, а пету у Зеленику и зове се Тада. Сада ево дошао сам у Љубиње да тебе купим, која се зовеш Митра. А други шест, што ћу још̀те да купим, перва ће бити из Касидола, која се зове Макрена; друга из Црљенаца, она се опет зове Божана; трећа из Бистрице, та се зове Пауна; четверта из Виноораче, она се зове Живана; пета из Шуљковаца, та се зове Стамена; а шеста из Шушице, та се опет зове Срдана[1].

мусуведа (место: мусеведа) — напаст, беда.

[1] *Виноорача* и *Шуљковац* су у срезу беличком округа јагодинског. *Шушица* не постоји ни сад нигде у Србији, а није ни онда било села под тим именом. Свакако је то Вујић погрешно записао место *Сушица*, која је тада била северно од Крагујевца а сад је такође нема.

Митра. А јеси ли ти по овом нашем вилајету кадгод ишао?

Ја. Никада у мом животу.

Митра. Није ми чудо што до Љубиња познајеш села и људе, јербо си довде прошао места, него од Љубиња до Шушице.

Ја. Е, то ја морам знати.

Митра. А тко си дакле ти?

Ја. Погађај!

Митра. Ти може бити да си ђаво?

Ја. Мало што ниси погодила.

Митра. Часни те крст потрео, хавети шваиска, тако кажи ми управо, тко си ти!

Ја. Ја сам калфа једног татоша, који сам дошао у ваш вилајет куповати зле жене.

Митра. А тко је то татош?

Ја. Татош је један такви мајстор, који јаши на аждаја, пак навлачи страшне облаке на њиве и винограде, после на њи сипа тучу и лед.

Митра. Који враг! А зашто ви то чините?

Ја. Зато, јербо је то наша дужност и ми то морамо чинити. А и то ми само онима људма чинимо, који се не моле Богу нити свога старешину почитују.

Митра. Хм! Пак на врага ти жене?

Ја. Ми от зли жена правимо аждаје. Зато ме је мој мајстор и послао овамо у ваш вилајет, да покупујем најгоре жене и да му их однесем у наш вилајет, то јест у Мађарску

татош (мађарска реч tátos) — чаробник, вештац, виленик; *на врага ти....* кога ће ти врага...?,

код језера Балатина, гди ми у једном велпком риту живимо и наше аждаје држимо. А будући да сваке дванајсте године купују се зле жене, тако ово је сада та иста дванајста година, јербо и то ти треба да кажем, да сваке године по једна аждаја липше, која своју годину ислужи. Тако да ове године већ је липсало једанајст аждаја и само јоште је једна жива остала за ову годину, на којој мој мајстор јаши. Тако до Митрова дна морају све ове зле жене, које сам ти именовао, код нас на нашем конаку бити.

Митра. А тко је теби дао свободу, рђо швапска, по нашем вилајету жене куповати?

Ја. Ваш везир, који је у Београду и који се зове Абдураман-Паша. Ево видиш от њега бурунтију! (указивајући једно писмо с печатом). Јербо овде у вашем вилајету само Турци продају жене и људе а не христијани. И ја сам већ за сваку злу жену по 12 пара платио. И сада до две недеље погодићу дванајст таљига, пак све по једну на сваке таљиге натоварити, јербо по две на једни таљига не могу седити, зашто би се све изгребле како год мачке.

Митра. Али ја нећу ићи, ти ђаволе швапски, пак шта ћемо сада?

Ја. Е, то не стоји на твојој вољи него на кметовој. Зашто сваки кмет у оном селу, која сам ти именовао, има такву власт: сваку ону злу жену, која не би драговољно пошла,

---

Балатин — Блатно Језеро; *рит* — баруштина, обрасла трском; *таљиге* — коњска кола.

како год козу у квергу свезати и на таљиге бацити.

На ове последње речи разјари се баба-Митра, пак викајући и праскајући побеже у село, да каже женама, нека се чувају од татошког калфе, који је дошао да жене купује по вилајету.

Онда се ја окренем кметовом и свим около стојећим слишатељем, пак им почнем другојачије мој разговор с баба-Митром толковати и казивати, сирјеч: да то све, што сам ја год говорио, није ништа истина, него да је то моја једна шала била са старком Митром; нити да они верују, да имаде татоша и аждаја на свету, који лед и тучу на винограде и њиве сипају, него да ова каз'н само у руци Божијој стоји и он сам по произволенију својему само оне људе ледом и тучом казни, који њега не припознају за истиног Бога нити се њему моле и клањају, нити своје старешине почитују, него живе горе от марве. Тако они овај мој сујеверни разговор и проче друге непристојне будалаштине да избаце из главе и да их не верују, него да припознаду истинаго Бога, који небом и земљом управља и влада, пак на њега надежду њиову да возложе. После да свог начелника и управитеља, Господара Милоша, који се за њи стара и попечение носи, љубе, почитују и њему повинују се, а такожде

квергу—кргу; *викајући*—вичући; *слишатељем*—слушаоцима; *толковати* — тумачити, објашњавати; *старком* — старицом; *каз'н* — казна; *по произволенију* — по слободној вољи, по нахођењу; *возложе* — положе, оставе.

и проче друге њиове старешине у почитанију держе, и онда ћеду бити и овог и оног света благополучни и блажени.

Измежду овог мог разговора дођоше нам и наши нови коњи. Ја се после от ови простодушни, добри људи опрости. После с мојим момком и прочи други кренем се из овог села, пак још̀те за високог сунца приспем у село *Баре*. Из овог је села био мој момак Панта, зато ми овде определисмо преноћити. Лазар, његов отац, прими нас радосно, даде нам добровкусну вечеру, пак намести ми постељу на саоница под стрејом. Ми овде после вечерасмо, и ја отидо на моју постељу отпочивати. — Следујушчи дан, то јест 11-го августа, пробудим се, обучем се, помолим се Богу, и по пријатију фруштука благодарим мојему честидостојному домаћину Лазару, пак с мојим момком а његовим сином Пантом кренем се из овог села. После прођем село *Касидол* и приспем у друго село, именуемо *Смољинац*. Ово је село весма лепо уређдено, има до 134 домова, обаче школе нема него цркву, која је стара и от плетера начињена пак с даскама покривена. Основатељ ове цркве био је св. Милутин, краљ серпски. Ова је црква многократно от Турака паљена и рушена била. Храм цркве јест свјати Петозарни Мученици, који падају 13-го декемврија[1]. Протопресвитер ове цркве име-

у почитанцју держе—поштују; *ћеду*—ће; *честидостојному* — достојном поштовања.

[1] Место старе цркве, у *Смољинцу* је 1845. год. сграђена црква од тврдог материјала.

нује се пречест. г. Јоан Лазаревич. — Одавде после с мојим Пантом кренем се, пак села *Батушу* и *Калиште* прођем. После пређем реку Млаву, пак кроз страшне шуме и пештере путујући напоследок благополучно приспем у општежитељни манастир, именуеми

Заова. Овај манастир лежи на једном прекрасном, возвишеном месту између шумни гора и планина. Споља на цркви јест једно труло с лепим позлаћеним крстом. Црква је весма мала и назидана је била лета 1805., у време серпског вожда Г. Петровича, који је равно у овом делу и спомоществовао. Први обаче основатељ овог манастира био је кнез-Лазар. Изнутра црква јест свуда измолована; обаче свирепи Турци, када су манастир палили, јесу светитељем све очи изболи и зидове изгребли. Храм цркве јест Собор Свјатих Архистратиг, Михаила и Гаврила. У цркви јест прилично темпло и проче друге церковне вешчи. Зданија манастирска состоју се из неколико соба. Недалеко от манастира јесу и два источника с прекрасном водом, на које народ исцеленија ради долази. Равним начином и овај манастир свом спахији Турчину главницу плаћа и от сваког усева десетак даје[1].

возвишеном — узвишеном, уздигнутом; *труло* — кубе; *спомоществовао* — помогао.

[1] *Заова* је сасвим обновљена за време прве владе кнеза Милоша. Она је сад световна црква: има црквену општину од пет околних села и у њој служе два свештеника. Доиста је на веома лепом месту, под повијарцем Сопотом, окружена ода свуд шумом. Лековита вода њена зове се *Шопот* и позната је и даљој околини са своје лековитости.

Ја с мојим момком код калуђера обедова. После обеда опростим се от њега, пак с мојим људма из манастира кренем се, и на путу с десне стране оставим *Велико Село*, које може имати до 60 домова. После от овог села на лево прећем једну доста подугачку ћуприју[1] и једнако путујући доста касно приспем у село, зовомо

Црљенце. Ја овде на конак дођем код једног кмета, који се зваше Радован Тодоров. Овај чесни и добродетељни кмет прими ме с мојима људма учтиво, угости ме љубовно и даде ми господску постељу у авлији, на сену с једним лепим, чистим ћилимом. Ја уморан спавао сам како заклан, пак сутрадан, то јест 12-го августа, по исхожденију сунца пробудим се. После обучем се, пак с мојима људма и домаћином поче фруштуковати. На то дође и један Турчин к нама, пак нам назва добро јутро. Ја му на његов поздрав одговори и после от моје стране поздрави га учтиво, пак понуди га да седне, које он и учини. После ја га понуди, да се напије ракије и поједе коју кришку лубенице. Он ми на ракији благодари, него узеде једну кришку лубенице. Затим ја га запитам, тко је он, шта ради овде и како му је име. Он ми на то одговори: „Ја сам спахија овог села, живим у Београду, и дошао сам овамо да покупим от моји људи десетак, а име ми је Мемед. Него сада опет ти мени кажи: откуда си ти, како ти је име и куда тако путујеш?“.

[1] *Ћуприја* (мост), коју је прешао, била је на Млави.

Ја. Ја сам из Мађарске. Родио сам се у Бају, а то је једна варош у вармеђи Бачкој, или како што ви обичествујете вармеђу звати нахијом, а име ми је Вујич и путујем у манастир Витовницу[1] посетити мог тетка, који је тамо калуђер*. Него кажи ти мени, Мемед-ага, откад си ти спахија овог села?

Мемед. Има већ сто и четрдесет година.

Ја. А тко ти га је задобио?

Мемед. Мој деда, у време када је Принц Евгеније изгубио Београд.

Ја. Дакле, како ја видим, ви вековечно наследујете ваше спаилуке?

Мемед. Јест, тако је. Него кажи ти мени: како су код вас спахије у Мађарској?

Ја. Исто тако како код вас. Јербо када мој деда задобије какав спаилук, то и мој отац, ја и моја деца и докле траје нашег колена и имена свагда онај исти спаилук држимо и с њим владамо.

Мемед. То је добро. Него када твој отац умре а ти наследиш очин спаилук, тако платиш ли ти после штогод твом краљу?

Ја. Ни паре. Него када је рат, онда морам о мом трошку како немеш и спахија ићи на војску.

Мемед. Равно и ми сви Турци, били спахије не били, морамо ићи на војску: о на-

* Овако морао сам говорити, јербо Турци нерадо имају, када тко по земљи иде и примечанија достојна назначава, јербо мисле да је такви човек шпијон.

обичествујете вармеђу звати — обично зовете вармеђу (округ); *нерадо имају* — не воле, не трпе; *шпијон* — уходa; *немеш* — племић.

[1] *Манастир* је *Витовница* такође у пожаревачком округу.

шем трошку, који смо спахије, а који нису, тима наш цар плаћа, пак још ште што више морам ја како спахија још ште и по неколико момака о мому трошку у време ратно обдержавати. Него кромје свега тога кад кога отац умре, а син жели спахилук да наследи, то опет син како наследник спахилука мора понешто у царску хазну (касу) платити. Видиш, када је мој отац умрео, а ја сам за овај спахилук и још ште два села пет кеса* гроша платио.

Ја. Дакле како радиш и шта узимаш ти от твоји људи?

Мемед. Ја от моје раје** узимам сваке године сваки десети крст от жита, јечма и зоби а десету оку от кукуруза и вина.

Ја. А узимаш ли ти десетак от шљива и другог воћа?

Мемед. Јок вала! Боже сачувај!

Ја. А како десеткујеш марву?

Мемед. От рогате марве, от коња, от оваца и коза ми, како спахије, не узимамо никакав десетак, него от сами оваца и коза узима наш цар от сваког комада по две паре, и та главница зове се *чибук*. После наш цар узима главницу от људи, от сваког ожењеног пара људи по 3 гроша и 12 пара, и та опет главница зове се *арач*. Него нама

* Једна кеса код Турака значи једна сума новаца от пет стотина гроша. Дакле он је морао платити за његов спахилук 2500 гроша.

** Раја код Турака значи поданик.

обдержавати — издржавати; *крст* — гомила од 18—20 снопова жита; *јок вала!* — не, Бога ми!

спахијама раја плаћа от сваког свинчета по 4 паре а от сваке кошнице по једну оку меда даје, или ако не жели мед дати а он плати от кошнице по један грош, или где има много кошница пак неће да даде от сваке кошнице по једну оку меда, то от таковог узима се свака десета кошница.

Ја. А, то је већ душевно! Ту по десетку, како што га ви Турци узимате, може се сиромa човек доста добро потпоравати. Него кажи ти мени, Мемед-ага, молим те: зашто от рогате марве, коња, оваца и коза не узимате ви десетак нити вам раја на ову стоку штогод плаћа, него вам плаћа само от свиња и кошница?

Мемед. Ја ћу ти сада казати зашто. За рогату марву, коње, овце и козе зато нам раја не плаћа, зашто ова предречена марва сваког човека многог труда и трошка коштује, а наипаче рогата марва и коњи, који докле за три, за четири године отрасте, много сена потроше, а то сваког човека доста труда, зноја и трошка коштује за толико година сено косити и марву ранити. А што се тиче свиња, ми ову стоку по нашем алкорану терпити не можемо, а опет нашој раји нећемо да учинимо на жао да је утаманимо. Тако од сваког свињчета узимамо по 4 паре у име десетка. А за кошнице зато узимамо десетак, што на њи раја нема никаквог трошка: пчели не треба

потпоравити се — помоћи се, опоравити се, снабдети се; *алкоран* — коран, света књига мухамеданска.

сено, не треба кукуруз нити какву рану, него њу сам Бог рани и пита. Само што пчела мало труда от човека иште, следовательно када без великог труда и трошка штогод мом раји дође, тако от таковог дужан нам је дати десетак.

Ја. То је весма добро, Мемед-ага, али молим те, кажи ти ми: даје ли вам ваша раја какву работу или ради ли вам ваша раја какве послове?

Мемед. То они чине.

Ја. А шта вам раде?

Мемед. Они наше крстове от жита, јечма и зоби снесу на наше гумно, ову летину овршe и извеју, пак чисто зрно донесу нам тамо, куда ми желимо. А што се тиче куруза и вина, овај десетак ми понајвише нашој раји продајемо за готове паре.

Ја. А друго не раде вам ништа?

Мемед. Јок, јок, баш ништа!

Ја. Али молим те, мој драги Мемед-ага, кажи ти мени: узимаш ли ти от твоје раје штогод у готовом новцу?

Мемед. Вала узимам.

Ја. А шта узимаш и колико?

Мемед. От сваког ожењеног човека, који има своју жену, узимам два гроша, и то се код нас зове главница. Дете пак до седам година не плаћа ни пару, а от седам година докле се не ожени, плаћа на годину по 30 пара. Сиромаси пак, како што су сироте удовице, слепци, топали (хроми), старци преко

следовательно — дакле; *овршe* — оврху.

80 година и други немоћни људи не плаћају ни паре.

Ја. Дакле више не узимаш ти ништа от твоје раје?

Мемед. Јок вала, више ни паре.

Ја. То је дакле доста лепо код вас. Заиста када отидем у моју земљу, имаћу шта лепо казати.

Мемед. Али сада молим ја опет тебе, кажи ти мени: имаду ли твоје спахије и њову рају?

Ја. Имају како год и ви овде.

Мемед. Пак дају ли они њиовом спахији десетак?

Ја. Дају, пак још'те какав!

Мемед. Ела Бога ти, кажи ми да знам: како тамо раја њиовом спахији даје десетак?

Ја. А како: код нас је раја у две струке. Једна раја, која стоји под контрактом и са својим спахијом учинила је вечити контракт или писмо, шта му има на годину платити, то такова раја мало плаћа илити рећи прилично плаћа свом спахији и не даје му никаков десетак, већ му у готову новцу положи и главницу и све. А што се тиче раје, што није под контрактом, него је пука раја, то такова не даје свом спахији десети крст, како што ви овде примате, него његов спахија от њега узима сваки пети крст от жита, јечма и зоби, а от кукуруза и вина по вашем рачуну сваку пету оку. После от јагањаца узима свако пето јагње, равно и от кошница сваку пету кошницу.

под контрактом — под уговором.

Мемед. Бака, шта ми то рече!

Ја. Послушај ме само даље. Наш раја свом спахији от сваког вола на главу плаћа по 4 гроша главнице, дакле колико волова толико по 4 гроша. Равно и от коња на главу плаћа по 4 гроша, а от краве плаћа 3 гроша и то на сваку главу. Сада један раја који држи спахинску земљу, коју може за 32 дана поорати — и то се зове сесија, а раја који држи оволико земље зове се цели паор или цели раја — пак за ту земљу мора свом спахији радити најмање 54 дана на годину, пак к тому мора му дати једну оку масла, два петла или копуна, 100 јајца. Који пак раја држи половину ове земље, тај даје от посла и от свашта по половину итд. К тому раја от своје главе плаћа 4 гроша спахији главнице и то се зове аренда, а толико плаћа краљу, које се зове порција. После мора и краљу, како год и спахији, от свашта, то јест от земље, от марве, от себе, от слуге, от слушкиње, от казана, али велим от свашта, платити.

Мемед. Бака! Пак како могу ти људи живити?

Ја. Добро. Могу ти казати, да по мом рачуну, узимајући приход спахије мађарског с приходом спахије турског, то закључити могу, да гди спахија турски једну пару прими, тамо мађарски спахија прими по 12—15 а и до 20 пара.

бака! — где, нуто!; *копун* — ушкопљени петао.

Измежду нашег разговора дођоше нам и наши нови коњи. Мој момак натовари моје ствари на коња. После ја благодари домаћину на преношчију, пак опростим се от њега, от његови домашни а и от Мемедаге, и недалеко путујући дођем у један пусти, стари и порушени манастир, именуеми *Брадача*. Овај манастир лежи у једној великој долини измежду страшни, шумни планина и бјаше от Турака пређе толико стотина година попаљен и порушен. У цркви видити се може гди је био олтар и трапеза, мужеска препрата и женска, и то све порушено, камен на камену лежи[1]. У олтару, у једној баци, видио сам икону пресвете Богоматере с крили и образ свјатаго оца Николаја. О младој недељи и празници обичествују овамо долазити свештеници из окресни села, који богомољеније творе. Одавде после кренем се и доспем у село *Старчево*, а из овог села онај исти дан на преношчије приспем у општежитељни манастир, именуеми

Витовница. Овај манастир лежи на једном возвишеноме месту, при потоку равног имена, *Витовници*. От северо-восточне стране јест једна висока, камена стена, која мана-

---

баци — удубљењу; *окресни* — околних; *богомољеније* — богомољу, молитву.

[1] Од *Брадаче* стоје и сад рушевине. Једни приписују овај манастир краљу Вукашину, а други Вуку Бранковићу, и зато се, веле, не може никако ни да оправи, јер је проклество Вуково прешло и на манастир. У близини Брадаче има извор, који је по народном веровању лековит.

стиру за обграду служи, и около манастира јесу све високе, страшне камене, са шумама покривене стене и горе. Основатељ овог манастира био је свјати Милутин, краљ серпски. — Церква јест доста мала, пак има ćпољa горе на среди једно труло с једним позлаћеним крстом. Храм церкве јест Успеније пресвјатија Богоматере. Овај манастир у време рата Јосифа Втораго, императора римскаго, и серпског можда Г. Петровича био је от Турака сав попаљен а келије до основанија порушене и попаљене. Обаче по пријатију управљенија Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша, јест се манастир поправио и неке нове, мале келије направиле[1]. Овај манастир има и један прњавор, кој содержи до 30 домова и житељи јесу понајвише Власи, који манастиру работају[2]. Равно и другу земљу, како ораћу тако и косаћу, и јоште воћњаке држи манастир, пак за све ово Турчину спахији, Сали-бегу, плаћа на годину по 30 гроша главнице. — Ја овде код чесни јеромонаха учиним моје преношчије, пак сутрадан, то јест 13. августа, благодарим мојим чесним оцем, пак из манастира кренем се и дођем у село *Бистрицу*, а из овог у село, зовомо

Успенџје пресвј. Богоматере — Велика Госпођа (15. авг.); *жителu* — становници; *косаћу* (земљу) — сенокошу.

[1] *Витовница* је на 8 сахата југоисточно од Пожаревца. Средином XIX века је сасвим оправљена, и има неколико околних села као нурију.

[2] *Прњавором* се зове село, које је на манастирском земљишту и припада манастиру. *Прњавор манастиру Витовници* било је садашње село Витовница.

Ждрело. Код овог села, на једној повисокој планини, јест једна стара, •скоро до основанија порушена црква, која се зове свјата *Тројица.* Основатељ ове цркве био је св. Милутин, краљ серпски, а храм је био св. Петр и Павел. У мужеској препрати на десно јесу једна врата, која иду у једну капелу. Ова је капела равно скоро до земље порушена, у којој јесу се погребавали стари серпски краљеви с њиовима фамилијама[1]. Сказује се, да су ову цркву јоште Татари попалили и порушили били[2]. — Одавде после кренем се с момком и приспем у манастир именуеми

Митрополија. Овај манастир јесу Турци сасвим попалили и порушили били, тако да једва знати се може гди је био олтар. У овом манастиру седио је био негда један митрополит, који је имао типографију и књиге штампао, пак та је типографија за 30 година трајала. — После из овог манастира дођем у други порушени манастир, који се зове *Свјатоје Благовештенијe*[3]. Овај манастир стоји у једној високој, каменој стени, пак има само једна врата. Церква је изнутри сва измолована, и то казати се може, да је то једна особито лепа церква била,

[1] *Св. Тројици* се и сад зна место, стоји црквина, о којој се ништа не прича; развалина нема никаких. Стари српски владаоци држали су овај крај (област Браничево) почевши од краља Драгутина (и то од год. 1291) па до пада Србије (1459 год.), али ниједан од њих није овде сахрањен.

[2] *Татари* су нападали на ову област у XIII веку.

[3] Од *Митрополије* и *Благовештења* и сад стоје развалине у Горњачкој Клисури.

јербо молерај и данашњи дан лепоту своју содержи. Равним образом и овај су манастир Турци попалили и порушили. Сказује се, да су у овом манастиру до 70 калуђера живили и споможеније от росискаго двора добивали. — После из овог пустог и порушеног манастира путујући недалеко пређем реку Млаву, пак на преношчије благополучно приспем у општежитељни манастир, који се зове

Ждрело или *Горњак*. Овај манастир лежи на једном возвишеном месту, пак от северне и западне стране тече река Млава, а от восточне и јужне стране опет камене стене са шумама обастиру овај манастир, који је многократно от Турчина био паљен, рушен и харан. При уходу манастира от восточне стране јест један велики, равни простор између реке Млаве и манастирског гробља, на којим народ, када у храм Божији дође, обдержава се. А от југозападне опет стране у каменој стени види се једна страшна, мрачна грота или тавница, у коју су Татари људе затворали[1]. Близу код те гроте, у истој каменој стени, јест и једна стара, порушена

споможеније — помоћ; *росискаго* — руског; *обдержава се* — смешта се, стоји; *грота* — пећина.

[1] *Горњак* је у дивљем, кршевитом склопу планинском поред Млаве. Цела му је околина пуна страшних и дивљих лепота природних; особито је чувена Горњачка Клисура Млавина. *Ждрело* је име села и улаза у клисуру Млавину, али се сад не употребљава за манастир Горњак. Несумњиво је, да данашњи манастир није у целини очуван онакав, како га је сазидао кнез Лазар; он је доцније морао бити измењен. Пећина, „грота“ код Горњака види се и на слици десно од храма. Она је врло велика, али је знатним делом на улазу зазидана и служи манастиру за оставу.

Манастир Горњак (по фотографији г. Живана Грбића).

капела, која је изнутри свуда измолована, пак и данашњи дан познају се иконе весма лепо. У овој је капели св. Григориј Синаит живио и народ исповедао[1]. Овај манастир држи доста велику земљу, винограде, различиту марву, пол аде, именуему *Кључ*, на којој један манастирски дом находи се[2], пак за сва ова притјажанија манастир Турчину спахији на годину главнице плаћа по 100 гроша и јест от свега свободан нити какав више десетак даје. Церква је мала, пак има горе споља на среди једно труло с двогубим позлаћеним крстом. Основатељ ове церкве јест био кнез Лазар, а храм је Воведеније пресвјатија Богородици. Церква унутри све по начину благочестиве церкве содержи. Тамо сам нашао и један доста знаменити барјак[3], на којему с једне стране изображен стоји *Силни Стефан* с његови гербови и земљама, које је он био завладао, како што су: Мисија[4], Славонија нињешнаја, Славонија Дунавскаја[5], Сирмија, Тривалија, Македонија,

---

притјажанија — имања; *Воведеније пресвј. Богородици* — Ваведење (21 новембра); *нињешнаја* — садашња; *Сирмија* — Срем; *Тривалија* — садашња јужна Србија.

[1] Ова је капела доцније поправљена и сад служи као црквица.

[2] *Ада Кључ* сад није манастирско него државно имање. Ова је ада у Морави спрам Љубичева.

[3] Та је застава из новијега времена, од прилике из доба нашег првог устанка. Дата је доцније кнезу Михаилу, који је поклони Народном Музеју.

[4] *Мисија* или Месија. Кад су стари Римљани владали Балканским Полуострвом, имали су између осталих и две области: Горњу и Доњу Месију, које су обухватале цело Подунавље данашње Србије и већи део дунавске Бугарске.

[5] Под именом *Славонија Дунавскаја* писац јамачно подразумева део негдашње Панонније северно од Драве.

Тесалија греческаја, Епир, Албанија, Босна, Расија, Дакија, Херцеговина, Рама, Дарданија, Далмација, Кроација, Јаподија, Рагуза. А на четири угља на барјаку стоје: Булгарија, Царство от Немање установљено, Илирическо и Сербија. После горе натпис стоји с овим речма: **Вѣмъ твоѧ̀ дѣ́ла и҆ тру́ди, и҆ за и҆́мѧ моѐ тру́дилсѧ є҆сѝ.** А на другој страни стоји изображен серпски герб с четири оцила. Сверху герба стоји једна круна с крстом, а покрај герба с једне стране изображен стоји свјати великомученик Георгиј а с друге опет свјати Михаил Архангел. Потом горе унаоколо стоји исписан кондак пресвјатија богородици, који гласи овим речма: **Бозбра́ной воєво́дѣ побѣди́телнаѧ** и пр. — У овом манастиру нашао сам и нека писма, то јест:

I Хрисовуљ либо донацију кнеза Лазара, основатеља овога манастира, која гласи овим речма: [*У повељи се после побожног увода набрајају села и остала места, која даје „благоверни кнез Лазар, самодржац све српске земље“ цркви, коју „сагради у месту, званом*

Расија — Рашка, садашња југо-западна Србија и новопазарски санџак са североисточним делом Црне Горе; *Дакија* — римска област, садашња Влашка са Банатом; *Рама* — област око истоимене реке у Херцеговини; *Дарданија* — садашња Стара Србија; *Кроација* — Хрватска; *Јаподија* — део приморске Хрватске; *Рагуза* — Дубровник; *Булгарија* — Бугарска; *Илирическо* (царство) — илирско (Вујић га назива тако по имену старих Илира, који су живели у западном делу Балканског Полуострва и које су Римљани покорили); **вѣмъ твоѧ дѣла...** — знам твоја дела и труде, и за име моје трудио си се; *изображен* — насликан; *герб* — грб; *сверху* — уврх; *кондак* — црквена песма у част кога свеца; *пресвјатија* — пресвете; *хрисовуљ* — повеља; *либо* — или.

Ждрело Браничевско". Сва су та села и места у округу пожаревачком. Ово су поименце: село Бистрица, село Ореховица, село Новаци на реци Извору, даље села Ставница, Коварне и са њим Хлахоли у Венчаници, Вошановац на Млави; на Дунаву села Костолац и Бискупље с Трстеником; Вир више Пореча и Гребен; Волуја и Крушевица у Звижду; Осаоница и Доње Адујево у Хомољу; са селом Кисиљевом „градни пут" и места: Блаженкијев лаз, Прокоп, Врбовник, Слатина, Головерх, Јамник и Мачкове Падине; село Дуб на Млави, села обоји Маролевци; Злчник и Смалковци, Млава и пред Млаву луг; Накринчица, Најазвине и Орехов Кључ[1]*. — На крају повеље кнез моли свакога, коме Бог подари „господствовати" после њега, да овај мали прилог његов не одрече, него да га потврди. А ко ли се дрзне ово уништити или отети, њега да уништи Господ Бог и пречиста богомати и да буде прибројан Јуди и Арију*[2] *и да му буде*

---

[1] Село *Ореховица* свакако је данашња Орешковица у млавском срезу. Село *Новаци* је било између Бистрице и Ждрела, па га је кнез Милош још прве своје владе раселио у околна села: Стамницу, Ждрело и Бусур. *Ставница* је садашња Стамница. *Коварна* нема. *Хлахоли* су јамачно данашње Велико Лаоле. *Вошановац* је данашњи Вошановац, који истина није на Млави него је од ње далеко у лево. *Трстеник* се сад зове поток код села Бискупља, а онда је ту можда био заселак тога имена. *Вир* је Госпођин Вир у Дунаву ниже села Добре, место особито подесно за риболов. *Гребен* је стеновити рт на десној обали дунавској, више острва Пореча. *Крушевица* је негдашња Горња Крушевица, а садашње Кучево у Звижду. *Осаоница* у Хомољу, сад је Осаница. *Градни пут*, јамачно градски пут старога града Браничева, који је у XII веку порушен. *Маролеваца* сад нема.

[2] *Арије* је оснивач познате јеретичне секте хришћанске.

као што је речено: „крв његова на нас и на чеда наша“, и да му је супарница мати Божја на страшном суду. На крају повеље је записано: месеца августа 30, и потпис: Во Христа Бога благоверни књаз Лазар, во лета 1380[1]].

Примјеч. На первом писмени *Буки* стоје седам провинција изображене, како ти: Тривалија, Сербија, Мисија, Македонија, Босна, Хулмија, Сирмија и Расија. А доле под писменом Буки стоји свет с скиптром.

II. Содержаније грамоти старца кир-Григорија, манастира сего пестуна, Спиридоном патријархом пекским потверждене, која гласи сицевим образом: [*У овој се повељи каже, како је патриарху у Пећи дошао старац, калуђер кир-Григорије Синаит, и донео „писаније“ самодршца све српске земље, кнеза Лазара, с молбом, да благослови дело његово тј. новосазидану цркву у Ждрелу Браничевском. Тако исто донео је и хрисовуљу господина кнеза, коју даде тој цркви, да је патријарх пре-*

буки — старо име за слово *б*; *провинција* — покрајина; *Хулмија* — Хум; *свет* — земљина лопта; *скиптар* — владалачка палица; *грамоти* — писма, повеље; *пестуна* — чувара, настојника; *пекским* — пећским; *потверждене* — потврђене; *сицевим образом* — овим начином, овако.

[1] *Година 1380* записана је на крају повеље, а цифрама арапским, што све упућује на то, да је додана доцније и то од преписивача. Ово је у толико вероватније, што оригинална повеља и није сачувана него тек доцнији препис на руско-словенском језику. Ова 1380 година није ни тачна, јер се према томе, што је повеља патријарха Спиридона писана 1379 године, види да је Горњак био раније готов и да су већ 1379 год. калуђери из Горњака однели патријарху кнежеву повељу на потврду. Види о томе напомену на стр. 104.

гледа и својом духовном влашћу потврди. И патријарх благосиља богоугодно дело кнежево и заповеда и моли, да они, који буду после кнеза господовали у српској земљи, не порекну и не одузму ништа од онога, што је у хрисовуљи записано. А ко ли дрзне штогод од тога порећи или отети или учинити да се отуђи итд., тога патријарх проклиње тешким клетвама. Даље вели: пошто су се кир-Григорије и његови калуђери највише трудили око осниваља и зидања тога храма, да они имају слободу и право на све, што им кнез Лазар даде и записа, а после смрти кир-Григоријеве да може бити игуман само од његових калуђера. Нити сме митрополит нити ко други узнемиравати или вређати игумана и братију, којима је по хрисовуљи дата слобода. А ко би против овога учинио, њега патријарх такође проклиње. — На крају стоји да је писано године 1379. маја 17. у Пећи. Потписан је: Спиридон, милошћу божјом патријарх Србима и Приморју. Најзад после патријархова потписа стоји дописана година: 1755.][1]

[1] Вујић, а према њему и Миклошић (у Monumenta Serbica), погрешно су наштампали обе забележене године у овој повељи и осим тогаВујић је ову другу годину (код њега 1455-та) унео пред потпис патријархов, место да она дође после потписа. Године 1379. и 1755., које смо ми навели, послао нам је у тачном препису ове повеље поштовани отац Сава, садашњи игуман манастира Горњака. О њиховој тачности не можемо сумњати. Прва, 1379., показује кад је патријархова повеља писана и уједно је доказ, да Горњак није сазидан 1380. године (као што би се могао узети према оној дописаној години у препису кнез-Лазареве повеље) него свакако једну или две године дана раније. Другу, 1755., годину дометнуо је јамачно преписивач и то оне године, кад је ову повељу преписао; повеља се само у том препису и очувала.

Ја сам у овај манастир дошао 13-го августа на преношчије, а следујушчи дан, то јест 14-го, почнем примјечанија достојна назначивати и горуречене привилегије преписивати. Тако óвај исти дан пред вечер већ поче народ долазити на сабор, а ујутру, то јест 15-го, после јутрење и литургије (јербо тамо свуда по Сербији јутрења и литургија бивају заједно) прекрилио је био народ онај предречени изван манастира простор. Не знам, куда ћу преће очима да погледим: ту су ти лепе, младе Серпкиње и девојке, лепи млади момци и женати људи — та да сам био Аргос*, не бисам могао све очима прегледати! Мислим, да је најмање до 2000 душа било. Ја гледајући овај мој премили народ серпски често би ми от радости сузе из очију капале, пак би многократно у себи говорио: „Милостиви Боже, јесам ли ја на земљи или у рају, да ја оно што сам от 54 година живота мога желио видити, ево сада топрв удостојио си ме гледати". Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, да ми је био 100 кремницки дуката[1] поклонио, а овог прекрасног позоришта хотео лишити, ја би му за новце теплосердечно благодарио нити би их примио.

* Аргос је била једна животиња, која је 100 очију имала, коју су после јазични богови у пауна претворили.

привилегије — повластице; *јазични* — многобожачки; *позоришта* — призора.

[1] *Кремницки* или угарски дукат, назват је по рударској вароши Кремницу у угарским Карпатима.

Истина и код мене у Цесарији находе се лепе, младе жене и девојке, обаче немају праве народне хаљине, јербо наш у Цесарији женски род меша хаљине с мађарскима и немачкима. А ове наше лепе Серпкиње содерже њиов народни ношај, како ти: овде неке девојке имају исплетену косу и накићену с цвећем, парама и простим бисером, пак курјук пуштен је доле до близу колена и на крају курјука види се привезани неколико пара или пак прапораца, пак када трчи а прапорци све звече. Неке опет, које су мало имућније, носе на глави црвену капу, искићену с мали дукатићи и простим бисером. А опет младе Серпкиње и жене времените носе на глави више бикуља један обвијен и доле до курјука с обадве стране увијено затегнут пешкир: горе, више чела, стоји нешто узвишено на подобије пол круне, пак до курјука све ниже и ниже с обадве стране увијено дотегнут. После овај пешкир јест им извезен с црним памуком, рудицом и понешто с црвеном свилом, пак овај главни пуц после с цвећем, парама и некојим малим дукатом иските и украсе.

Даље следује ношај како код девојака тако и код жена једнаки, а то је оваки: то јест која је потребита девојка или ти млада, та на врату носи ђердан с простим гранатом; која је пак имућнија, такова на врату носи на гајтану нанизане талире, цванци-

---

времените — у годинама; *бикуља* — витица; *на подобије* — као, налик; *рудица* — обојена вуна; *пуц* — накит.

гере[1], марјаше[2] ит.д., а која је газдинска кћи, та између речени новаца наниже још и по неколико дуката. Потом овај женски род носи кошуљу са широки рукави, до чланака дугачку, која је с црним и понешто црвеним памуком, а код сирота с рудицом и ђинђујама, свуда по рукави и по целом скоро стану извезена и искићена; после носи црвени, ишарани појас; после појаса за удивљеније ишарану с различитима бојама кецељу; после кецеље особито ишаране чарапе и опанке, пак кајише от опанака обвију около нога. Кромје предречени хаљина носе жене још и једну горњу, белу, без рукава, сниже колена дугачку хаљину, која се зове зубун. Ова је хаљина свуда унаоколо доле, после по леђи, између ранци, једном речију, велим, свуда с црним и црвеним памуком, рудицом, шљокама, парама и ђинђујама извезена и искићена. Пак све те горуречене хаљине, кромје једни опанака и неки главни украшенија, оне саме својима рукама праве, то јест преду, ткају, шију и везу!

Што се пак одела и ношива госпожа терговкиња и кнегиња тиче, то да благоизволи благоразумни читатељ из описанија одела

потребита је сиротна; *стану* — стасу; *за удивљеније* — за чудо, необично; *ранци* — боре, набори (по мађарскоме rántz —бора); *украшенија* — украса.

[1] *Цванцигер*, цванцик, био је сребрни новац са вредношћу око 75 пара динарских.

[2] *Марјаш* — турски бакарни новац од две врсте: велики, који је вредео нешто више од пола динара, и средњи (пѐтак), који је вредео 7 пара динарских.

госпожа Београткиња на страни (38 и 39) ширше описаније увидети.

Сада идемо к оделу мужескаго пола. Момци дакле и временити људи носе се сви воопшче једнако, то јест они носе на глави црвене капе, једни црне, а неки а наипаче Власи — беле, от овчије коже. После, на врату немају ништа него им је голи врат. Затим иде кошуља са широки рукави, која им допире доле до преко колена, пак је с црвеним памуком или рудицом извезена. После кошуље долазе им, када је лето, гаће а када је зима широке, од сукна чакшире. За тима носе они лепи, црвени и шарени појас а преко појаса от коже силах*, за којим по два пиштоља и један велики нож задевени носе се; и по једну дугачку пушку о рамену обешену имају, а неки, који су оскудни, и по један само пиштољ за силахом носе. После код прости Сербаља следују шарене чарапе и опанци с кајишама, које преко чарапа обвију, а што су мало отмени момци, ти носе тозлуке, после такве беле чарапе и јеменлије, најпосле носе и један церни гуњ вместо јапунцета

Напоследок што се тиче одела кнезова и чиновника, они су особито одевени, то јест по турском начину, сирјеч: они на глави

* Силах јест от коже како једна футрола начињен, за којим задену се по два пиштоља и један велики ањар.

ширше — шире, опширније; *футрола* — корице, ножнице; *ањар*, ханџар — велики нож; *тозлуке* — доколенице; *церни*— црни; *јапунце* — кабаница, плашт.

носе чалму, долњу дугачку хантерију, ћурак, бињиш, јелек и проч.; после појас са силахом от коже, за којим по један велики ханџар и два пиштоља задевена носе; после у лето носе тозлуке, беле, мале чарапе и јеменлије, а у зиму димлије или широке шалваре, којима се тур по земљи вуче[1]; пак кад јаше, било зими било лети, носе дугачке, преко чизама превијене калчине, а чизме су им црвене и широке како год ступе.

Ја овако радостан пролазећи кроз мој премили народ гледим, како они овај торжествени празник желе весело да проведу, јербо тамо видим код ватре, гди се пече јагње, онамо овцу, тамо мало даље јаре, теле, и пр. Овде младеж игра коло, а гајдаш у среди кола стоји пак у гајде свира, онде опет момци надбацивају се танети. И тако у прохожденију мојему састанем се с г. Милованом Павловичем, иначе Кукичем[2], нахиским кнезом, кога учтиво поздравим, пак после с њим и с другом господом серпском отидем у трапезарију на обед. По совршенију обеда речени г. Кукич опрости се са

ћурак — кожух; *бињиш* — огртач од скерлета са дугачким рукавима; *јелек* — прсник, пршњак; *калчине* — врста чарапа од сукна; *торжествени* — светли, сјајни; *надбацивају се танети* — надбацују се ћуладма (топовским зрнима); *у прохожденију* — у пролажењу.

[1] Овде је Вујић нпак претерао, јер и најдужи тур не допире до близу земље.

[2] *Милован Павловић Кукић*, родом из Златова, учествовао је још у Кочиној Крајини (1788. год.); био је кратко време и саветник (1825. год.). Живео је врло дуго: зна се, да му је 1854 године било 90 година.

мном и замоли ме, да отидем сутрадан к њему у његово село, зовомо Златово, на конак. А он после отиде с његовим сином Милијом у Пожаревац на заповест Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша.

Ја после овде преношчије учиним, пак следујушчи дан, то јест 16-го августа, по пријатију фруштука благодарим перво Богу, потом моме гостољубивоме домаћину, г. оцу Мојсеју Петровичу, игумну. А г. отац Серафим Димитрич, јеромонах, не хотевши мене самог с мојим момком пустити, него и он уседе на манастирског коња, пак тако нас тројца кренемо се из манастира. После пређемо реку Млаву и оставимо манастирски виноград на лево, пак дођемо у село *Говдин*, после у *Везичево*, најпосле у сами мрак дођемо у

Златово на преношчије код г. Кукича, кнеза. А понеже да дому владика, г. Кукич, није био код дома, то он је зато опет за мене добро расположеније учинио био, јербо како сам био дошао, то домашни с великим почитанијем примише нас у њиов дом. После дадоше нам добру вечеру и конак. Сутрадан, то јест 17-аго августа, по пријатију малог ручка теплесердечно благодарим госпожи домаћици и прочим домашним на њиовим чесним угошчењу. Потом опростим се от њи и от г. оца Серафима, који отиде

тројца — м. тројица; *понеже да* — пошто; *расположеније* — распоред, наређење; *домашни* — домаћи, укућани; *на њиовим чесним...* — на њиховом честитом угошћењу.

у његов манастир. А ја опет с мојим момком одавде кренем се, пак приспем у село *Плажане*, после у село *Миливу*, а одавде ударим на *Манастирски Хан*, неко древно здање, от Турака попаљено и разорено[1]. Шта је ова руина преће морала бити, то никаква душа није ми знала казати. — Напсследок онај исти дан после пол сата от овог порушенија шчасно приспем у општежитељни манастир, именуеми

Манасија. Ово је један царски манастир, кога основатељ био је деспот Стефан, кнеза Лазара син. Около овог манастира находе се 12 порушени кула и један мали, разорени градић. Церква је весма велика, којој може бити у целој Сербији, што се величине тиче, пара нема. Она горе на мужеској церкви има пет трула а на женској једно, и сва шест јесу с крстови украшена. Храм церкве јест Сошествије Свјатаго Духа. Церква је изнутра свуда измолована, обаче Турци у време ратно јесу светитељем очи поизбадали, зидове изгребли и велику скаредност причинили. Зато бедна церква на много места и прокисује. Него за време серпског вожда Г. Петровича јест се ова церква почистила и ко состојанију богослуженија привела, како што при увходу с десне стране

руина — развалина; *скаредност* — бестидност; *ко состојанију богослуженија* — у добро стање за богослужење; *при увходу* — при уласку.

[1] *Манастирски Хан* по самом имену, види се, да је био какав хан или механа као својина манастирска или на манастирској земљи.

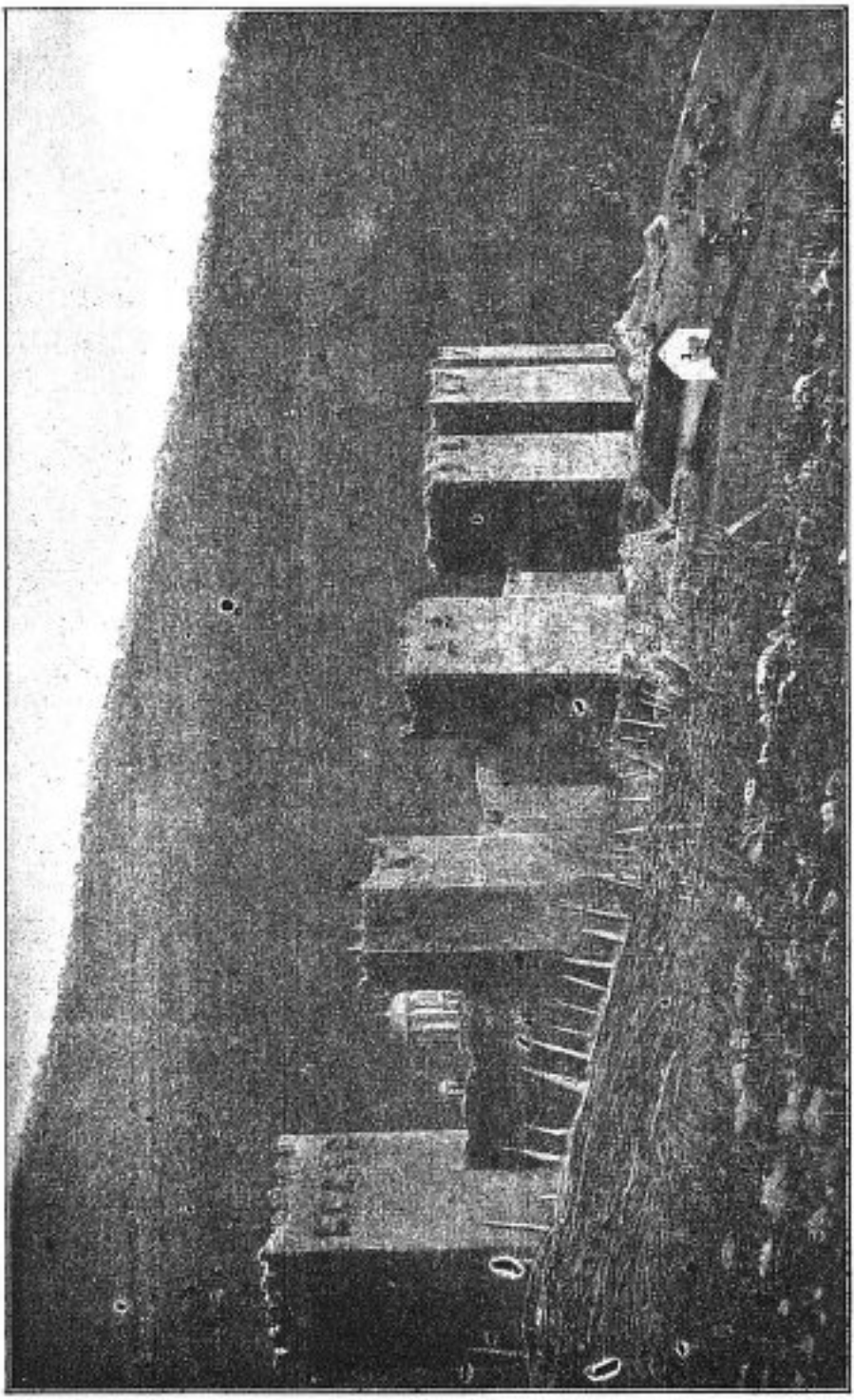

Град око манастира Манасије (по руској фотографији)

више врати на зиду с црквени писмени стоју написане ове речи: [*у натпису се казује, да се овај свети храм обновио у време „благовернога и врховнога Господара Георгија, предводитеља народа српскога“ и игумана Јаникија 1810. године, 17. октобра*].

Овај манастир лежи на једном прекрасном равном месту између весели купина на реки Ресави. Стара његова зданија јесу до основанија порушена, а што су нова, такова нису тако знаменија достојна. Него прилични грунт, како што су виногради, њиве и шљивнике, потом различиту марву држи овај манастир, и за сва ова његова притјажанија Турчину спахији плаћа јежегодно главницу по 25 гроша, пак скоро от свашта даје десетак[1].

Ја овде код преподоб. г. Саве Поповича, игумна овог манастира, учиним моје преношчије, пак сутрадан, то јест 18-го августа, по пријатију фруштука кренем се одавде с њим, чест. г. Петром Павловичем, паро-

знаменија — помена, назначења; *грунт* — пољско добро, земља; *притјажанија* — добра, имање; *јежегодно* — сваке године, годишње.

[1] *Манасију*, град и цркву, саградио је деспот Стеван 1407. године, уза саму десну обалу реке Ресаве. Град је четвртаст, прилично пространи још су му и сад добро одржане куле и зидови међу њима. Што Вујић помиње *мали, разорени градић*, јамачно се односи на велику, највећу и највишу, кулу Стеванову, која се ипак и до сад добро одржала. Црква је готово на средини градскога простора. Она је у познија времена само мало оправљана и обнављана, тако да је очувана готово сасвим онака, какву је Стеван сазидао. Право је име и града и манастира: *Ресава*, а име је *Манасија* новије. За време турске владе у граду Манасији стојала је увек посада. Деспот је Стеван и сахрањен у Манасији.

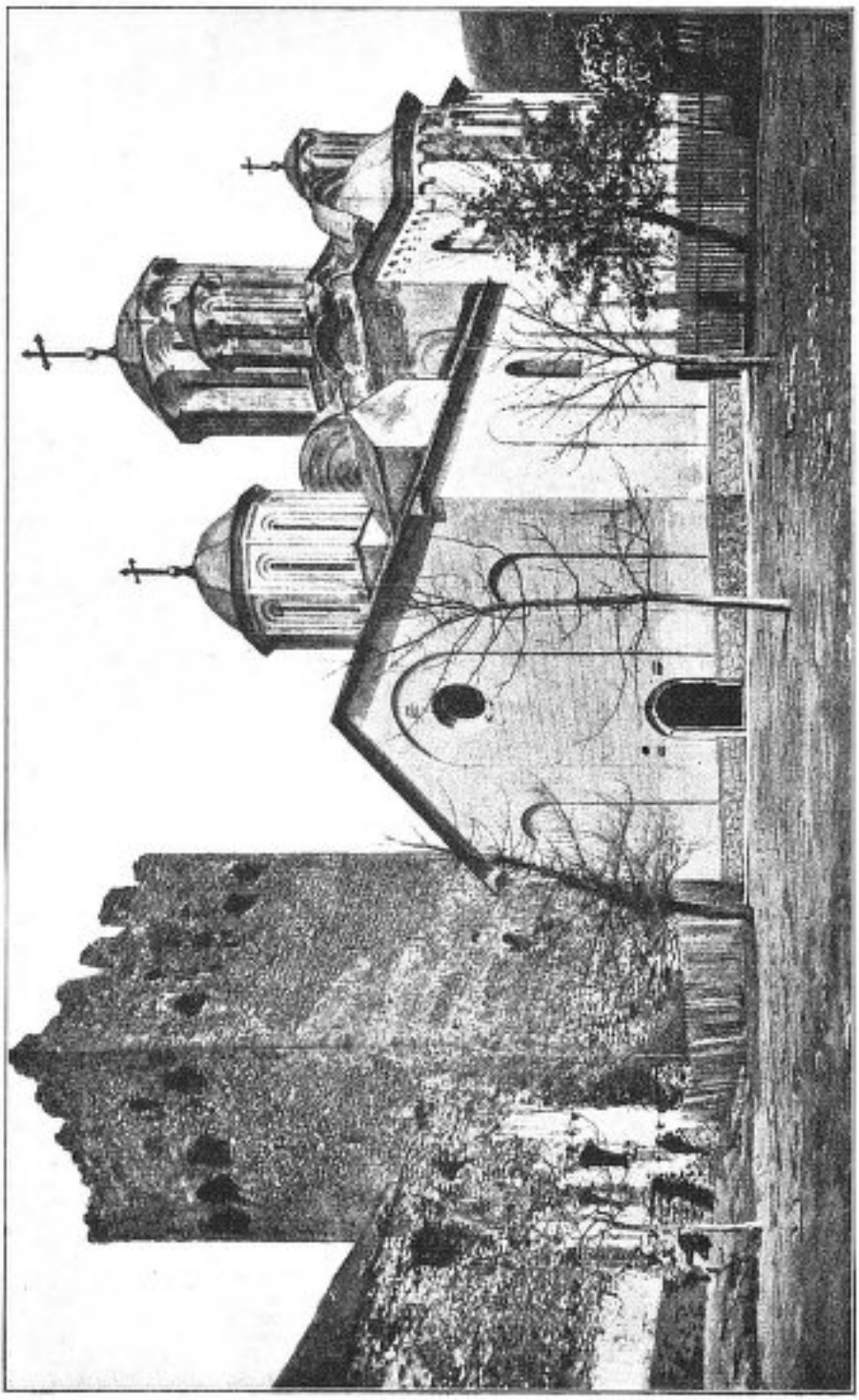

Црква у Манасији (по руској фотографији).

ком војничким, и мојим момком. Тако путујући на десно оставим манастир *Буковицу*, иначе наречени *Миљков Манастир*, који лежи на гложанској земљи при реки Морави између страшни камени стена. Храм церкве ове јест Воведеније пресвјатија Богородици и притјажава приличну земљу, от које Турчину спахији јежегодно главницу по 14 гроша плаћа[1]. Недалеко от овог манастира јест и село *Гложани*, у којему једна мирска церква находи се, које храм јест свјати отац Николај. — Ја овако с моји содружници путујући дођем на страни к једној церкви именуемој

Врбовац. Ова церква лежи на прекрасном, оцедитом месту и пређе била је манастир. Обаче како су је Турци до основанија били попалили и порушили, тако потпала је под парохијалну церкву, која горе споља има једно труло, а храм је церква Рождество пресвјатија Богородици. Унутри све по обичају уређено стоји, и над врати препрате мушке идући у женску види се овај натпис: [*у коме се каже, да се овај храм обновио у време митрополита Методија и настојатеља, протопрезвитера Илије и кнезова Петра и Пане, 16. маја 1796. године.* „*У то време беше, вели,*

содружници — друговима.

[1] Манастир *Буковица* данас се зове само *Миљков Манастир*. По народном казивању њега је подигао неки Миљко, богат човек из суседног села Гложана, и то на некој старијој црквини. По свој прилици је Буковица било име те црквине, па је њу Миљко обновио. Ну стара је црква порушена и на њено је место сазидана нова 1856. године.

скрб народа од Турака"][1]. — Ја с моји пратиоци пребудем код чест. г. оца Радована Протича, парока ове церкве, при ручку. А по совершенију ручка опростим се от г. оца игумна Саве Поповича, оца Петра Павловича и от нашег домаћина, г. оца Радована Протича, пак с мојим момком кренем се и прођем село *Језеро*, [брдо] *Медере*[2], после дођем на *Немању Воду*[3], која се између страшни камени стена находи. Над овом водом нагнут лежи камен од 2000 центи[4]. Ова вода јест чиста и отиче доле преко камени стена у један поток. Недалеко от ове воде лежи и село, зовомо *Паљани*. Одавде после кренем се, пак кроз шумарице путујући приспем у село, зовомо *Сење*, које је с прекрасни воћњаци опкољено. При концу овог села находи се један крст, код кога би свагда кнез Лазар с коња силазио, пак би одавде пешице у манастир Раваницу одлазио. Ја дакле ово село оставим, пак за ферталь сата благополучно у предречени општежитељни манастир

скрб — патња, јад; *ферта̀ль* (фрталь) — четврт.

[1] Црква *Врбовац* сад се нигде не помиње под тим именом. Можда је то данашња Бела Црква између села Војника и Језера у срезу ресавском.

[2] *Медере* је код писца означено као село, јер стоји: „...и прођем села *Језеру, Медеру*..." Међутим села тога имена није било ни онда као што га ни данас нема, него има брдо *Медере*, југозападно од села Језера а западно од села Бигренице. Од њега се одвајају две косе, између којих тече Медерски Поток, изворни крак Паљанског Потока (у сливу реке Ресаве).

[3] Извор *Немања* и сад постоји.

[4] *Цента* је стара мера за тежину, 100 фуната (око 50 килограма).

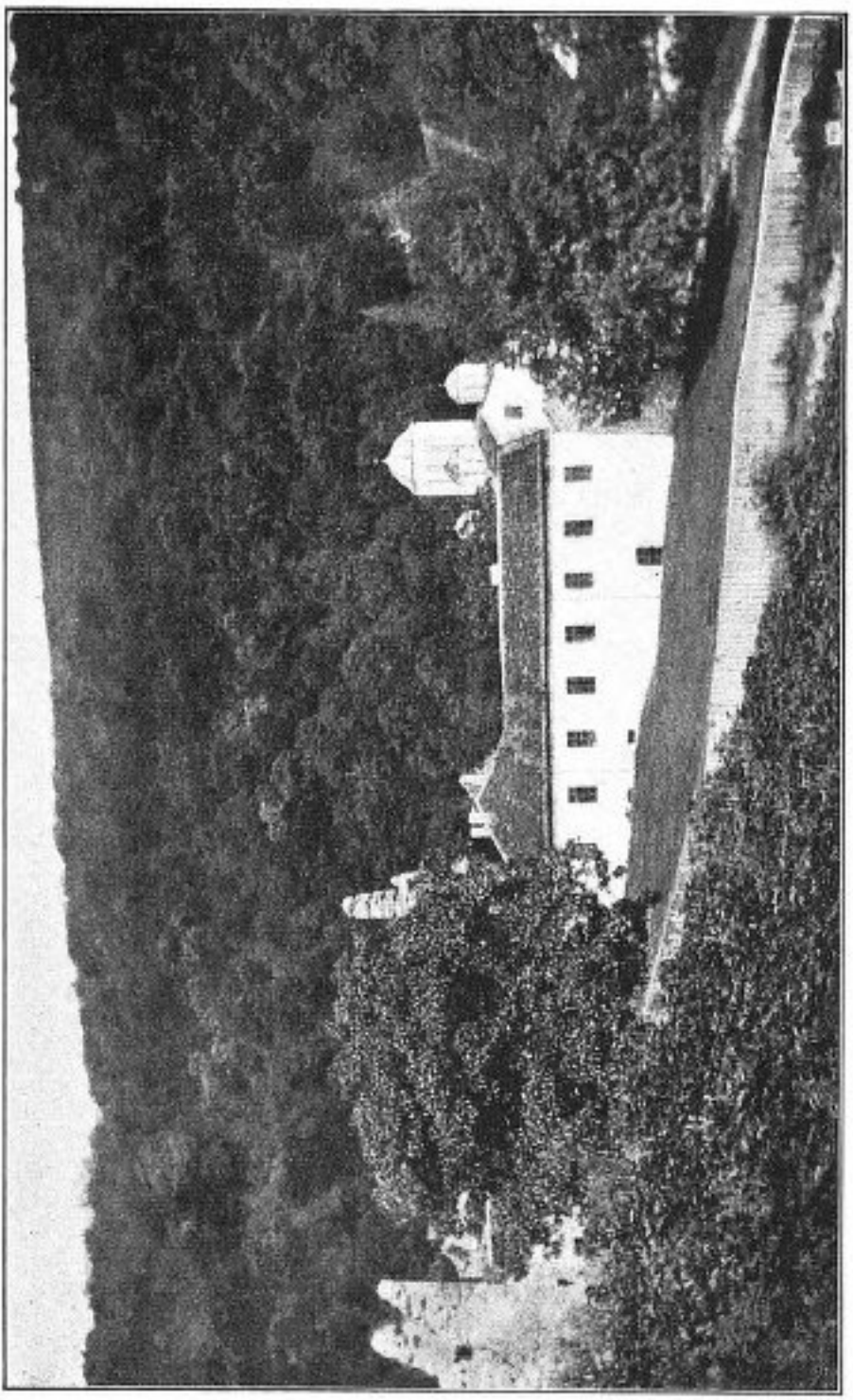

Манастир Раваница (по фотографији г. Тасе Б. Ивковића).

Раваницу приспем. Овај манастир лежи на једном оцедитом месту, при једном потоку између високи, шумни планина и пештера, пак свуда около манастира јесу плодородни воћњаци са шљивама и другим иним воћем. Основатељ овог манастира био је св. кнез Лазар. — Церква је пристојне величине, има горе споља 6 трула, а храм је церкве Вознесеније Христово и свјати кнез Лазар, који пада 15-го јунија[1]. Церква унутри по начину благочестиве церкве намештена стоји, пак је свуда изнутри са светитељи измолована. Обаче у време рата Јосифа цесара и серпског вожда Г. Петровича јест иста церква мрогократно паљена и рушена била; у њу су Турци с насилијем улазили, светитељем очи боли и парали, сено и дрва унутра уносили, пак изнутра цркву потпаљивали, како и данашним дном на зидови видити је можно. У мужеској цркви почивају и мошти преподобног *Ромила Синаита*[2], а споља на цркви стоји овај натпис: *Обнови ся сїя церковь Божїею помощію, Римскаго Цесара Карола VI. свободою. Трудомъ Стефана Јеромонаха 1710.*[3]

---

[1] *Видов-дан, 15. јуна*, уједно је и дан кнеза Лазара, јер су га тога дана погубили Турци на Косову.

[2] *Ромило Синаит* је један од поменуте седморице Синајаца.

[3] Значи: „Обнови се ова црква Божјом помоћу, римског цара. Карла VI одобрењем. Трудом Стефана Јеромонаха, 1710. године". — Карло VI, немачки цар (с титулом: „римски цесар" и угарски краљ, владао је од 1711 — 1740. године и у рату с Турцима био је задобио велики део Србије (цео београдски пашалук), који је држао у својој власти дваестину година, од 1718 до 1739.

Окресна зданија манастирска јесу следујушча, то јест: како се унутра у авлију манастирску ступи, то на левој страни виде се стара, попаљена и порушена от Турака зданија, измежду којих јест трапезарија с келијама, потом следује кула Милоша Обилича с две пирамиде, за овом иде кула Кнеза Лазара с једном порушеном капелом, по којој зидови и данашни дан на некима местама виду се измоловани светитељи и пр., и то све порушено види се. С десне обаче стране јесу нова зданија с келијама, но нису сасвим доправљена[1]. Више мана-

окресна — околна; *по којој зидови* — по чијим зидовима; *местама* — местима.

[1] *Раваницу* је сазидао кнез Лазар крај речице Раванице или Равана 1390. године. О зидању Раванице има лепа народна песма у Вуковим Дјелима (књ. II., стр. 198). Манастир је био ограђен градом и утврђен са 7 кула, али је већи део од тога утврђења до данас порушен. У Раваницу је било из гробнице са Косова пренето тело кнеза Лазара. У рату аустриско-турском Раваница је 1684. године сасвим опустела, јер тада услед пораза аустриске војске калуђери са телом кнеза Лазара пребегоше у Угарску. Они се најпре настанише у Сент-Андреји, варошици више Будима, и ту саградише цркву од дрвета, у коју привремено сместише мошти кнежеве. Доцније они обновише запустели манастир Врдник у Фрушкој Гори и назваше га Раваницом, па у њ пренесу тело кнеза Лазара, те и сад тамо почива. У тој новој Раваници помреше сви калуђери старе Раванице изузевши Стевана јеромонаха. А кад 1718. године аустриски цар Карло VI оте од Турака цео београдски пашалук, Стеван зажели видети стару Раваницу, па се још пре утврђеног мира 1718. год. крене на пут. И кад дође, затече ову Лазареву задужбину јако порушену и у врло јадном стању. Он је 1819. год. поче обнављати и поправљати и за четири године обнови најпре цркву, затим подигне у њој преграту и око ње ћелије. Према свему овоме јасно је, да је у запису о обновљењу Раванице (види на страни пред овом) погрешно записана 1710. година, него по својој прилици треба да стоји 1720. Тако је дакле раваничка црква претрпела доста промена, те се данас знатно разликује од оне, какву је сазидао кнез Лазар. Сада је Раваница лепо оправљена и у свему добро стоји.

стира опет находи се и једна у каменој стени страшна грота, то јест провала, која је унутри непроходима[1]. Овај манастир притјажава доста лепи и велики грунт, на којим держи и различиту марву, пак от овог грунта калуђери Турчину спахији јежегодну главницу плаћају и скоро от свашта десетак дају.

Писма овог манастира јесу следујушча:

1. Хрисовол или донација св. кнеза Лазара овому свјатому општежитељному, вознесенскому манастиру Раваници дарована;

2. Грамота жаловалнаја, сирјеч милостиње Их Пресветљејших и Државњејших Великих Государеј и Цареј Всеросијских, Јоана и Петра Алексијевич[2], предреченому манастиру Раваници дарована;

3. Грамота жаловалнаја, то јест милостиње Свјатејшаго Правителствујушчаго

непроходима — непролазна; *грамота жаловалнаја* — писмо или повеља о милостињи; *пресветљејших* — пресветлих; *државњејших* — најмоћнијих (државном влашћу); *Государеј* — Господара; *Цареј*—Царева; *Всеросијских* — сверуских; *Свјатјејшаго* — пресветог.

[1] *Раваничка Пећина* (*грота*, за коју Вујић погрешно каже: „то јест провала") у брду је на левој обали реке Раванице. После пошироког уласка има пространу дворницу, а затим се местимице сужава и проширује. Има с леве стране главног канала пећинског један краћи, споредан крак. Цела је пећина, заједно с тим краком, дугачка 850 метара. У јесен и у пролеће тече Раваничком Пећином јака река, која утиче у Раваницу. Та привремена пећинска река добија воду поглавито од издани при крају пећине а осим тога и кроз пукотине у пећини. Многобројни и разноврсни пећински накит — сталагмити и сталактити — покривају тло и таван Раваничке Пећине. (Подаци по испитивању д-ра Јована Цвијића).

[2] *Јован* и *Петар Алексијевићи*, браћа, синови рускога цара Алексија, владали су заједно као два цара од 1682. до 1696. године под именом: Јован V и Петар I. Године 1696. умре Јован, а његов је млађи брат Петар владао и даље до 1725. године, и то је био Петар I Велики, најзнатнији цар руски.

Всеросискаго Синода,[1] лета от рождества Христова 1748-го, февруарија 3-го, овому свјатому манастиру Раваници поклоњена;

4. Хрисовул Јего Сијателъства Государја Јон Шербана Кантакузена Бас Раба[2], војеводи всеја земљи угровлахискија, чрез које он сему свјатому општежителъному манастирју вознесенскому Раваници јежегодно по 100 камени соли поклања. Она је издана била лета от Адама 7195-го[3], априлија 18-го дне;

5. Следује један фирман једног турског цара арапским језиком списани, који манастиру даје власт и силу, да не би ткогод от Турака каквом обманом илити насилственом руком штогод от движими либо недвижими добара манастирски отети усудио се;

6. Јест једна бурунтија Хаци Мустафпаше, везира београдскога[4], која је равним образом арапскими писмени написана, коју је манастир лета 1794. от предсказанаго ве-

---

фирман — ферман; *насилственом* — насилничком; *движими либо недвижими* — покретних или непокретних.

[1] *Свети Сверуски Управни Синод* је највиша црквена власт у Русији. Овај црквени савет установио је Петар Велики 1721. год.

[2] *Јон Шербан II Кантакузен Бас Раба* (тј. Басараба) влашки или угро-влашки војвода, владао је од 1678 до 1688 год. Он је из владалачке породице Басараба или Бесараба, која је владала Бесарабијом — земљом између река Прута и Дњестра — и доводила своје порекло од византиске царске породице Кантакузина. По њихову презимену добила је име и сама им земља Бесарабија. Они су у 13. веку засновали војводину Влашку или Угро-Влашку и дали јој неколико војвода из своје породице.

[3] То је 1687. године од Христова рођења.

[4] *Мустафа* или *Мустај-паша*, онај добри везир, кога су Срби са његове доброте прозвали „мајком српском". Он је био везир у београдском пашалуку од 1794. до 1801. године, када су га јаничари удавили у граду београдском.

зира получио, у којој добива манастир дозволеније церкву поправљати и келије зидати.

Примјеч. Ко овому свјатому општежителъному манастиру вознесенскому Раваници јесу Благовјерни, Христољубиви, Пресветљејши и Државњејши Государи Царије и Государиње Царице пресветљејшаго империума всеросијскаго следујушча кленодија и орнамента, то јест украшенија церковнаја, благоусердствовали даровати, јакоже убо:

а) 12 одежда от свакојаке фарбе свиле, златом и сребром украшене;

б) 12 стихара такођер от свакојаке фарбе, златом и сребром украшени[1];

в) 2 стихара дијаконска са свим такумом;

г) 12 пари прекрасни наруквица[2];

д) 12 петрахиља, златом и сребром украшени[3];

е) 2 путира златна с драгоценим камењем украшена;

ж) 2 дискоса позлаћена[4];

з) 2 звездице с драгоценим камењем украшене;

и) 2 златне чаше, за употребљеније свјате тајне;

ј) 1 онафорник сребрени[5];

примеч[аније] — напомена; *империума* — царевине; *кленодија* — драгоцености; *фарбе*—боје; *такум* — опрема.

[1] *Стихар* је дугачка црквена одежда с рукавима.

[2] *Наруквице* су кратке и служе да се њима стегну крајеви од рукава на стихару.

[3] *Петрахиљ*, тј. епитрахиљ, је део свештеничког окрута, узан и доста дуг, а носи се о врату, па виси низ прса.

[4] *Дискос* је као тањирић (зделица), на који се ставља хлеб за свето причешће.

[5] *Онафорник*, тј. анафорник, је послужавник за нафору.

к) 2 златна крста, от којих један је бисером искићен;

л) 9 кандила сребрена;

м) 2 кадилнице сребрене;

н) 3 појаса разни;

о) 10 дарака[1];

п) 5 воздуха[2];

р) 1 евангелије златом оковано;

с) 2 ложице од злата за оба путира; и јешче проча ина украшенија церковна.

И сва ова предречена орнамента церковна находи се на сохрањенију код бл. г. Милосава Здравковича, кнеза ресавскога[3], у селу *Свилајинцу*[4].

Ја у овом манастиру на преношчију пребудем код преп. оца Никанора игумна, пак сутрадан, то јест 19. августа, по пријатију фруштука опростим се от оца игумна, пак с мојим момком и још̀те с једним калуђером, именем Леонтијем, кренем се из манастира. Прођем опет кроз јучерашње село Сење, пак изиђем на једну велику равницу, по којој су неки година Сербљи вијали Турке[5], и тако све равницом путујући благополучно приспем у варош

ложице — лажице, кашичице; *јешче* — још; *бл. г.*— благородног господина; *на сохраньенцју*—на чувању.

[1] *Дарак* је мали покров у облику крста. Има их два: једним се покрива путир, другим дискос.

[2] *Воздухом* се покрива и путир и дискос уједно.

[3] О *Милосаву Здравковићу* види напомену на стр. 22.

[4] *Свилајнац* је сад варошица од 5070 становника.

[5] Та је велика равница, по којој су Срби вијали Турке, код села Иванковца. Ту су 1805. године Срби разбили нишкога Афис-пашу.

Ћуприју. Ова варош лежи на једном равном месту, далеко от планина, при реки Морави, која може имати до 230 домова, и житеља више имаде Турака Арнаута неже ли Сербаља. При крају ове вароши јест један мали градић, у којему Турци Арнаути обитавају и по караула стражу чувају. Овај је градић свуда с паласади обграђен и у њему војническа муниција, како ти барут, топови и пр., обдержавају се. Овде наше церкве нема, него једна мала школа, спојена с једном механом. У овој школи нашао сам петоро деце и учитеља, који се зове Никола Кулунџић, родом из села Рековца[1]. Знаменија достојна јест овде једна дрвена ћуприја, која је преко реке Мораве начињена, коју је неки везир из Асије ради преступљенија његовог за каз'н морао правити и толико стотина хиљада гроша потрошити. Ова је ћуприја преко 60 клафтери дугачка а 4 широка. А понеже да у овој вароши више Турака неже ли Сербаља има, тако нисам се смео даље упуштати осматривати ову варош, јербо како би преко сокака прелазио, таки би турска деца за мном терчала, језик плазила и зубе кезила, а тако би исто и матори Турци радили, што сам био у немачкима хаљинама. Зато овде нисам се хотео ни бавити, него с мојим содружеством кренем се одавде и пређем ћуприју.

Асије — Азије; *преступљенија* — кривице; *клафтери* — хвати.

[1] *Рековац* је сада варошица у срезу левачком округа моравског.

Обаче тек што сам прешао био преко ћуприје и нисам био једну дуж њива ôт ње удаљен, али Турци повикаше на мене: „*Ха врадинек ћаур Немчи ћопек!*“ После и друге поругателне речи викаше за мном. Онда ја помислим у себи, да је старац Бранко из Сладинаца имао ́право, што ми је казивао, да је Турчин тек Турчин и да он не може променити његову нарав нити бити људски човек[1]. — Тако ми све равницом путујући прећемо преко једног високог брда[2], пак спустимо се опет у равнице и за два сата приспемо у варош

Јагодину. Ова варош лежи на прекрасној равници између гора и планина. Тако от северне и мало западне стране јесу виноградi на берду, именуемом *Ђурђево Брдо*;

---

[1] *Ћуприја* је на ушћу реке Раванице у Мораву, на месту, где је још у време Римљана био знаменити град Horreum Margi (што значи: житница моравска) и мост преко Мораве. На развалинама тога римског града поста у средњем веку српски град *Равно*, који је био знатан због тога, што се код њега прелазила Морава на Цариградском друму. Кад су Турци обладали српским земљама, Равно је било пропало а не беше више ни моста на Морави. Тек око 1600 године саградише Турци овде мост преко Мораве, а за обрану моста подигоше *Морава-палanку* или Мóрава-хисар (градић) на месту средњевековног Равна. Доцније се она по мосту (ћуприји) поче турски звати: *Ћуприја*. Турци, Арнаути и Цигани били су у њој главно становништво све до 1834. године. Тада се Турци иселише а шанац (градић) ћупријски би порушен и топови с муницијом пренети у Београд. Крајем прве владе кнеза Милоша већ није било ни онога турског моста. Срби су у време прве владе кнеза Михаила били начинили мост на Морави, али га је вода ускоро однела. Данашњи је мост направљен доцније. Сад је Ћуприја окружно место моравског округа. Има 825 домова са 5180 становника. Црква је у Ћуприји начињена тек у другој половини 19. века.

[2] То је брдо *Гиље*, одмах изнад пута од Ћуприје за Јагодину. Није баш високо, јер једва прелази 200 метара.

от други пак страна около ове вароши находе се њиве и ливаде. Преко ове вароши тече једна мала река, зовома *Белица*; недалеко от ове тече јоште једна, именуема *Лугомир*. Домова у овој вароши находе се до 450 с 200 дућана које терговачки које мајсторски.[1] Примјечанија достојно у овој вароши види се перво једна нова церква, која је од твердог материјала сазидана. Основатељ ове цркве јест Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, који је њу сопственим својим иждивенијем дао созидати. А храм је цркве свјати Михаил Архангел, 8-го новембрија. Церква унутра са свима потребнима церковнима вешчма јест снабдена, а споља над западни врати јест плоча от црвеног мармора, на којој види се следујушчи натпис: [*У натпису се каже, да је црква зидана трудом и трошком „Богом умудреног заштитника и браниоца православне вере, врховнога кнеза Србије, Господара Милоша Обреновића, из села Брусница родом, у његовој тридесет петој години од рођења а треће године његова кнезовања у Србији, за владе Мах-*

[1] *Јагодина* се тек у турско доба (у XVI веку) спомиње као знатније место на Цариградском Друму. Она је у раније доба била свакако незнатније место све док је Цариградски Друм водио десном обалом Мораве. А кад су Турци провели овај пут Шумадијом преко Јагодине на Куприју, Јагодина поста једном од главних станица на том путу. У њој су тада већину становништва чинили Турци, а варош се одликовала лепим зградама: џамијама, каравансерајима (великим зградама за путнике), чесмама и др. Од свега тога је остатак само једна, и сад цела и лепа, џамија и неке старе рушевине. — Сад има у Јагодини 946 кућа са 4.800 становника. Чувене су јој стаклара и пивара. Осим старије цркве има и другу, нову, подигнуту пре кратког времена.

меда, турског султана, године од рођења Христова 1818. Браћа су му Јован и Јефрем и од покојног брата Милана син Христифор; супруга Љубица и од ње новорођени син Милан и две кћери: Петрија и Јелисавета“[1]. — Свјашченици ове церкве јесу: пречест. г. Милоје Вукашинович, протопресвитер, и прочи други, који Турчину спахији за цркву никакву главницу не плаћају, јербо црква лежи на земљи еминској*.

* Еминска земља или ти добра значу у Сербији то, што у Мађарској коморска добра[2]. Ова је дакле турски цар Јего Књажескому Сијатељству, Г. Милошу, по учињеном с њим трактату

Махмед — Махмуд II; *коморска* (тј. камерална) добра — државна или крунска добра (домени); *трактат* — уговор.

[1] *Кнез Милош* је рођен у селу Средњој Добриња у ужичком округу, а не у Брусници, тадашњој варошици рудничке нахије. Из Брусница је био његов старији (по мајци) брат Милан Обреновић, код кога је Милош одрастао. Према овоме натпису кнез Милош се родио 1783 године. — *Брусница* је била добила име од оближњег села, које и сад стоји. Али варошица Брусница буде око 1856 год. премештена на реку Деспотовицу, па се по њој и прозове *Деспотовицом*. Указом кнеза Милоша, а за спомен његову брату Милану, буде Деспотовица 1859. год. прозвата *Горњим Милановцем* (Горњи за разлику од Доњег Милановца на Дунаву) и сад је варош са 2.850 становника. — *Милан Обреновић*, старији брат кнеза Милоша, рођен је у Брусници, и ту је још пре првог устанка постао чувен трговац. За време првог устанка учествовао је као војвода у свим главнијим бојевима. Год. 1809 изабран је за саветника и послат у главни руски стан у Влашкој као заступник српског народа. У том је звању и умро 1810 год. у Букурешту и сад почива у влашком селу Херешту. Миланов син *Христифор* (Риста) отишао је после пада Србије 1813. године у Русију, где се школовао и постао официр. Умро је још у младим годинама. — О *Јовану* и *Јеврему*, браћи књажевој, види доцније. — *Петрија*, најстарија кћи кнез-Милошева, рођена у Брусници 1808 год., удата је била за Тошу Бајића, пивара земунског, доцнијег спахију у Варадији, код Вршца у Банату. Са њим је изродила три сина. Умрла је 1870 године. — О *Јелисавети* види напомену на стр. 26.

[2] *Еминска земља* назвата је по турској речи *емин* (закупник, надзорник).

Недалеко от ове церкве јест и један нов двор, кога је Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош дао созидати, у којему г. Димитриј Георгијевич, нахински кнез, обитава, који је скоро из Цариграда како депутираџ от серпске депутације био дошао и кому сам ја имао чест учинити моје посјешченије[1]. Код овога двора прави се и магистратски дом от целе нахије, који још'те за онда није био довершен. — Одавде после отидем у школу у којој до 96 ученика с два учитеља нађем. У овом школском зданију за сада обдержава се нахиски магистрат с два кнеза и једним писаром, којих канцеларија у точном порјатку находи се. — Равно у овој вароши находе се до 8 турски домова и једна џамија с једним новим монаром, кога је Јего

дао под аренду, за која он своме цару за сва ова еминска добра неку извесну суму новаца јежегодно плаћа. Зато која је год наша церква или манастир на еминској земљи, сада не плаћа главнице ниједне паре, јербо Јего Књажеско Сијатељство, како арендатор еминске земље, јест овај данак црквам и манастирем опростио. А пређе, докле је турски цар еминску земљу држао, морале су и цркве и манастири њиов данак, то јест главницу, плаћати, и то доста важну, како што и данашни дан на спахинској земљи свака церква и манастир доста приличну главницу, то јест данак или рећи годишњу аренду, плаћа.

аренда — закуп; *депутираџ* — посланик; *депутацијa* — посланство; *посјешченије* — посету, походу; *обдержава се* — стоји, смештен је; *порјатку* — реду.

[1] *Димитрије Ђорђевић* (Георгијевич), родом из Македоније, био је најпре момак код рудничког војводе Милана Обреновића, а после је остао непрекидно уз његова брата Милоша, верно га служећи и помажући у многим народним пословима. По ослобођењу Србије Милош постави Димитрија за обор-кнеза нахије јагодинске и због његове оданости и поштења веома га је ценио. Пред смрт је Димитрију била одређена и пензија. Умро је 1837 год. у Јагодини.

Књажеско Сијатељство, Г. Милош возобновио. На овом монару виче оца, који је равно и ковач, што јексере кује, коње поткива, штале чисти и зове се Солиман. — Код ове џамије јест и једна велика штала за 50 коња, која се зове *Мезулана*, то јест пошта, и садашни постмајстер именује се г. Јанићије Родовић. — Мало даље, сниже ове штале, преко пута види се и један шанац с паласади утверђен, у којем су се Турци у време рата Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша, обдержавали и крепко бранили. Горе, около овог шанца, виде се 8 караула, две велике унутри капије, једна порушена илица итд.[1] — Овде и ово знаменија достојно јест, да Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, даје у овој вароши сопственим својим трошком три чесме правити, от којих једна ће бити на пазаришту, друга на раскрсници у чаршији а трећа у вароши код камените ћуприје, и свака ће бити с две луле. Свију ови чесми само један једини извор води се чак из Ђурђева Брда.

По пришествију мојему у Јагодину, 19-го августа, абије онај дан добијем одговор от Јего Књажескаго Сијатељства на моје к њему из манастира Тумана одслато писмо, који гласи овим речма:

постмајстер — поштар.

[1] Турски *шанац*, *караула* и *илица* (купалиште) давно су растурени.

№ 1029.

Почитаеми господин Вујич!

Из писма Вашег од 9-го текућег месеца августа видио сам желаније Ваше, да сте ради супруги Вашој у Сент-Андреји нечто трошка послати, и похитио сам удовлетворити оваковој жељи Вашој, наложивши Алекси, базрђан-баши београдском, да супруги Вашој познатим Вам каналом 150 фор. у валути пошље, које ће овај и учинити. Ово Вам за сад к успокојенију Вашем јављам.

При овом напоменути Вам доходим, да, кад у Јагодину из Ресаве дошли будете, отпустите момка Панту да у Пожаревац иде. Ви пак по предварителној наредби мојој, кнезовима јагодинскога магистрата учињеној, добићете другог пратиоца, с којим пређите темнићке, левачке и гружанске цркве и манастире, дођите право у Крагујевац с пратиоцем Вашим, а одавде опремићу Вас даље. Почитујући Вас јесам

У Крагујевцу, 13-го августа 1826.

ВАШ ДОБРОЖЕЛАТЕЛНИ
Милош Обренович,
СЕРПСКИ КЊАЗ

Ја како сам био писмо примио, то сутра дан, то јест 20. августа, у Јагодини преданим, пак 21. абије с другим мојим момком после полдна кренем се из Јагодине, и путујући на десној страни оставим села: *Деонице* и *Свиоковац*, а опет с лева *Виноračу* и *Међуреч*, пак онај дан на преношчије доспем у општежитељни манастир, именуеми

желаније — жељу; *нечто* — нешто; *похитио* — похитао; *удовлетворити* — задовољити, одговорити; *каналом* — путем, начином; *у валути* — у правој вредности (новчаној); *к успокојенију* — ради умирења; *предварителној* — претходној; *доброжелателни* — наклоњени.

Јошаница. Овај монастир лежи на прекрасном месту између високи и камени шумни планина, при потоку, именуемом *Јошаница.* Церква јест весма мала и стара, пак не може се дознати, тко би ове церкве основатељ био; него храм јест свјати отац Николај. Горе на церкви споља јесу два трула с крстови, а над западни врати горе на једној у зиду намештеној плочи стоји следујушчи натпис, који гласи овим речма: [*каже се, да је овај храм обновљен трудом и трошком јеромонаха, игумана Алексија Тодоровића и сродника његова, проте Јована Поповића из места Јагодине и ктитора кнезова Доброслава и Бошка, у доба митрополита београдског Дионисија, у оскудно време за турскога цара, султана Абдул-Ахмета, године 1786.*] — Церква унутри снабдена је са свима нужнима својима церковнима вешчма и јест сва изнутри с изображенијама свјатитеља измолована. Обаче на жалост у време рата Јосифа Втораго, императора римскаго, и серпскаго вожда, Г. Петровича, јесу Турци ову церкву купно с келијама попалили и келије до основанија порушили, светитељем у церкви очи с нацаци поизбијали, из пиштоља у темпло на светитеље пуцали, које рупе от танета и дан данашни видити се могу. Зданија манастирска нису тако знаменита, јербо от северозападне стране јесу келије све до основавија попаљене и порушене; него от западне стране находе се неке мање за обдержаније

обдержаније — становање.

житеља манастирски, које из неколико соба состоју се. Овај манастир држи и приличне грунтове, како што су воћњаци, ливаде, шуме, један прњавор, који содержи пет домова и манастиру роботу чини; равним начином држи и разног рода марву, пак јеромонаси за сам монастир сваке године по 25 гроша главнице Турчину спахији плаћају и от сваког усева дају спахији десетак[1].

Ја у овом манастиру код преп. оца Евстратија Константиновича, ове свете обитељи игумна, учиним моје преношчије. Овај благообразни и чести почитајеми серпски муж прими ме учтиво. Потом следујушчи дан, то јест 22. августа, по пријатију малог обеда опростим се от овог добродетељног и похвале достојног игумна, г. Евстратија, пак с мојим момком пођем села *Лозовик*, *Белицу*, *Шантаровац*, *Бунар*, *Шуљковац*, чесму *Љубу*, после села *Коларе* и *Драгошевац*, пак најпосле приспем к једној церкви, зовомој *Ивковић*. Ова је церква весма мала и негда је била манастир, пак имала је и своје калуђере; обаче да су је Турци многократно палили, рушили и робили, тако и потпала је под парокију, која има свог сопственог парока са сингелијом. Основатељ ове церкве

житеља — становникâ; *роботу* (тј. работу) — рад; *добродетељног* — врлог, ваљаног; *обаче да* — али пошто; *сингелија* — наредба, којом се неко поставља или потврђује за свештеника.

[1] Манастир је *Јошаницу* по народном предању зидао кнез Лазар. И сад служи као парохиска црква и има своју нурију од неколико села.

био је кнез Лазар, а храм је церкве рождество пресвјатија Богородици. Ова церква и нека зданија около себе содержи и нешто мало грунта, за које ондашни парок Турчину спахији јежегодну главницу по 12 гроша плаћа, пак от сваког плодородија десетак даје. Сниже доле јест и један источник с прекрасном водом[1]. Ја овде мало с мојим момком отпочинем, пак после кренем се и дођем у село *Бевчић*. Одавде пређем превисоку планину, именуему *Јухор*, пак на преношчије приспем у село, зовомо *Својново*. Ја отидем на преношчије к сеоском кмету; обаче да је он имао при себи Турке спахије на конаку, тако није ме могао у његов дом примити, него мене одведе к другом кмету. Овај ме усердно прими, даде ми вечеру, после намести ми постељу на једној пољави у авлији, под једном шљивом у воћњаку. Обаче ја целу ноћ не мого заспати, јербо нека мала, ситна, бела марва како год терзије целу ноћ параше ми кожу. Ја се више не мого с њима борити, устанем пред зору, обучем се и чекам докле сване. И тако 23. августа ујутру дође кмет с једним човеком, пак ми рече: „Ево, господине, довео сам ти човека, који ће те одвести у манастир, како што си ми синоћ заповедио“. Ја после с истим човеком итидем пешице у исти манастир, зовоми

[1] За цркву *Ивковић* народ прича, да ју је саградио кнез Лазар своме кованцији (пчелару) Ивку, те се по њему и прозвала. И сад је мирска црква.

Свети Никола. Овај манастир лежи на лепом месту између шумни гора, на једном потоку. Црква је скоро сва порушена, јербо су је Турци попалили и похарали; зато и горњег свода нема, него је с даскама покривен. Основатељ овог манастира био је кнез Лазар, а храм церкве јест свјати отац Николаје[1]. Ову цркву покрио је и неке мале келије дао је устројити г. Милета Радојковић, кнез нахиски, из села *Катуна*[2]. Овде нема ни једног калуђера, него свјашченици, то јест поп Јанко и поп Милош из окресни села, о празници и недељама овамо долазе и богослуженија творе, а вместо калуђера јест један мирски младић, именем Ђорђије ђак, који овај манастир чува. К овом манастиру принадлеже и неки мали грунтови, обаче он не плаћа Турчину спахији ни паре, јербо лежи на земљи еминској.

Ја одавде опет вратим се натраг у село, гди сам био спавао, пак с мојим момком кренем се одавде и дођем у село *Обреж*, после у *Катун*. По пришествију мојему овамо, ја абије отидем к г. Милети Радојковичу, на-

---

[1] Манастир *св. Николе* сад је црква села Својнова.

[2] *Милета Радојковић* био је родом из Буниса у нахији крушевачкој па се преселио у Катун у нахији јагодинској. Одликовао се у оба устанка и постао најпре старешина у Темнићу (али је био управо кнез над целом јагодинском нахијом), а доцније велики сердар расински, под чију су војну власт дошле нахије: јагодинска, крушевачка и ћуприска. Он је био главни вођа незадоводьника против кнеза Милоша у буни, која се по њему и прозвала: Милетина Буна (1835. год.). Ну ова се буна свршила мирно, без боја. После тога је он постао најпре попечитељ рата па члан државног савета. Умро је 1852. год.

хиском кнезу. Овај похвале достојни Србљин прими ме љубовно, а понеже да је било време обеда, тако он мене заустави и одведе ме горе на његов високи диван, гди се и јела почеше носити. Ја тамо застанем још и два калуђера, то јест оца Пајсију и оца Мелетију, који су из манастира Патријаршије[1] од свирепи Турака избегли и прибегли су били под крило и зашчишћеније Јего Књажескога Сијатељства, Г. Милоша, гдигод у његовој држави у каквом манастиру прибежиште искати. По совершенију обеда благодарим великодушному мојему г. домаћину Милети, потом добијем новог момка и коња, пак с калуђери дођем к

Белој Цркви. Ова црква лежи на једној прекрасној, пространој равници, при реки Морави. Она је нóвејша, јербо је лета 1825. била довершена. Основатељ ове цркве јест Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, а храм је успеније пресвјатија Богоматере. Црква унутри са свима церковнима вешћма, како ти с округи, простим темплом, књигама и пр. пристојно јест снабдена. К овој цркви принадлежи и неки мали грунт, сирјеч једна велика с младима шљивама посађена башча, за коју пречест. г. Стојан Миличевич, про-

---

зашчишћеније — заштиту; *гдигод* — негде; *новејша* — сасвим нова.

[1] Манастир је *Патријаршија* у Старој Србији, у Пећи.

топопа, и други свештеници не плаћају ни паре, јербо церква лежи на земљи еминској [1].

Недалеко от ове церкве находи се и једно село, именуемо *Варварин.* Овде примечанија достојно јест, да лета 1809. во времја владенија серпског вожда Г. Петровича, Карађорђија, овде било је страшно сраженије с Руси, Сербљи и Турци [2]. Комендант русиски звао се генерал Хорург, пак имао је до 2500 војника, а серпски коменданти били су војводе: г. Милан Обренович, г. Ајдук Вељко Петрович, г. Лазар Мутафа [3] и прочи серпски хероји с 6500 храбри војника. Турски опет комендант звао се Рушик-паша с 50 и више хиљада Турака. Тако достовјерни свидјетељи сказују, да на среди поља варваринског Руси са Сербљима јесу горе сказану турску силу хе́ројски разбили, на главу побили и неко мало число у бегство обратили. — Ја ово село на леву страну оставим, пак с мојим содружеством приспем

во времја — у време; *сраженије* — битка; *Хорург* м. Орурк; *Рушик* м. Рушид-паша; *достовјерни свидјетељи* — поуздани сведоци.

[1] *Бела Црква* сад је црква данашње варошице Варварина.

[2] *Бој на Варварину* није био 1809. године него 1810. У том броју предводио је Србе сам Карађорђе, а осим поменутих војвода били су још и Милош Обреновић, Младен Миловановић и други, и још чувени јунаци: Станоје Главаш и Јован Курсула, који је овде показао особито јунаштво.

[3] *Лазар Мутафа*, погрешно м. Л. *Мутап.* Био је родом из рудничког села Прислонице. У првом се устанку одликовао као први буљубаша војводе Милана Обреновића, те је 1811. год. постао и војвода руднички. У почетку другог устанка одмах се придружио кнезу Милошу, али је још у првом боју био рањен, те од ране умре. Сад почива у манастиру Вујну.

у село *Бачину*. После на преношчије дођем у село

Орашје. При концу овог села находи се један стари манастир, који се равно именује *Орашје* и сада нема никаквог калуђера него је потпао под мирску церкву, и свјашченик ове церкве, са сингелијом потвержден, зове се чест. отац Радован Василијевич. Церква ова јест мала и споља горе има једно труло. Основатељ ове церкве био је св. Милутин, краљ серпски, а храм је свјати Јоан Претеча, 24. јунија. Церква унутри јест свуда измолована, пак у женској препрати више врати к востоку с црвени писмени стоји овај натпис: *Сей монастырь Оберь Кнезь Евта патоса и поль двери откупи на свой спомень живымъ за здравлѣ, а мертвымъ за душу. 1812 Јунїа 17.* Обаче у време рата серпског вожда Г. Петровича бјаше ова церква от Турака попаљена, разорена и многа тиранства и разбојничества по њој почињена. Ништа мање опет зато по неком малом времену бјаше иста церква помошчију благоверни христијана паки возобновљена и поправљена. Ова церква држи и неки грунт, за који отац Радован 12 гроша главнице на годину плаћа и от сваког плодородија Турчину спахији даје десетак[1].

Овде примјечанија достојно видио сам

сей (сеј) — овај; *Евта* — Јевта; *поль* — пола; *тиранства* — насиља, недела; *ништа мање* — ипак.

[1] Манастир је *Орашје* био доиста врло стара грађевина. У време Мустај-пашино, године 1797., народ га је био обновио. Његова даља судбина види се из горњега описа. Он је и сад мирска црква села Орашја.

једну старицу, оца Радована очину матер, која је имала 122 година и звала се Босиљка. Она је била родом из Косова, от планине *Коњаника* а из села *Штаве*[1]. — Ја код оца Радована учиним моје преношчије, пак следујушчи дан, то јест 24. августа, по пријатију мало ручка кренем се с мојим друштвом от њега, пак прођем села: *Пајковац*, *Тољевац*, *Карановчић*, *Дољни* и *Горни Крчин*, најпосле приспем у село *Опарић*. По пришествију мојему овамо, ја отидем г. Сими Вукићевичу, кнезу от левачке кнежевине и поздравим га учтиво. Овај ме чесни Србљин љубовно прими, а понеже да се то било случило пред ручак, то ми после седосмо ручати, и по совершенију ручка ја почо чекати на другог мог момка и коња. Тако у очекивању почнем се разговарати с г. кнезом Вукићевичем о различитима вешчма, и докле смо се ми били разговарали, ал ето ти управо к нама дође један Бошњак Турчин, именем Хусејин, пандур неког Турчина, спахије из Ћуприје, који таки по поздраву његовом предложи тужбу кнезу овим речма:

Хусејин. Господару Кнеже, мој ме спахија послао к теби на тужбу.

Кнез. А каква је та твоја тужба? Дај да чујем!

пандур — момак; *предложи* — изнесе.

[1] Село *Штава* је сад у Србији (јужној) у срезу косаничком округа топличког а у планини Копаонику. Како код овог села нигде нема планине под именом *Коњаник* (а такође ни на Косову), види се јасно, да је овде Вујић погрешно чуо или записао Коњаник м. Копаоник. Село Штава није на Косову, али како је онда било под Турском, спадало је у косовску област.

Хусејин. Ето сеоски кмет неће да нагања људе, да нам оно мало жита оврше и уреде.

Кнез. А шта вели?

Хусејин. Е, а шта вели! Вели то, да људи, докле њиову летину не уреде, да се наше нећеду руком ни дотакнути, а ја и мој спахија овде толико дана арчимо наше паре за бађава.

Кнез. Добро дакле, буди на миру и поздрави твог спахију, да ћу ја сутра сабајле (зором) тамо изићи и видити, да вам ваш посао буде скоро како треба свршен.

Хусејин. Ела Бога ти, господару кнеже, учини тај севап, да будемо опет добри људи, и с Богом остај!

Кнез. У добри час, и немај никакве старости.

По отходу Турчина устадо ја с моје мале столице, диго руке к небу пак реко: „Благодарим теби, о Господи Боже мој, да сам доживио чути и видити, да Турчин Србљину на тужбу долази, што, от како је бедна Србија под турски свирепи бич потпала, није се никада ово случило. Обаче благодарим и теби, мудри књаже и вожде серпски, Г. Милоше, да си ти помошчију Божијеју, а и твојим мудрим управљенијем, оног гордог и свирепог лава Турчина укротио, да у целој твојој држави никаква душа христијанска от њега оскорбљена и увређена више не може бити.“

арчимо — трошимо; *забађава* (бадава) — узалуд; *севап* — добро дело, задужбина; *старости* — бриге; *по отходу* — по одласку; *оскорбљена* — уцвељена.

Између овог времена дође и мој други момак и коњ. Ја после благодари г. кнезу на његовој љубви, опрости се от њега, пак с мојим момком прођем села *Пољну*, *Дренову Малу*, и на преноћчије приступи у село, зовомо *Медвеђа*. Мени овде дадоше квартир код г. Радојице Јоановича, терговца, који ме љубовно прими, даде ми господску вечеру, пак при вечери приповедаше нам, како у варошици Пироту*, недалеко от Ниша, јест се један бешчеловечни и безбожни случај догодио. Он нам говораше овим речма: „Господо моја, ја сам сада био у Нишу на панађуру (вашару) с овим мојим другом (указивајући руком на другог терговца, који с нама при вечери бјаше седио). Тако тамо сам чуо от други терговаца, да један Србљин младожења испросио је био себи девојку у другом месту и довео био к своме дому, да се с њом по обичају венча**. Обаче Турци ово чуше, пак согласише се и невенчану девојку на силу от младожење и сватова отеше и хотеше је потурчити. Обаче она није се хотела потурчити, него се једнако отпирала да она неће бити Туркиња. Тога ради по-

* Ова варош није у држави Јего Књажескаго Сијатељства него гди Турци заповедају.[1]

** Код Србаља јест тај обичај, да венчање свагда торжествује се код младожењине куће а не код девојачке.

љубви — љубави; *торжествује се* — светкује се, проводи се; *согласише се* — сложише се; *отпирала се* — опирала, одупирала се.

[1] *Пирот* је сад окружна варош у југоисточној Србији на реци Нишави.

чеше је мукама мучити, тако да је от мука морала умрети а своје се вере не отрећи. — После Турци облагаше Србље код везира видимског, да су Србљи хотели ребелију да дигну. Напоследок, када се није могло доказати, да је то истина била, него да су Турци серпску девојку отели и хотели је потурчити, е шта је најпосле следовало? — ништа друго него да су бедни Србљи морали к тому још-ште 200 кеса гроша глобе платити а нишки владика од свог достојинства лишен бити. И ето ти праведног суда турског!«

После опет онај други терговац говораше нам, да је он био једне године у селу *Страгари*, и тамо да је један Србљин имао лепу жену. Његов обаче спахија видећи њу, био је у другом недалеко селу на конаку. Тако он пошље два своја вооружана пандура по њу и заповеди, да јој њен муж најпре ноге опере и на леђи је к њему донесе. Тако морало је и бити, и несрећни муж принужден је био от она два разбојника својој жени најпре ноге опрати, њу на леђа своја натоварити, пак пол миље земље на леђи је носити и после његовом спахији рођену своју жену на бешчестије, поруганије и безаконије предати. — Ја када сам ово био чуо, у таково бешенство и јарост дођо, да сам бешчестио и гадио све оне христијане, који год кажу, да сѹ Тѹрци

видимског — видинског; *ребелију* — буну; *достојинства* — звања; *принужден* — приморан; *бешчестије* — срамоћење; *поруганије* — поругу; *бешенство* — беснило.

поштени људи[1]. После и то сам казао, да који год Србљин своме началнику и управитељу, Г. Милошу, не би благодаран и веран био, то такови достојан је и заслужује каз'н, да се жив на ватри спали или жив на колац набије. Зашто он је био једини, који је Божијом помоћчију избавио људе у држави његовој находеће се от мучитељства и бича турскога. — Потом отидемо сваки на своју постељу отпочивати, пак следујушчи дан, то јест 25. августа, по пријатију мало ручка с мојим момком прегазим на коњу реку *Мораву*, пак приспем к једној новој церкви именуемој *Рибник*. Ова церква лежи на прекрасној равници између богатом летином посејани њива. Основатељ ове нове церкве јест Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, коју је он сопственим његовим иждивенијем, лета 1824., от камена дао созидати. А храм церкве јест св. Михаил Архангел, 8. ноемврија. К овој церкви из окресни села свјашченици долазе свјашченодјејствовати и службу Божију приносити. Ова церква никаквом Турчину спахији главницу не плаћа, јербо лежи на земљи еминској[2]. Окресна сила јесу следујушча, сирјеч: *Рибник*, *Оџаци*, *Дољна Црнишава*, *Лопаш*, *Стари Трстеник*, *Чајири*, *Рујинци* итд. Одавде после вратим се опет с мојим момком

находеће се — оне који су; *мучитељства* — мучења.

[1] Овде писац свакако наводи нечије речи.

[2] Црква *Рибник* и сад постоји у селу истог имена у округу крушевачком, срезу трстеничком. У истоме су срезу и сва остала села, која помиње око те цркве.

преко Мораве у село Медвеђу и код мога домаћина, г. Радојице, обедујем. После обеда благодарим му на његовој доброти, пак с мојим момком дођем у село зовемо

Богдање. Изван овог села, горе на високој планини[1], између винограда нашао сам један стари, до основанија порушени манастир, кога су Турци у време рата принца Евгенија разорили, тако да камен на камену лежи. Нитко от стари људи казати ми не може, тко је овог манастира основатељ био и шта је био храм. Но зато опет свјашченици и данашњи дан из окресни села недељама и о празници долазе, богомољенија творе и целивања с миросањем само совершавају, пак у тас паре примају. — Одавде после кренем се, пак преко високе планине спустим се доле у равницу и за кратко време на преношчије стигнем у општежитељни манастир, именуеми

Љубостиња. Ово је један прекрасни царски манастир, који на лепом, оцедитом месту, између горошумни планина, на малој реки, равним именом Љубостиња зовомој, лежи. Церква горе споља има једно труло с четири унаоколо прекрасне пирамиде[2], којих симетрија особито похвале достојна јест. Равним начином и церква особито благородну

симетрија — правилност, складност.

[1] Та је планина Богдањско Брдо. Именом овог брда писац је био погрешком заменио име села, те код њега на место имена *Богдање* стоји: Богданово Брдо.

[2] Свуд у Вујићевим описима манастира *пирамиде* значе мала кубета.

архитектуру оку человеческому представља. Фундатор ове цркве била је светла госпожа Милица, св. кнеза Лазара супруга, а храм

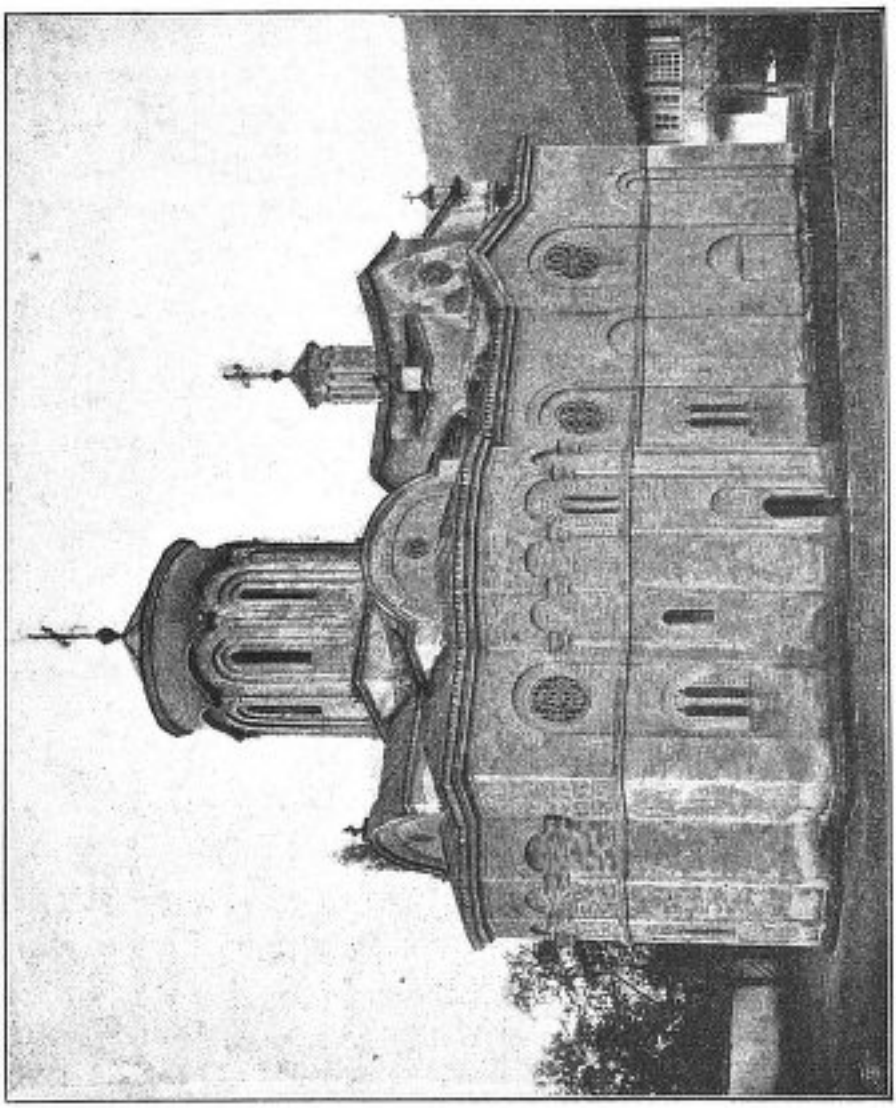

Манастир Љубостиња (по фотографији Географског Завода Велике Школе).

је успеније пресвјатија Богоматере. Церква унутри је свуда са светитељи измолована;

архитектура — грађевинарство, грађевински крој или облик.

има прекрасни олтар с чесном трапезом, на којој свјато евангелије са сребром оковано и позлаћено, које се из Русије на дар примило, лежи. Потом следује лепо и ново-украшено темпло с многи кандили, на којим горе више царски двери стоји следујушчи натпис: [*у коме се каже, да је иконостас у цркви љубостињској постављен у време кнеза Милоша Обреновића и митрополита Агатангела, а трудом и трошком јеромонаха Арсенија Стефановића и браће: Никифора Поповића, Нестора Миљковића и Арсенија Поповића, 1822. године*'.]

Даље у мужеској цркви с десне стране, сниже владикиног стола, јест и кивот Стефана Угљешевича, гди горе више кивота стоји овај натпис: А се лежи Стефань, кесара Оуглѣше снь[2]. У женској пак препрати с леве стране јест опет кивот светле госпоже Милице, св. кнеза Лазара супруге, и сверху њеног кивота стоји њено изображеније с овим натписом: Вь Христа Бога благовѣрна и благочьстива и прѣвисока госпожа

кивот или ћивот — ковчег или сандук, у коме се чувају светитељске мошти; *а се лежи....* — а овде лежи Стефан, ћесара Угљеше син.

[1] Манастир је *Љубостиња* једна од најлепших старих грађевина српских. Њу је кнегиња Милица сазидала у оно тешко време српске државе, које је настало после косовског боја. По предању она се у Љубостињи и постригла и провела остатак живота као калуђерица, прикупивши око себе и многе друге сестре, нарочито велике госпође, које су остале удове после боја косовскога, у коме су им мужеви с Лазаром изгинули. А такође се вели, да је кнегиња Милица по смрти и сахрањена у Љубостињи у каменој гробници (или у ћивоту, који Вујић помиње).

[2] Ћесар Угљеша је управљао Врањем, Иногоштом и Прешевом.

кнегыня Милица[1]. А покрај њеног изображенија стоји изображеније и св. кнеза Лазара, који има сицево епиграма: Вь Христа Бога благовѣрныи и прѣвисокыи и благодрьжавны Стефань кнезь Лазарь, вьсѣмь Срьбліємь и подунавскимь странамь господинь[2]. — С десне пак стране при увходу у цркву јест опет кивот деспот-Стефана, сина св. кнеза Лазара и госпоже Милице, над којим стоји његово изображеније измоловано, с натписом овим: Вь Христа Бога благовѣрныи и прѣвисокыи и благодрьжавныи Стефань, деспоть вьсѣмь Срьбліємь и подѵнавскимь странамь господинь[2]. — Доле опет на прагу у женској препрати стоји написано и ово: Протомаисторь Боровикь Рад[3]. Овде и више речи било је следовало, обаче прочитати нисам могао, јербо Турци, када су у време Лауданового рата, то јест цесара Јозефа, овај манастир попалили и порушити хотели, у исту цркву коње уводили, после сено и дрва у њу уносили и до основанија мислили је порушити, онда и предсказани у женској препрати на прагу потпис морали су порушити

изображеније — слика; *сицево епиграма*—овакав натпис; *протомаисторь* — први или главни мајстор.

[1] То значи: „У Христа Бога благоверна, побожна и преви сока госпођа кнегиња Милица“.

[2] То значи: „У Христа Бога благоверни, превисоки и добри владалац Стефан кнез Лазар, свима Србима и подунавским земљама господар“. (Исто тако и други натпис за деспота Стевана).

[3] Мисли се да је Боровић Рад онај Раде наимар, кога спомињу и народне песме и који је свакако зидао и манастир Манасију. (Вујић је овај натпис сасвим погрешно преписао: Протоманастыръ Царскїй).

и с нацаци изобијати, тако да се сада читати не може. Ништа мењше трудом јеромонаха и иждивенијем народа бјаше ова церква паки возобновљена и поправљена.

Овај манастир притјажава и приличне грунтове, како ти воћњаке, виограде и пр., пак за овакове Турчину спахији јежегодно плаћа главницу по 30 гроша и от свашта даје десетак.

Ја у овом манастиру код преп. оца Арсенија Стефановича, игумна, и прочи јеромонаха учиним моје преношчије, пак сутрадан, то јест 26. августа, по пријатију обеда благодарим свим мојим благодетељем. Потом с мојим момком кренем се из манастира, прећем село *Дубич*, пак преко страшни гудура, стрменити планина, с опасностију живота путујући навечер шчасно приспем на преношчије у општежитељни манастир, именуеми

Калеиић. Овај манастир лежи у једној долини између превисоки, горошумни планина, обастрт от свију страна, на једном приличном потоку. Церква јест средње величине, пак споља горе има једно труло с осам пенцера и над њим мали торон с крстом. Има такожде и друго за њим ниже труло опет с крстом, а с леве и десне стране јесу мале пирамиде с циратама, и горе с крстима украшене. Напред пред истим великим трулом над олтаром јест и један мали, лепо укра-

пенцера — прозора; *с циратама* — са шарама.

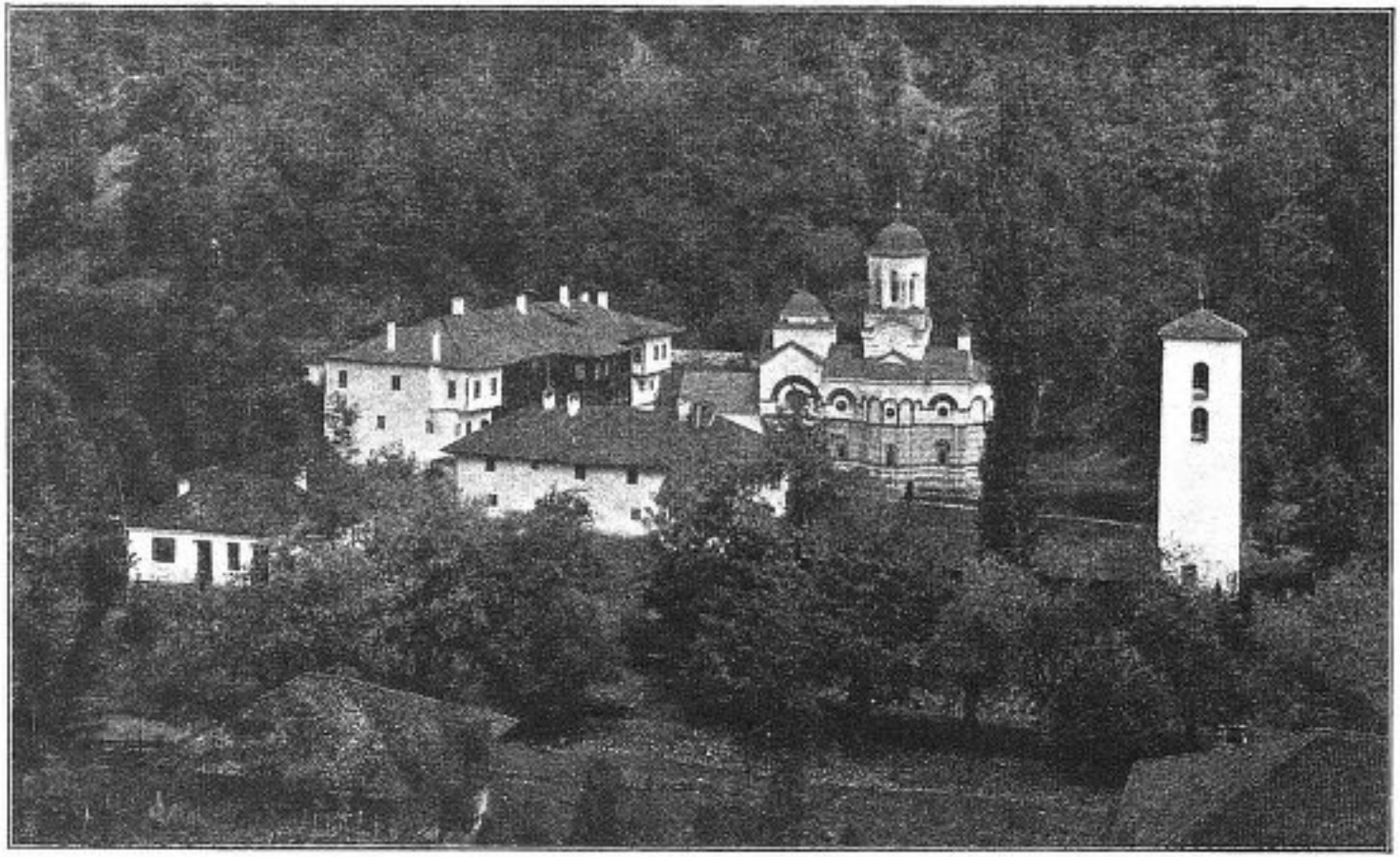

Манастир Каленић (по фотографији г. Луке Грбића).

шени торончић, горе такожде с крстом. Цркве ове оснoватељ је био деспот Стефан, кнеза Лазара син, а храм је воведеније пресвјатија Богородици и приснодеви Марији; пак страдала је ова црква и била је попаљена купно с келијама и прочима зданијама манастирскима лета 1788., месеца февруарија 12-го дне, у време рата Јосифа Втораго, императора римскаго. Но по истеченију пет лета бјаше иста црква паки возобновљена у време Мустаф-паше, везира београдскога, када је он Београд от Немца опет натраг примио. И онда је био игуман манастира преп. от. Јосиф Миошковић. — Ништа мање по паденију серпскаго вожда, Г. Петровича, бјаше паки иста црква от Турака попаљена купно с келијама и прочима зданијама. Обаче Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, по пријатију управљенија својего јест исту цркву, купно с келијама, лета 1823. возобновио и украсио, како на гесимсу споља около ол тара гласи натпис овим речма: [*у натпису се то исто казује*][1]. — Паки с поља с леве стране на олтару стоји овај натпис: [*Нека се зна, када Свети Краљ Стефан Првовенчани би пренесен из Аустрије: 1815. године, 28. децембра*,

---

по истеченију — кад је протекло; *гесимс* — испуст (испупчење) на крају зидне површине.

[1] *Каленић* је сазидао деспот Стеван 1407. године. Он се не одликује толико лепотом као други владалачки манастири наши, али је навек бивао знатан као средиште народне свести у своме крају. Због тога је много страдао од Турака па опет често бивао и обнављан и поправљан: најпре за владе аустриске, затим године 1776., па за време Мустај-пашино и најзад године 1823. кнезом Милошем.

у манастир Каленић — храм ваведење пресвете Богородице — и то би трошком јеромонаха светостуденичких. А браство је: г. г. архимандрит Самуило Јаковљевић, Пајсије јеромонах, Мојсије јеромонах, Дионисије, Гаврило, Макарије и други][1].

Церква је изнутри свуда измолована, обаче светитељи јесу от Турака сви повређени. У олтару јест чесна трапеза с позлаћеним евангелијем и служебником; равно и проскомидија содержи златне и сребрне путире, дискосе, звездице и пр., потом окруте свјашченичѐске има изобилне а такожде и друга многа украшенија церковна, от којих многа јесу от двора русискаго, како што су са златом окована евангелија, прекрасни на зеленој дамашки са златом извезени и златними писмени исписани покрови манастиру Студеници, св. Стефану, Первовенчаному краљу серпскому, даровани. Равно овде видио сам и златом исплетене крстове, унутри са животворјашчим древом, како равно и златне путире и звездице от пресветлог двора росискога истом манастиру Студеници на дар послате. Потом даље видио сам у овој цер-

дамашка — свила рађена по угледу на сирску свилу из азиске вароши Дамаска; *са животворјашчим древом* — са животворним дрветом (ту се разуме делић од часнога крста, на коме је Христос био разапет).

[1] Мошти *Светога Краља, Стевана Првовенчаног*, остале су у Каленићу до 1839. године. Тада су студенички калуђери живели у Каленићу, држећи одвојено своју имовину од каленићске. А кад је 1833. године и студенички крај придружен ослобођеној Србији, буде 1839. године месеца августа тело Светога Краља свечано пренето у Немањину задужбину Студеницу и студеничко се братство врати у свој манастир.

кви и једно мало, старо темпло са седам красни, сребрни кандила, пред којим с десне стране пред иконом Христовом, недалеко от десне певнице, стоји украшени ковот, у којему почива целокупни свјати Стефан Первовенчани, краљ серпски, син свјатаго Симеона Мироточца, жупана серпскаго [1]. Изнутра у ковоту стоју ове речи написане: [*Начини се овај свети ћивот 7116. године и би ктитор Симеон митрополит*]. Потом на долњем покрову овог ковота златом извезени потпис гласи овим речма: [*Овај покров приложи госпођа Јелена, супруга врховнога вођа српског, Ђорђа Петровића, за вечни спомен кћери својој Полексији и осталој деци својој; светом краљу Стефану Првовенчаном, студеничком. Дарова 1813. године*].

Овај свјатитељ и угодник Божиј јест по својој смерти многа гоненија, удручења и приношенија из свога отечества у соседно краљевство мацарско от тирана Турака претерпио, пак гоним и ношен био, како што сам из великог требника у овом манастиру на последњем листу ово примјечанија достојно назначеније приметио, које гласи овим речма: [*Године 1790., јануара 7., би плењен*

7116. године — по нашем: 1608; *удручења* — страдања, гањања; *приношенија* — преношења; *гоним* — гоњен; *примечанија достојно* — вредно спомена; *назначеније* — напомену.

[1] *Симеон Мироточац*, светац српски — то је Немања, први владалац из дома Немањићског, назват у калуђерству Симеон. На годину дана после његове смрти у Хиландару (у Светој Гори) из гробнице му је потекло миро, па је текло и после, пошто му је тело пренето из Хиландара у Србију и сахрањено у Студеници; по томе је и прозват Мироточац.

манастир Студеница, после и запаљен од капетан-пашина сина Ахмета, и игуман са три своја јеромонаха оста прогнат у Новом Пазару, а остали јеромонаси узеше мошти Светога Првовенчанога Краља и одбегоше у Београд, а из Београда преко Дунава у Панчево. — Године 1792., фебруара 5., опет вратише мошти Светог Првовенчаног Краља Стефана у свети манастир Студеницу, и поставише ћивот светога на место, где је и пређе стојао. И до сад чини чудеса и даје исцељења онима, који с вером долазе. И опет 1805. године би рат српски с Турцима, и те године Турци спалише манастир Студеницу, а мошти Светог Стефана Краља јеромонаси пренесоше у Србију, у манастир Врањевшницу, храм Великомученика Ђорђа. — Од рођења Христова године 1172. би сазидан манастир Студеница, храм успеније пресвете Богородице][1]. — И паки по паденију серпског вожда, Г. Петровича, 1813-го лета, из реченог свог манастира Студенице пренешен бјаше у Срем, у манастир Фенек, а потом у манастир Беочин и одавде 1815-го года, месеца декемврија 28-го дне, пренешен бјаше у манастир Каленић, како што споља на олтару от северне стране гласи натпис, где и до днешњег дна милостију Божијеју на миру почива.

по паденију... 1813-го лета — стојало је погрешно: 1812-го лета.

[1] *Студеницу* је сазидао велики жупан Немања, али не године 1172., као што је горе у запису означено, него доцније, пред крај своје владе (између 1190. и 1196. год.).

Манастир Студеница (општи поглед; по фотографији Географског Завода Ведике Шкеле).

Овог светитеља и угодника Божијег манастир Студеница содержи разне грамоте или хрисовуље от многи благочестиви христијански владатеља, јакоже убо:

I. Грамота жаловалнаја или милостиње Јего Пресветљејшаго и Државњејшаго Великаго Государја и Царја Всеросискаго Алексија Михаиловича сему свјатому, општежитељному монастирју успенскому Студеници дарована, јаже гласит сице:

[*У почетку повеље стоји: „Божијом милошћу Ми велики Господар Цар и велики кнез Алексије Михаиловић, све Велике и Мале и Беле Русије самодржац“*[1]. *За тим се набрајају све титуле цареве и земље, којима господари. Потом се казује, како је цару дошао архимандрит српскога манастира Студенице, Неофит, са братијом и молио, да му Велики Господар подари повељу — жаловалнују грамоту — по којој ће они у напредак моћи да се својим молбама обраћају Његовом Царском Величанству. И цар даје ову повељу архимандриту Неофиту и његовој братији као и онима, који после њих у Студеници буду, да могу по двојица или тројица од њих на сваких пет година долазити и молити за милостињу. А својим пограничним бојарима и војводама цар наређује, да архимандрита студеничког и његове људе навек пропуштају без задржавања,*

јакоже убо — тако дакле; *јаже* — која; *сице* — овако.

[1] *Алексије Михаиловић*, руски цар, владао је од 1645. до 1676. године.

а тако и даље да им се не чине никакве сметње и да им се не наплаћује ни превоз ни мостарина на рекама нити икаже друге дажбине. Ако би когод од њих или од њихових слугу штогод одузео или их увредио, навлачи на себе погибао од цара. На крају стоји, да је ова господарска повеља дата под царским црвеним печатом у престоном граду Москви, 25. јануара 1663. године; затим долази печат и царев потпис. — После овога је додано потврђење исте повеље од синова Алексијевих, царева и великих кнезова Јована Алексијевића и Петра Алексијевића и њихове сестре, царице и велике кнегиње Софије Алексијевне[1].]

II. Хрисовуљ Јего Сијатељства Јоглигорија Гике, војеводе Божијеју Милостију, Государја и владетеља всеја земљи угрохвлахискија, чрез које Он сему свјатому општежитељному манастиру успенскоме Студеници јежегодно по 6000 аспри* и паки браћији приходјашчеј по сију милостињу по 600 аспри поклања[2]. Она гласи овим образом. [*Повеља је написана словенским језиком. У њој влашки*

* Једна аспра чини трећу част једне паре. Тако 6000 аспри чине 50 гроша илити 25 форинти шајна или 10 форинти сребра аустријски новаца.

чрез које — чиме; *приходјашчеј* — која дођу; *по сију* — по ову; *трећу част* — трећи део, трећину.

[1] О царевима *Јовану* и *Петру Алексијевићу* види напред на стр. 120. *Софија Алексијевна* је такође неколико година господарила Русијом док је није збацио Петар I Велики.

[2] *Јоглигорије* или *Глигорије I Гика*, велики војвода, владао је од 1661. до 1665. год. *Гика* је била албанска кнежевска породица из које су почевши од XVII в. биле многе молдавске и влашке војводе.

војвода Глигорије Гика одређује Студеници поменуту милостињу онако исто као што види да је било утврђено и хрисовуљом његова претходника, Матеје Басарабе, војводе. А зато моли оце студеничке да запишу име његово и његова родитеља у свети поменик и да их навек спомињу у својим светим молитвама. Он ће пак бити дужан целог свог живота давати поменуту помоћ и милостињу манастиру. А коме Бог даде после њега држати скиптар земље влашке, тога моли именом Божјим, да потврди ову хрисовуљу његову и да чини милостиње светоме манастиру. — Повеља је писана у Букурешту, 19. априла 1662. године].

III. Хрисовуљ Јего Сијателъства Јоматеја Басараба, Божијеју Милостију Господар и војевода всеја земљи угровлахискија,[1] чрез које он свјатому сему општежителъному манастиру успенскоме Студеници јежегодно по 6000 аспри и паки братији, приходјашчеј по сију милостињу, по 600 аспри у име трошка поклања. Она гласи овим речма: [*Ова је повеља у свему иста као и претходна, Глигорија Гике, и види се, да је ова послужила Гикиној за углед. А писана је у граду Трговишту, у Влашкој, 14. марта 1644. године.*]

IV. Хрисовуљ или грамота Јего Сијателъства Јон-Стефана Кантакузина, војеводе, Божијеју Милостију Государја и владателја всеја

[1] *Јоматеј* или *Матеја I Басараба* владао је у Влашкој од 1633. до 1654. године. Знатан је због својих напора, да се ослободи од Турака. Његова повеља Студеници долази по времену пре оне, коју је даровао Глигорије Гика.

земљи угровлахискија[1], чрез које он сему свјатому, општежитељному манастиру успенскоме Студеници јежегодно по 6000 аспри и паки братији, приходјашчеј по сију милостињу, по 600 аспри поклања. Ова је грамота списана на влашком језику, која гласи овим речма: [*Цела је повеља написана словенским словима. Завршетак је на словенском језику, и у њему се каже, да је повеља писана у Трговишту, 9. јануара 1715. године*].

V. Сада следује покровителноје писмо (salva guardia) от Светљејшаго Принца Евгенија Савојанскаго сему општежитељному манастиру успенскому Студеници и његовом селу равнаго имене, Студеница зовому[2], даровано. Ово је писано на немецком језику, пак-овако гласи: [*Шта се у том немачком писму казује, види се из Вујићева превода, који за њим долази и гласи овако*:]

Ми Евгениј Франсишкус, принц савојски и пијемонтски[3], маркграф салуцки[4], златнаго руна кавалјер, римо-императорскаго, равно и шпањолскаго, унгарскаго и боемскаго Краљевскаго Величества и пр. тајни советник, Дворскаго Војническаго Совета

покровителноје писмо — повеља, којом се даје заштита; *јеже јест* — што значи; *златно руно* — врста одличја (ордена): *боемскаго* — чешког.

[1] *Јон (Јован) Стефан Кантакузин* владао је у Влашкој од 1714 до 1716 год.

[2] Села *Студенице* сад нема.

[3] *Савоја* и *Пијемонт* две су талијанске области.

[4] *Салуцо* је област у северној Италији, северозападно од Венове.

председатељ, генерал-лајтенант, Их и свјат. римскаго империума фелд-маршал, учреждени полковник над једном драгонском регементом, губернатор и капитен императорскаго аустрискаго Нидерланда[1], како равно и повелителни генерал у краљевству Унгарије и пр. и пр. Понеже у Римо-императорскому, равно и у Шпањолскому, Унгарскому и Боемскому Краљевскому Величеству Всевисочајшеје Покровитељство и salva guardia из всемилостивејше заповести ми настојашчеје село Студеницу купно с поданици, њиовим именијем и са свима прочима принадлежателствама

завојевали и задобили јесмо. Тако сви и сваки високи и нижни официри и војници воопшче, коњици и пешаци, немецке и мађарске милиције пристојно напомињу се и остро заповеда им се, да се предпомјануто село

купно с његови житељи и свима принадлежателствама, под каквим би год именем она била, под безпребрежљивом и безизоставшом остром каштигом от сваки самовољни милитарски екзекуција, новаца истјазанија, наложенија контрибуција, грабежа и харања. отимања малог и великог марвинчета или скота, како равно на њива и у житница находећи се жита, порушенија домова и виногради, и от сваки други наказанију подвержени предпријатија и насилија под

генерал-лајтенант и *фелд-маршал* — највиши војнички чинови; *учреждени* — одређени, наименовани; *драгони* — лака коњица; *регементом* — пуком; *губернатор* (гувернер) — управник; *повелителни* — који заповеда, „активни“; *из всемилостивејше* — по најмилостивијој; *настојашчеје* — садашње; *именијем* — имањем; *са свима прочима принадлежателствама* — са свим осталим што му припада; *нижни* — нижи; *милиције* — војске; *воопшче* — уопште; *под безнебрежљивом и безизоставшом остром каштигом* — под претњом брзе и неизоставне оштре казне; *екзекуција* — извршење пресуда или наредаба силом власти, извршење пописа; *истјазаније* — насилно одузимање; *наложеније контрибуција* — ударање ратног намета или прireза; *порушенија* — рушења; *наказанију подвержени предпријатија* — кажњивих дела.

[1] Под овим аустриским *Нидерландом* треба разумети данашњу независну краљевину Белгију.

каковим буди именем, полно пошчади и без насилственог отимања пусти. Зато по овој заповести дужан је сваки себе управљати и ово височајшеје предпоминаемо покровително писмо (**salva guardia**) всепокорњејше и должњејше претпочитовати и у противном случају себе от немилости и вреда знати чувати. За больше веројатије стоји Наш својеручни потпис и ударени књажески печат.

Дано у лагеру под Београдом, 25 јулија 1717.

Евгеније от Савоји с. р.

(М. П.)

На повељеније Сијателњејшаго
Государја Књаза

Брон Раунер с. р.

Сада даљше ко описанију манастира Калењића. У церкви равним начином видио сам и леши церковни књига, три полијелеја и проча друга церковна украшенија. С десне стране код певнице приметио сам и овај стари потпис, сирјеч: [*Обнови се и препокри с околним ћелијама својим овај свети храм трудом игумана Василија с братијом и помоћу ктитора, кнезова: Ђурђа, Богдана, Спасоја, Савка и осталих добротвора, за време патријарха Хаџи-Калиника и митрополита Јеремије године 1766.*]. — Зданија окресна манастирска от северозападне стране јесу нове, прекрасне, трокатне келије, које се из много соба

полно — потпуно; *пошчади* — поштеди; *предпоминаемо* — напред поминьато; *всепокорњејше* — најпонизније; *должњејше* — с најозбиљнијом дужношћу; *претпочитовати* — поштовати; *вреда* — штете; *больше веројатије* — већу веровност; *у лагеру* — у војном стану; *дальше ко описанију* — даље на опис; *потпис* — натпис.

состоју. Ове је келије сопственим својим иждивенијем дао правити Јего Књажеско Сијателѣство, Г. Милош, за вечноје воспоминаније имена његовог. Потом следују и друга зданија, обаче не много важна. Равним начином и овај манастир држи доста важне грунтове и два прњавора, и за све ове грунтове Турчину спахији плаћа јежегодну главницу по 30 гроша, пак от сваког плодородија даје десетак.

Ја у овом манастиру код преп. оца Пајсије Раденковича, игумна, преписивајући привилегије, грамоте и хрисовуље манастира Студенице сутрадан, то јест 27. августа, преданим пак следујушчи дан, сирјеч 28. того месеца, по совершенију писанија после полдна кренем се с момком из манастира, прећем планине *Трговиште* и *Стражевицу*[1], пак на преноћшчије приспем у село *Жупањевац*. Овде нисам могао тако што памјати достојно приметити, но само два порушена церковна зданија, којих рујшне стародревне јесу. По пришествију мојему овамо сеоски кмет намести ме на квартир код неких газда, то јест Антонија и Јанка Радовича. Ови добродетељни људи примише ме љубовно и угостише ме чесно. Тако сутрадан, то јест 29. августа, благодарим овим мојим великодуш-

---

воспоминаније — успомену; *важне грунтове* — знатна (велика) добра.

[1] *Трговиште* није планина него ће бити какво мање узвишење; *Стражевица* је на садашњој карти обележена именом *Стража*.

ним људма на человекољубију њиовом, пак с мојим новим момком, Милутином, прећем и другу страну планине *Стражевице*, после планину *Делови*. Затим прођем села: *Крушевицу*, *Рековац*[1], *Ратковић*, *Сабанту Горњу*, *Сабанту Долњу* и дођем у село *Тефберич*. Овде примјечанија достојно видио сам једног старог човека, именем Николу, от 140 година, кога разговор већ разумети нисам могао. Из овог села после кренем се и у сами мрак исти дан благополучно приспем у варош

Крагујевац. Ова варош лежи на једном оцедитом месту недалеко от горошумни планина при реки *Лепеници*, која от југа и запада кроз једну част ове вароши тече, и число домова у њој находи се до 270[2]. —

част — део; *число* — број.

[1] *Крушевица* је садашња Велика Крушевица, а *Рековац* је сад варошица од 1380 становника.

[2] *Крагујевац* нема на своме месту или у околини никаких остатака из старине и доиста је по постанку ново место. Пре њега су средиштем лепеничке жупе била једно за другим два старија градића: најпре Градац па доцније Петровац, али они буду у ратовима порушени. У време између 1650. и 1690. године почиње се истицати варош Крагујевац на Лепеници, која је онда била много богатија водом. Хаџи-Калфа, турски географ из прве половине XVII века, помиње већ тада Крагујевац под именом Карађофца и каже за њега, да је на путу београдском. За великих турско-аустриских ратова, крајем XVII века, населише се у Крагујевцу јаничари, те се од њега разви знатна турска варош. У Крагујевцу је била богата чаршија с многобројним дућанима и разноврсним занатлијама; имао је и два каравансераја. Како је, раније опустела, Лепеница досељавањем Срба са разних страна доцније била већ добро насељена, јамачно је доста рано и у Крагујевцу било досељених Срба. А после наших ратова за ослобођење, у Крагујевцу је Турака остало врло мало. Тада је он већ постао средиштем Шумадије, нарочито кад га још кнез Милош (1818. године) изабра за своју престоницу и подиже у њему двор. Крагујевац је затим добио гимназију, лицеј, штампарију, војну школу, позориште, а доцније (1847. године) и

Овде перво и перво примјечанија достојно јест видити Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша, палату, која состоји се из два зданија: у једном зданију пребива он а у другом Светла Госпожа Љубица, Његова Госпожа Супруга. Његово зданије или ити, право рећи, палата јест прекрасно устројена, пак состоји се из једног горе, а једног опет доле департамента[1]. У дољнем департаменту находе се и с једне и с друге стране различите собе и једна велика на среди трапезарија, у којој до 60 персона обедовати могу. Пред овом трапезаријом јест и један празни, велики простор с једним на десној страни возвишеним диваном. У горњем опет департаменту находе се равним начином многе собе, између којих јест једна парадна Јего Књажескаго Сијатељства соба, у којој к востоку стоју две намепітене иконе с једним кандилом а унаоколо друга светска изображенија намештена виде се. На среди овог

палату — двор; *устројена* — уређена; *департамента* (по француском департман) — одељења; *персона* — лица; *возвишенім* — уздигнутим.

почетке данашње тополивнице. У њему се састајаху готово све знатније скупштине до средине XIX века. У Крагујевцу су се родили и кнез-Милошеви синови: Милан и Михаило. Око средине XIX века Крагујевац је почео губити од свога значаја, а нарочито кад Београд поста сталном престоницом кнежевине Србије. Од тада су пренесени у Београд и штампарија, лицеј и позориште. И у трговачком погледу био је Крагујевац заостао, све док није до њега доведена железница. Сад је Крагујевац окружно место крагујевачког округа и има 15.500 становника са 2.315 домова.

[1] „Зданије", тј. зграда у којој је становао кнез Милош, тако звани *Мушки Конак*, стоји и сад у близини данашње гимназиске зграде, и у њој је официрска касина и дивизиска команда.

горњег департамента јест Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша, канцеларија, у којој примјечанија достојно јест видити: перво, његово изображеније у целом стасу телесном с потписом овим: *У Крагојевцу, 19 марта 1824. изживописал ПавелЂурковић, Славено-Сербин из Карловца*[1]*, в Среме.* — Потом следују изображенија росиски императора на четверт табака печатана, јакоже убо: цар Михаил Теодорович Романов от 1613, потом цар Алексиј Михаилович, цар Теодор III Алексијевич, цар Јоан Алексијевич[2]; Јего Величество император Петр Велики[3]; Јего Величество император Петр II; Јего Величество император Петр III; Јего Величество император Павел I; Јего Величество императ Александер I[4]; Јего Височество велики књаз Константин Павлович[5]; Јего Височество велики књаз Николај Павлович, нињешни император росиски[6]; Јего Височество велики

изживописал — насликао; *в Среме* — у Срему; *печатана* — штампана.

[1] *Карловци* су средиште српско у Срему и столица српског патријарха у Аустро-Угарској.

[2] Руски цареви: Михаило Теодоровић Романов, Алексије Михаиловић и синови му Теодор III и Јован (Иван) Алексијевићи владали су од 1613. до 1682. године.

[3] О *Петру Великом* види стр. 120.

[4] *Петар II* је владао од 1727. до 1730., *Петар III* од 1761. до 1762., *Павле I* од 1796. до 1801., *Александар I* Благословени од 1801. до 1825. (победама над знаменитим француским царем Наполеоном I веома је уздигао углед Русији).

[5] *Велики књаз Константин Павловић* млађи је брат цара Александра I и био је намесник у Пољској.

[6] *Никола I Павловић*, знаменити цар руски (од 1825. до 1855.), који је акерманском погодбом од 1827. године и затим, после славних ратова с Турском, једренским миром (1829. године)

књаз Михаило Павлович[1]. За овима после следују: Строгонов, министер росиски[2]; Graf Wittgenstein, Ober-Befehlshaber der k. russischen Armeen[3]; Mahmud II, Türkischer Kaiser[4], и Наполеон Бонапарте[5].

Даље памјати достојно видити је у предсказаној канцеларији и један знаменити барјак, који с једне стране има свилу бело-црвенкасту, на којој стоји изображен росиски орел двојеглавни горе с круном, у среди изображен јест с. великомученик Георгиј на белом коњу[6]. Около орла унаоколо јесу различити ордени, трофеји и украшенија росискаго царства, а сниже доле опет изображен види се орден с. Андреје Первозваног с овим потписом: *Сеј орел росиски*

орел двојеглавни — орао двоглави.

натерао порту, да испуни и српске захтеве о унутрашњој самоуправи.

[1] *Михаило Павловић*, велики кнез, четврти син цара Павла I (1798.—1848.), учествовао је у свима знатнијим руским ратовима свога времена, понајвише као главни заповедник гардиских и гренадирских корпуса.

[2] Григорије Александровић *Строганов* (1770.—1857.) био је руски посланик на порти, и ту знатно помагао Србији.

[3] *Витгенштајн* (1768.—1842., Петар Христијановић Витгенштајн), германског је порекла. Особито се одликовао у руским ратовима с Наполеоном и по смрти Кутузовевој (1813.) био је главни заповедник руске и пруске војске. У руско-турском рату 1828. до 1829. г. био је такође врховни командант над војском у европској Турској.

[4] *Махмуд II*, турски цар од 1808. до 1839. год.

[5] *Наполеон I Бонапарта*, француски цар од 1804. до 1814. године.

[6] *Барјак*, тј. застава која је овде описана, сад се чува у Народном Музеју, где се врло добро одржала. Натписи, које Вујић саопштава, исправљени су овде према оригиналним натписима на тој застави, који су сасвим јасни и лепо очувани.

зашчишчајет Сербліју милостиво за храброст, сотворит пространу. Устројајет, да в напред серпскаго народа зашчитит сја от навет ошчаја свобода по свех надлежателствах. Дајет своје слово, да би лице и имја потвержденно ново[1]. — С друге пак стране на црвеној свили јесу изображенија гербов Сербије и Тривалије: Сербије ґерб содержи бели крест с четири бела оцила у пољу црвеном, а Тривалије[2], то јест Мачве, герб изразује свињећију главу с једном у чело заболеном стрелом. Доле, под ови гербови изображени указују се трофеји с потписом овим: *Једна воља в жителска согласна јест и зрима. Так за земљи плодниja дејут брани силни; крепост сили вјашчшими твердо укрепајут многа дела ужасна, Сербији соделајут, по воздуху до небес своја хвали сејут, утверждајут кровију, златом не оцењајут*[3]. — Овај барјак бјаше начињен још у време рата серпскаго вожда, Г. Петровича Чернаго. Потом при последњем серпском возмушченију, када је Јего Кња-

---

трофеји — победни знаци; *гербов* — грбова; *изразује* — показује, представља; *серпскаго вожда* — српског вођа; *Чернаго* — Црног; *возмушченију* — устанку.

[1] Значи: „Овај орао руски милостиво штити Србију за храброст, ствара је пространом. Утврђује, да се унапред општа слобода српског народа заштити од погибли у сваком погледу. Даје своју реч, да ново лице и име буде потврђено".

[2] О *Тривалији* в. напомену на страни 100.

[3] Значи: „Једна је воља у светским делима општа и очита. Тако се за земље плодне чине страшне борбе; снагу већим силама учвршћују многа дела ужасна, Србији помажу, по ваздуху до небеса своје хвале сеју, крвљу утврђују, златом не оцењују".

жеско Сијатељство, Г. Милош, војинство серпско управљао, јест овај барјак бл. г. Сима Паштрмац* по свима сраженијама носио и попечитељно хранио. Између многи сраженија, а наипаче код Пожаревца и Дубља, јест исти барјак с танети пушчани испробијан и на много места повређен.

Даљше у овој канцеларији примјечанија достојно приметити јесам могао и неке знамените књиге, како ти:

1. Conversations Lexicon, herausgegeben v. F A. Brokhaus, Eigenthümer und Herausgeber in 14 Bänden[2].

2. Algemeines Landrecht, für die preuſiſchen. Staaten, in zwey Theilen oder vier Bänden[3].

* Овај серпски стари херој из вњешњег његовог вида указује себе свагда суровог и јаросног человека, обаче внутрење у персима његовим лежи чесно, благородно и добродетељно серпско серце[1].

војинство управљао — војску предводио; *бл. г.* — благородни господар; *вњешњег* — спољашњег; *внутрење* — унутра; *сраженијама* — биткама; *попечитељно хранио* — брижљиво чувао; *повређен* — повређен, оштећен.

[1] *Сима Паштрмац* (Милосављевић) родом је из сјеничке нахије а живео је у селу Паштрми у округу крагујевачком. За првог устанка био је барјактар у војсци Антонија Пљакића. Учествовао је и у Хаџи-Продановој буни, а у другом устанку развио је своју заставу код таковске цркве и носио је у кнез-Милошевој војсци у свима бојевима. После је живео непрестано уз кнеза Милоша, с којим је одавно био лични пријатељ. Својом досетљивошћу много је пута повољно утицао на расположење кнежево. Умро је 1886. а сахрањен код цркве у Рамаћи, близу Паштрме.

[2] „Општи (свестрани, енциклопедиски) Речник, издао га Ф. А. Брокхауз, сопственик и издавалац, у 14 свезака".

[3] „Општи државни закони за пруске државе; у два дела или четири свеске."

3. Handbuch des königl.-baierischen Gemeinen Bürgerlichen Rechts aus besonderer Rücksicht auf das fränkische und preusische Landrecht von Dr. F. X. Krüll[1].

4. Codex Napoleonis[2].

5. Historia Juris Hungarici privati per Emericum Kelemen I. Universitatis Pesthanae Professorem in 4 Thomis edita[3].

Кромје ови находе се и многе философическе, дипломатическе, географическе и историческе књиге, између којих равно и историју г. архимандрита Рајича о народу славенском, у 4 части списану[4], г. Обрадовича Мезимца (Собраније Вешчеј)[5], моје Училиште Добродетељи, Јестествословије, Новејше Земљеописаније и Краткоје Животописаније, на немецком језику списано[6], и проче ине серпски списатеља књиге и дела нашао јесам.

Јестествословије — Јестаственица (наука о природи); *проче ине* — остале, друге.

[1] „Ручна књига краљевско-баварског Општег Грађанског Права с нарочитим обзиром на франачке и пруске државне законе, од д-р Ф. Кс. Крила".

[2] „Законик Наполеонов".

[3] „Историја угарског приватног права, од Емерика Келемена, I професора пештанског свеучилишта, у 4 свеске издата".

[4] *Јован Рајић,* знаменити српски књижевник, рођен је 1726. године у Карловцима а умро 1801. године као архимандрит манастира Ковиља. Поред многобројних других дела написао је врло знатну *Историју разних славенских народов, напаче Болгар, Хорватов и Сербов* у 4 књиге, најпре штампане у Бечу 1794.—95. године, други пут у Будиму 1823. год.

[5] Натпис је овога дела: Мезимацъ г. Досиѳеа Обрадовића. Часть втора Собранія разныхъ нравоучителныхъ вещей въ пользу и увеселеніе. По подлинному рукопису Павлом Соларичемъ изданъ. У Будиму. Из печатнѣ Крал. Мадьар. Свеучилишта 1818.

[6] Тачне натписе ових списа видн у предговору овом изданьу.

Пред овом канцеларијом јест и један празни велики простор с једним, на левој страни, возвишеним диваном. При увходу на капију у палату с леве стране на углу ове великолепне палате стоји један велики камен, који је из пожешке нахије, а имено из вароши Пожеге, донешен био. Он у дужини содержи 70 палцева, у ширини 38 а у дебљини 31. На овом камену види се староримски натпис овими писмени:

D · M ·
P · AEL · QVNTI
LIANO · DEC ·
M · M · IIVIRA
LI · DEF · AM ·
LXV · P · AELII
MXIMVS · ET
TATTAIA · PA
TRI · P · P ·[1]

Историју подробну овог монумента дознати нисам могао него из натписа ово закључујем, да је неки Римљанин, именем Елиус Квинтилианус још̀те у време, када су римске колоније у садашњој Сербији и ста-

увходу — уласку; *на углу* — на утлу; *донешен* — донесен; *подробну* — потанку, опширну.

[1] Овај је натпис већ трипут објављиван. Код Вујића је био погрешно преписан, те смо захваљујући г. д-ру Николи Вулићу, професору Велике Школе, унели тачан препис. — M у почетку четвртог реда значи: municipii, а муниципијем зваху код Римљана градове с општинском самоуправом. Слова MA (M A), која долазе после тога у четвртом реду, означавају почетак од имена римског муниципија, који је био недалеко од Пожеге код данашњег села Висибабе, у округу ужичком, и звао се можда Malavicum(s). — Реч, која долази после овога, чита се duumvirali, а дуумвир је био велики чиновник у муниципију.

родревној Мисији обитавале, декурио илити сотник римски био, који је имао три сина, то јест: Елија Максима, Силвана и Татаја[1], који су по смерти оца њиовог из достодолжне њиове синовске благодарности и високопочитанија овај надгробни монумент за вековечноје воспоминаније њиовом оцу водрузили.

Сада идемо к другому палате зданију, које се зове *харем*, у којему светла Госпожа Љубица с два њена младолетна сина и наследника, млада Господарића, Миланом и Михаилом, како равно и возљубљеном Господичном Јелисаветом, својом ћерију, и целом њеном женскаго пола свитом обдержаније своје има. Она достократно, а наипаче у летно време, и у двору пожаревачком увеселенија ради обитава. — Овај харем лежи от палате Господареве с севера и состоји се такожде из два деπартамента, који различите мале и велике собе имају, које су прекрасно мобилирате, измоловане и намештене, пак конгови от обадва спрата јесу широки, с лепи дивани[2]. — Измежду палате те Го-

---

конгови — ходници; *декурио*, декурион — војни старешина код старих Римљана, а тако су се звали и чланови сената у њиховим варошима које имаху општинску самоуправу (овде значи то друго); *за вековечноје воспоминаније* — за вечну успомену; *водрузили* — подигли; *свитом* — пратњом; *обдержаније своје има* — стан свој има, станује; *достократно* — више пута; *мобилирате* — намештене.

[1] *Татаја* није мушко него женско име, и према томе значи кћер.

[2] *Конак кнегиње Љубице* или *Шарени конак* био је готово онде, где се сршава источно крило крагујевачке гимназије. Он је непажњом изгорео 1884. године.

сподареве и харема на среди јест једна велика кујна, која с јелом послужује цели двор. — Кромје ове палате следују и друга Господарева зданија, то јест момачки квартир, у којему обдержавати се могу до 60 момака, потом следује коњушница, која спратити може до 100 коња, даље следују: гранарија, депоситорија и проча ина друга зданија.

После Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша, палате следује примјечанија достојно видити у Крагујевцу и нову, лепо украшену цркву, која от палате преко реке Лепенице к востоку лежи. Ова црква јест величине средње, от каменог материјала созидана. Женска обаче препрата јест такожде величине приличне и основана је из дрвеног материјала[2]. У цркви стоји све по начину благочестиве церкве уређдено, како што је олтар с чесном трапезом, на којој лежи свјато евангелије са сребром обложено и позлаћено; равно и окрут церковни јест доста знаменити како и проче друге вешчи ко олтару принадлежашче. Потом видити је можно и лепо, ново темпло, горе с распјатијем Христовим, с царскими дверми, престолними иконами и с девет сребрни кандила укра-

---

гранарџја — житница; *депоситорија* — слагалиште; *ко олтару принадлежашче* — које олтару припадају; *расјатџем* — распећем; *дверми* — вратима; *престолними* — главним, онима које су на иконостасу.

[1] *Црква* у Крагујевцу, која се овде помиње, постоји и сад, а осим ње има и друга, много већа и новија, сазидана 1874. године.

шено. Певнице содерже цели окрут књижевни. Потом видити је можно у церкви два прекрасна стаклена полијелеја, владикин стол и Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша, прекрасни измоловани стол, на којим горе на верху стоји Сербије герб а сниже доле овај натпис: **Млть твоѧ, гди, поженетъ мѧ всѧ дни живота моегѡ**[1]. Храм церкве јест сошествије свјатаго духа, а основатељ, то јест фундатор исте церкве, јест Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, који је благоусердствовао својим сопственим иждивенијем за вечноје своје воспоминаније овај дом Божији созидати и своме народу вручити, да он купно с њим Божества силу, премудрост и величество хвали и слави. Свјашченици ове церкве јесу пречест. г. Милосав Попович, протопресвитер, а чест. г. Стаменко Илич и чест. г. Јоан Димитријевич, пароси са сингелијама. Јерођакон обаче чест. г. Силвестр Вучкович обдержаније и препитаније своје налази у палати Јего Књажескаго Сијатељства безмездно, који сваке недеље и празника при божествени служба дужност својег јерођаконства исполњава.

Недалеко изван порте церковне к востоку јест једна нова прекрасно устројена школа,

---

окрут — прибор, опрему; *благоусердствовао* — изволео (својом добротом); *вручити* — предати, поклонити; *обдержаније* — стан; *препитаније* — храну; *безмездно* — бесплатно; *при божествени служба* — на божијим службама; *исполњава* — врши.

[1]) Превод ових речи види на стр. 26 ове књиге.

која состоји се из две велике собе за ученике а две мање собе са кујнама за учитеље, који се зову: благоразумни г. Прокопиј Видаковић, учитељ перве класе, с числом 70 ученика, а високоучени г. Мојсеј Јанковић, учитељ второ́е класе с числом ученика 53. Ове прелепе школе основатељ био је Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, који за спасеније и просвјешченије народа својего није поштадио 30 кеса гроша на њу жертвовати, за које благодјејаније цели народ благодари му.

Даље у вароши Крагујевцу находи се и магистрат нахије крагујевачке от три кнежевине, то јест от Груже, Лепенице и Јасенице. У овом магистрату, како и у прочима, свершују се само мала дела; важна обаче, а наипаче криминална, предају се Суду Народном у месту [1]. У овом магистрату стоји све по правилном уређенију, како што су протоколи и проча друга писма. Кнезови магистратуални, именују се г. Димитриј Којич и г. Урош Новковић а писар г. Арсеније Стефановић; чаршински опет кнез зове се г. Веселин Милованович.

Потом овде има место своје и Суд Народни Серпски [2], који состоји се из 12 членова либо соседатеља, то јест из сваке нахије

перве класе — првог разреда; *второ́е* — друге; *числом* — бројем; *није поштадио* — није штедео; *кнежевине* — кнежине; *свершује се* — свршавају се; *криминална* — кривична; *магистратуални* — магистратски; *либо* — или; *соседатеља (членова)* — чланова.

[1] *Магистрат* је крагујевачки основан 1826. године.

[2] *Суд Народни Серпски* или „Велики Суд Народни" имао је највишу судску власт у Србији (види о њему на стр. 45.).

по један кнез, пак у овом суду сва внутрења дела от целе земље совершују се и исполњавају. Лица овог суда јесу следујушча: г. Јоан Бобовац, г. Матеј Ненадович, г. Павел Радомирович, г. Милосав Здравкович, г. Ранко Мајсторович, г. Лазар Теодорович г. Милоје Теодорович и прочи други [1].

Овде у овој вароши находи се равно и једна турска без монара џамија при реки

внутрења дела — унутрашњи послови.

[1] *Јован Симић Бобовац*, родом је из села Бобове у ваљевској Подгорини. Кнез Милош га је, ценећи његово искуство у судским пословима, поставио за председника Великом Народном Суду. Бобовац је био међу онима који су тражили од кнеза Милоша устав („конституцију"). Умро је и сахрањен у своме селу 1832. године.

О проти *Матији Ненадовићу* види 9. књигу Српске Књижевне Задруге, у којој су штампани његови „Мемоари".

Павле Радомировић, шабачки трговац, био је најпре кнез шабачке нахије, затим кнежев скелеција на шабачкој скели, а доцније члан највиших Народних Судова у Србији, па је 1829. године био и председник крагујевачког Општенародног Суда. Друге године потом постављен је за помоћника и заступника болешљивоме Господару Јеврему Обреновићу и уједно за главног кнеза шабачког. У том је звању и умро, 1832. године.

О *Милосаву Здравковићу* види напомену на страни 22.

Ранко Мајсторовић, родом из смедеревског села Азање, био је чувен као марвени трговац. Учествовао је у оба устанка. После 1825. године био је непрекидно члан Савета до смрти (1840). Сахрањен је у Кусатку.

Лазар Тодоровић је рођен у шабачком селу Каони. Школовао се у Угарској и слушао филозофију у Сегедину. У првом устанку био је писар Јакову Ненадовићу. После 1813. године отишао је у Русију, одакле се вратио 1819. и постао писар у кнежевој канцеларији. После је вршио разне дужности до 1843. год., кад је послат у Цариград за српског капућехају. Тамо је и умро и сахрањен 1864. године.

Милоје Тодоровић, родом из јагодинског села Црнче, учествовао је још у Кочиној Крајини, а у првом устанку био је војвода Левча и Темнића. Умро је као члан Савета 1832. године и сахрањен је код манастира Јошанице.

Лепеници, која је скоро сва порушена[1], а преко пута јест и један турски дом, у којему турски мусселим, то јест биров, обитава и Турком суди. Између џамије и овог дома преко реке Лепенице јест једна камена ћуприја созидана. Тко је зидао ову ћуприју, дознати нисам могао. Такожде и једна турска кафана за путнике Турке находи се у овом месту а више никакав турски дом.

По пришествију мојему у Крагујевац проведем овде три недеље писајући моје путешествије. Између овог времена добијем 16-го септемврија известије от Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша, из Пожаревца, који се онда за оно време тамо био находио, следујушчи налог, који је гласио овим речма:

Почитаеми Господин Вујич!

Ја сам за добро судио, да Ви обиђете и остале нахије, које нисте обишли, док је ово лепо и прилично време и нису снегови и кише с ветром запале, које би Вам не само довољно препона у намерењију Вашем полагале, но и здравље Ваше, и онако доста слабо, могло би горе пострадати. Тога ради ето ја пишем Амици[2], да Вас одмах, како Вам хаљине буду готове, с момком право одатле на Карановац[3] опреми на кнеза Васу[4], а овај ће за даље постарати се. И тако обишавши све остале нахије, дођите опет у Кра-

---

писајући — пишући; *препона* — препрека.

[1] *Џамија* је у Крагујевцу стојала до пре тријестак година.

[2] „Амици" значи *чики*, а тако је у шали кнез Милош звао Симу Паштрмца.

[3] О *Карановцу* види напомену на стр. 179.

[4] О кнезу *Васи Поповићу* види напомену на стр. 201.

гујевац, гди можете целу зиму радити. Ја Вам желим сретни пут и да се у здрављу у Крагујевцу видимо.

Покажите свакому кнезу објављеније, које при себи имате, и иштите пратиоца свагди из једне нахије у другу. Уверавајући Вас о наклоности мојој јесам

№ 1138.

У Пожаревцу, 15-го септемврија 1826.

Ваш
Доброжелателни
Милош Обренович,
СЕРПСКИ КЊЛЗ.

По пријатију овога писма ја му исти дан, то јест 16-го септемврија, одговорим следујушчим начином:

Ваше Књажеско Сијателство,
Милостивејши Государ!

Ваше 15-го септемврија текушчаго сего года на мене отпуштеноје писмо днецним дном, то јест 16-го предреченаго месеца исправно примих, из котораго уразумети јесам могао Ваше Отеческоје попеченије, које Ви о мени носите и желите, да ја још̀те за лепо и сухо време по нахијама Вашего притјажанија визитацију учиним. Ја от стране моје рапскоје благодареније моје Вашему Књажескому Сијателству одајем и абије без всјакаго закасненија, када хаљине моје готове буду, всљед Вашего Милостивејшаго налога пожеланију Вашему задовлесотворити буду. —

милостивејши — премилостиви; *текушчаго сего года* — ове (садашње) године; *отпуштеноје* — послато; *котораго* — којега; *отеческоје попеченије* — очинско старање; *визитацију* — преглед; *рапскоје благодареније* — роиску (понизну) захвалност; *всјакаго* — сваког; *всљед* — услед; *задовлесотворити буду* — аздовољићу, учинићу по вољи.

Между тем вручају мене Милостивејшему покровитељству и благонаклоњенију Вашему Отеческому, целујући скут ризи Вашеја и со всјаким рапским мојим високопочитанијем даже до кончини жизни моеја остају

Вашего Књажескаго Сијатељства,
Милостивејшаго Государја,

У Крагујевцу, 16-го септемврија 1826.

всепокорњејши раб
Јоаким Вујич, с. р.
сл.-сериски списатељ.

Ја 18-го септемврија добијем моје хаљине, а 19-го реченаго месеца по божеѕтвеној служби (јербо је била недеља) уседнем на коња, пак с мојим момком Радојем прођем перво село *Корићане*, после *Вињиште*. Овде на десној страни оставим село *Грошницу*, у којему находи се једна от камена созидана церква. Основатељ ове цркве јест био чест. г. Симеон Протич, парок с народом, а храм је свјати апостол Тома, 6-го октомврија. Садашњи парок ове цркве именује се чест. г. Радован Мијатович са сингелијом.

После попнем се на планину *Кременац*, затим прећем села *Липницу* и *Честин*, пак на пренопчије дођем к једној цркви зовомој *Каменац*[1]. Ова је црква била пређе ма-

вручају — препоручујем; *покровитељству* — заштити; *благонаклоненију* — особитој наклоности; *ризи Вашеја* — одеће Ваше; *до кончини жизни моеја* — до краја живота мог: *всепокорњејши раб* — најпонизнији роб.

[1] *Каменац* се и сад зове место, на коме је црква, а припада селу Честину. Јамачно то и није име цркве него самог места.

настир с келијама, које су Турци купно с црквом попалили и порушили. Црква обаче стоји још̀те у својој целости, пак горе споља има једно труло, а келије јесу све до основанија порушене, зато је и дошла под парохијалну цркву. Основатељ ове цркве био је деспот Стефан, св. кнеза Лазара син. А храм је воведеније пресвјатија Богородици. Црква унутри јест свуда са светитељи измолована, који су от свирепи Турака много повређени. У женској препрати горе више врати, куда се у мушку препрату улази, стоји следујушчи натпис: [*да је овај храм обновљен трудом многих ктитора, које именује, али је погрешно преписана година*]. — Недалеко от цркве преко једног потока находи се и једна сиромашна школа с 8 ученика и учитељем, који се зове г. Георгиј Михаљевич. Овај је негда био собиратељ писмена (Setzer) у славној будимској типографији.

Ја код оца Манојла Рафаиловича, парока, учиним моје преношчије, пак следујушчи дан, то јест 20. септемврија, с мојим момком кренем се одавде и прећем села *Балосаве*, *Губеревац* и *Витковац*, која ми остану на левој страни а планина *Котленик* на десној. После прегазим реку *Ресаву*, пак прећем села *Печеног*, *Милавчић* и дођем у једно велико село, именуемо *Витановац*. У овом селу јест једна мала, от дрва црква[1]. Храм цркве јест по-

собиратељ писмена (Setzer) — слагач; *типографији* — штампарији.

[1] Сад нема те мале дрвене цркве у *Витановцу*.

кров пресвјатија Богородици, 1. октомврија, и парок ове церкве, отац Алексије, плаћа Турчину спахији сваке године главницу по 6 гроша.

После одавде кренем се, прећем села *Шумарице* и *Камицору*[1], гди се река *Ибар* слива у реку Мораву. Овде под овим селом, више сливања реке Ибра, прегазим реку Мораву и прећем на карановичку страну, пак с леве стране видим планине *Гоч*, *Савину Трнезу*, *Студену*, *Столове*, и онај исти дан срећно доспем у варош именуему

Карановац. По доказатељству стари жителља овај садашни Карановац не лежи на свом старом месту, јербо преће рата серпског вожда Г. Петровича био је стари Карановац даље, сниже реке Ибра; обаче при возмушченију серпског вожда Г. Петровича бјаше стари Карановац сасвим попаљен и порушен, јербо су у њему зли Турци обитавали. Потом недалеко от старога, мало више, начини се други нови Карановац, који по паденију вожда серпскаго Г. Петровича и овај бјаше от Турака сав у пламен преобрашчен. Напоследок по пријатију управљенија Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша, опет мало више други, нови, то јест садашни, бјаше основан, и овај садашни на весма лепом и равном месту при реки Ибру лежи,

---

више сливања — више ушћа.

[1] *Шумарице* и *Камицора* су сад засеоци села Витановца.

пак и може до 116 домова имати, између који понајвише јесу дућани[1].

По пришествију мојему овамо дођем на преношчије у једну механу. На то дођоше чаршински кнез г. Веселин Пећанин и г. Симеон Петровић, шура г. Петра Лазаревића, нахиског кнеза[2], једни особито чесни Сербљи, који ме најпре поздравише, пак после учинише са мном познанство. Ја онај дан нисам могао ништа пословати из узрока, што сам от Крагујевца до самог Карановца био болестан. Него сутрадан, то јест 21. септ., почнем примјечанија достојна осматривати и убо најперво отидем к новој церкви, која лежи изван вароши к восточној страни и јест прекрасно от твердог камена созидана.

[1] *Карановац* су, како би се по имену могло судити, веровно засновали најпре Турци, и свакако није старо место. У Хаџи-Калфе (прве половине XVII века) не спомиње се, а то значи или да га тада није било или да је био незнатније место. Око њега су бивали многи бојеви, те је често страдао. У ратовима аустриским с Турцима у XVIII веку спомиње се, да су га Аустријанци двапут заузимали (1737. и 1789. године). У почетку XIX века, као што и Вујић описује, трипут се премештао. Срби су га најпре заузели у првом устанку, 1805. године. Он је у то време био угледно место са добро озиданим кућама и лепим, пространим баштама, а имао је око 70 турских домова. Обновљени Карановац освојили су Срби одмах у почетку другог устанка. Карановац је био кратко време (1854.—1859. године) и окружно место за стари чачански округ, а од тада је и столица жичког епископа. Кнез-Милошева црква у Карановцу сазидана је 1824. године и стоји још и данас. — Указом од 20. априла 1882. године Карановац је добио име *Краљево* и сад је варошица са 3.400 становника и 610 домова.

[2] *Петар Лазаревић* је био најпре кнез, затим члан Београдског Народног Суда, а од 1831 године капетан подибарски и неко време старешина новопазарских срезова, које је Србија задобила тек 1833. године. Доцније, 1842. год., постао је и члан Државнога Савета.

Њен основатељ јест Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, који је њу дао сопственим његовим иждивенијем созидати и украсити, а храм церкве јест Сошествије Свјатаго Духа. Близу ове нове церкве находи се и једна школа, која содержи 30 ученика с учитељем.

Недалеко от ове исте церкве, идући к востоку, намјати достојно је видити и један знаменити шанац, кога је направио био неки Антоније Ристич, зет сербскаго вожда Г. Петровича[1]. Овај шанац лежи између воде Ибра и Мораве и дугачак је 200 фати, а толико је и широк. У време ратно била су четири топа на том шанцу сас четири стране а унаоколо био је с паласади и бркљачама утверђен. По паденију обаче сербског вожда Г. Петровича, докле год Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, није био на себе примио управљеније, била су многа ратоборенија около овог шанца, између којих једанпут случи се, да су Сербљи Турке у овај Ристићев шанац сатерали. После Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, пише војводи

сас — са; *бркљачама* — коцима (бркљаче су коци на утврђењима углављени у унутрашњем нагибу рова); *ратоборенија* — борбе.

[1] *Антоније Ристић* звао се обично *Пљакићем* по Турчину Пљакићу, кога је 1804. године у боју на Руднику ранио. Родом је из рудничког села Каменице. Најпре је био момак Карађорђев, а после се ожени његовом ћерју и постане војвода области од Моравице до Топољака (Топољак је био јако утврђени шанац с леве стране Виначке Мораве, спроћу Делиграда). После 1813 године отишао је у Русију. Године 1832 дође у Влашку, али не буде пуштен у Србију. Исте је године тамо и умро.

Јелечанину Радосаву[1] и осталим кнезовом да опколе Турке у том шанцу, које по речи Господареној и учинише, пак Адем-паши новопазарском не дадоше доћи у помоћ ко оним у шанцу опкољеним Турком, докле год Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, није био дошао са својом војском из Пожаревца, који после учини трактат под једном крушком недалеко от овог шанца с поглавицама турскима, а наипаче с Мамуд-агом, како верховњејшим поглаваром. При овом трактату био је и Ћаји-Адем-паша новопазарски, Јакуп-ага из Лесковца, Ћаји-Латив-ага, Јосуф Бахија из Дуге Пољане и прочи други. После оним опкољеним у шанцу Турком поклони живот, пак оправи их у њиову земљу. — Ја овде у Карановцу због моје болести преданим, пак следујушчи дан, то јест 22. септ. благодарим г. Веселину Пећанину, кнезу, и г. Симеону Петровичу на њиовом гостољубију, пак хотео сам с мојим момком да пођем. Обаче они мене самог нису хотели пустити, него и њи обадвојица уседоше на њиове коње, пак мене до разореног манастира зовомог

Жича, допратише. Овај манастир лежи на прекрасном возвишеном месту, недалеко

трактат — уговор; *верховњејшим* — врховним, највишим.

[1] *Радосав Јелечанин*, родом је из села Матаруга, близу манастира Жиче. Од године 1811. био је војвода у Горњем Ибру. После 1813. године остао је код куће, а у почетку другог устанка одликовао се у освајању Карановца. После је чувао границу према Новом Пазару, а доцније, као заслужан човек, добио пензију. Умро је 1841. године и сахрањен је код Жиче.

от реке Ибра. Основатељ овог манастира био је свјати Стефан Первовенчани, краљ серпски, кога гроб и дан данашни у овој церкви можно је видити, а храм јест Вознесеније Христово. — Многи сказују, да су у овој церкви седам серпски краљева на краљевство увенчани били. Обаче жалост, да је овај манастир от давнаго времене чрез зверообразне Турке био сав попаљен и порушен, пак у церкви ништа не може се видити кромје жалосна порушенија и руине, измежду којих горњи свод скоро свуда пробијен и порушен види се, тако да се кроз порушенија и пукотине и само небо видити може, пак кроз оне развалине и пукотине и сама киша у церкву пада. Зато само о Воскресенију и успенију Богоматере у овој церкви служи се, а више преко целе године не бивају нигда богослуженија ради порушенија горњег свода. Но кромје свега овога порушенија јоште види се горе споља на мужеској церкви једно труло с осам пенџера, а олтар стоји пуст и порушен. Из олтара на леву страну иде се у проскомидију, како у једну капелу, пак за олтаром стоји једна преграда само с једними на среди дверми. После олтара у мужеској церкви следују два велика празна места за певнице. После ови певница јесу такожде и две мале у зиду изидане капеле, у којима су се у стародревно време људи причашчавали. После ови капела стоји једна камена

чрез зверообразне — од зверских; *причашчавали* — причешћивали.

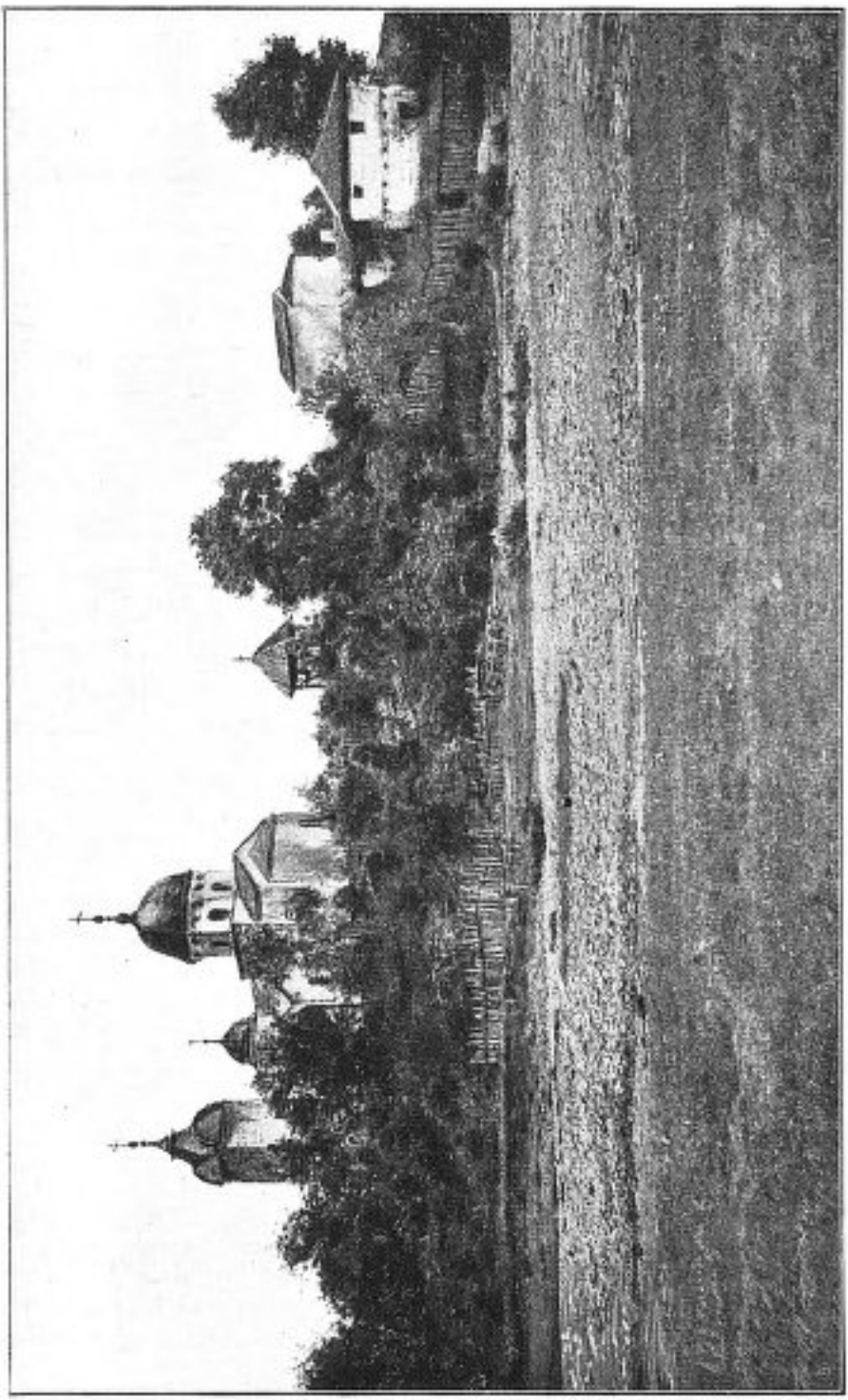

Манастир Жича (по фотографији Географског Завода Велике Школе).

преграда с једни врати, за којима следује женска препрата[1]. У овој препрати с десне стране на капеле врати види се Исус Христос и свјати Јоан Крестителъ изображени, над којима стоји овај натпис: **Проситъ крїщенїе ѿ Їѡанна.**[2] А от западне стране, куда се у женску препрату споља улази стоји над врати једна високо назидана кула с једним порушеним торњом. Под овом кулом изнутра с десне стране код врати стоји овај натпис: [*у њему се каже, да краљ Стеван са сином својим првенцем Радославом одређује овај манастир, да се у њему постављају сви краљеви, који ће бити у српској држави, затим архиепископи, епископи и игумани. Именују се*

[1] *Жичу* је сазидао Стеван Првовенчани у времену између 1207. и 1220. године. Жича је противно другим манастирима подигнута у отвореној равници, и то јамачно зато, да би, као архијепископска црква, била приступна. Жича је била дивна и величанствена задужбина: и сад остаци њена живописа спадају међу прве радове те врсте из оног времена. Осим праве Жиче има у близини и једна такође стара црквица, у којој се и сад служи. Као што се види из повеље, Стеван Првовенчани је наредио, да се у Жичи постављају сви краљеви и све црквене старешине. И по народном предању у њој се крунисало седам српских краљева, те се по томе и прозвала *Седмовратна Жича* (као да су за сваког крунисаног владаоца отварана засебна врата). — Године 1520. Жича је била похарана и опустела. После се с времена на време у њој служило, али је тек за првог устанка продевала на дуже време. Ну 1813. године је толико пострадала од Турака, да се у њој после није могло више редовно служити. У том стању, како је горе описао Вујић, Жича је остала све до 1856. године. Служило се само у поменутој црквици, а службу су свршавали околни свештеници. Те пак, 1856. године, обнови Жичу својим настојавањем и трошком владика ужичко-крушевачки Јанићије Нешковић: покрије цркву и сва кубета лимом и оправи све што је било покварено, начини ћелије, школу, механу и друге зграде и још прибави манастиру доста непокретна имања. Владика Јанићије и почива у Жичи.

[2] Значи: „Иште крштење од Јована“.

жупе, које су приложене под власт овој цркви: Крушилница, Морава, Борач, обе Лепенице, Белица, Левач, Лугомир, Расина и Јелшаница[1]. *Наређује се, да сви црквени приходи из тих жупа припадну овом манастиру, а које су од ових жупа под другом епископијом, из њих да узима дворски протопопа половину бира поповског а другу половину епископ. Четири краљевска манастира ослобођава од давања протопопима: Студеницу, св. Ђорђа у Расу*[2], *светогорски манастир*[3] *и св. Богородицу Градачку*[4], *и у њихним селима да немају власти епископи, а о постављењу попова и о осталим духовним пословима њихових манастирских области да се стара архиепископ; игумана пак поставља им краљ с благословом архиепископовим. — Даље долазе као неке законске одредбе о начину кажњавања, кад муж остави жену или жена мужа или на случај отмице; друкчије су казне за властелу и за њихозе војнике а друкчије за просте људе. — На крају се проклиње сваки, који буде преступио или ништио ова наређења*].

На левој обаче страни натпис стоји овим речма, који содержи хрисовуљ или донацију

---

[1] Данас под именом *Крушилнице* нема те жупе нити се зна, где је била; *Јелшаница* је свакако данашња Јошаница око истоимене реке, десне притоке Иброве (можда је погрешно преписано име из повеље). Имена осталих жупа, која се помињу горе у повељи, постоје сва и данас у Србији било као обласна имена било као имена река.

[2] То су Немањини Ђурђеви Ступови код Новог Пазара.

[3] Хиландар.

[4] Та је црква била у тадашњем Граду, а Градац је данашњи Чачак.

сему општежитељному манастиру Жичи чрез свјатаго Стефана Первовенчанаго Краља серпскаго даровану: [„*Стефан, по Божјој милости венчани први краљ све српске земље, Диоклитије и Травуније и Далмације и Захумља, са љубљеним сином Радославом, по Божјој милости намесником*“ *дарује овом пресветом храму све црквене потребе као: ризе и крстове и мошти светачке, иконе, златне и сребрне сасуде, завесе, покрове, многе књиге итд. Затим се набрајају села која поклања манастиру: Талско с Ратином и са Заклопитом Луком, Тополница с Војушама, Рибница са Бреном, Жича с Батином, Рибичи с Чрном Реком, Тлсто Брдо с Рашким Делом и са Штитарином, Пешчаница с Печаном, Буковица, Грахо́вишта, Свињци, Грачаница, Радијево, Конарево, Чрнаве са Серчом, Брестница с тргом, Свибница с Округлом, Боболе с Чечином, Гвочаница с Пупавнима. У Јелцима села: Дољна Вас, Борак, Гнила, Добриња, Витахово. У Хвосну: Пек са засељем, Чрни Врх, Стлпези. Требовитики, Горажда, Накл, Челпеки с Лабланима, Љутоглави с градом. А у Затоњу села: Чрнча са засељем, обе Иване са засељем, Замчане са засељем, Дубово, Гаји са засељима. У Зети села: Треболе и Плавница. У Горској Жупи: Голич. — А ове планине: на Спорима Ноздре, Јаворје с Лукавицама; у Хвосну: Слано Поље с Тмастим Гвоздом; над Брезницама Жељин, а зимње паше од Брезне доле низ Сутеску са свима пашама зимњим и летњим по оној страни Котленика. — После овога*

каже се у повељи: „А ово су Власи, што смо дали овој цркви“, и долази набрајање њихових имена. Међу тим именима, од којих су нека српска а нека влашка, има их много необичних и занимљивих. Ради примера да наведемо овде главнија од њих: Град, Злина, Негота, Бун, Стан, Драгоман, Даша, Нег, Бунило, Братен, Братило, Негуш, Мирош, Брајен, Мужило, Тихоч, Куман, Милобрат, Редило, Полиград, Мик, Берило, Гостимир, Бута, Братослав, Добрц, Лев, Браја, Војимир, Божаја, Предимир, Вуч, Радуш, Куплен, Проден, Војихна, Братохна, Букор, Влад, Десило, Сращин, Хреља, Милц, Божица, Понег, Руг, Грдош, Бегота, Љубота, Кулин, Брзеј, Тудор, Нанота, Братеша, Берислав, Буцкат, Црномуж, Гугота, Скоромир, Пружин, Радота, Велен, Плен, Вратиша, Дедол, Грипон, Чрнота, Шарбан, Војинег, Војила, Белота, Неж, Дед, Вратимир, Ходиша, Предихна, Нерад, Сингур, Драгуш. На крају се набрајају жупе, које краљ поклања Жичи и које су већ поменуте у претходном натпису, па се наређује, да половину од свега прихода, што долази или од Влаха или од земље или као бир поповски, узима манастир[1]. — Закључење исписати нисам могао, јербо је било са жутим кречом замазано.

закључење — завршетак.

[1] Прва је група ових села, датих повељом манастиру Жичи, била у ближој или даљој околини Жиче. Ово се види из тога, што приличан број од њих и данас постоји: *Ратина, Тополница, Рибница, Црна Река* (сад заселак села Матаруге у жичком срезу), *Пекчаница* (стара Пешчаница), *Буковица, Конарево, Сирча* (место старе Серче), *Бресница, Сибница* (место

Овде имам благоразумному читатељу један грозни и безакони случај, који се у овој цркви догодио, приповедити. Лета 1805., лицем на Воскресеније, када се у овој цркви било служило и начални свјашченик, чест. отац Николај Костич, с прочи свјашченици свјашченодјејствовао је био, онда пред само време причашченија дође један турски кесецијa*, именем Зенил Шабан Бу-

* Кесецијa, хоће рећи турски: ајдук, пустаија или разбојник. Он је свагда на коњу а не пешице, пак по распутија људе сакати, убија и новце отима.

по распутија — по распућима.

старе Свибнице), *Гокчаница* (стара Гвочаница). Остала од тих села не постоје данас у овом крају под тим именима, осим ако су Чрнаве данашња Трнава (у срезу трнавском) и Чечина заселак у моравичком срезу. — *Јелци* су јамачно били нека жупа (можда између Жиче и Хвосна, јер тим редом долазе у повељи). Данас нема тога имена на картама, а не може му се ни према набројаним селима одредити место, јер где се нађе једно од тих села, нема осталих. — *Хвосно* је стара српска област на месту данашње Метохије, око Пећи и Дечана. Од села, која су у Хвосну поменута, постоје и данас: *Црни Врх, Гораждеваш* (м. Гораждe), *Накле* (стари Накл), *Лабљани, Љутоглав;* има даље село *Ступ*, којим су можда замењени стари Стлпези. — *Затоње* је такође нека жупа, која је морала бити у близини Жиче, јер то показују села *Замчање* и *Дубово*, која и сад постоје у жичком срезу. Од осталих имена постоје *Гаји* као заселак у драгачевском срезу. — У *Зети* од поменута два села има и сад *Плавници* на Скадарском Језеру баш при ушћу Мораче. — *Горска Жупа* је по свој прилици била између данашње црногорске вароши Подгорице и арбанашког племена Хота. Село *Голич* сад се на картама не може наћи. — *Спори*, тако се звао крај у Црној Гори око кланца Дуге између Никшића и Гацкога Поља. Ту су све три планине, које се у повељи помињу: Ноздре, Јаворје и Лукавице (и сад се тако зову). — *Слано Поље* у Хвосну (Метохији) и сад се тако зове. — *Над Брезницама Жељин* биће данашњи Жељин у Србији, у крушевачком округу, премда Брезнице под њим сад не постоје. -- *Брезна* је и сад село јужно од Жиче, а Сутеска је по свој прилици била ниже, у долини реке Рибнице. — *Котленик* је несумњиво данашња планина истог имена у Србији између реке Груже и Западне Мораве.

зић у цркву, пак таки између људи турајући се кроз царске двери отиде у олтар и седе на архијерејски средњи престол. После таки морало му се у олтар донети ракије и јаја. Онда ти овај свирепи и зверообразни гост почне пушити, пак после пушења морале су му доћи две лепе серпске девојке, от којих једна му је точила ракију и запајала га, а друга опет требила је јаја, пак га с њима залагала. Овај звер а не човек, с овим благодејанијем незадовољан, повиче на началног свјашченика Костича, псовајући му крст, закон и путир, пак говорећи му: „Та причести ми ову девојку, ову младу, ову снашу“, која би се год његовима скареднима очима угодна видила, и то је морао бедни свјашченик све творити. Људи после, који су већ онда оружије били имали, јербо је серпски вожд, Г. Петровић, већ био заратио, слегоше се у проскомидију с оружијем, да тога звера Турчина угуше или да га убију. Онда ти неки старац Деспот, видећи између људи ово возмушчениje, почне људе молити, да то не чине, јербо ће се храм Божији са скверном турском крвљу осквернити, и онда таки истрчи из цркве напоље, почне његове момке молити, којих је било до десет злодеја, да уђу у цркву, пак да изведу њиовог харамбашу напоље, јербо ће у цркви пасти крв. Ови

благодејанијем — доброчинством; *псовајући* место псујући; *возмушчениje* — узбуну, метеж; *скверном* — поганом, прљавом; *злодеја* — злочинаца, злотвора.

после на реч Деспотову ућоше у цркву, пак дођоше к њему у олтар, извукоше скверног Турчина напоље, и после сасвим утиша се народ. Ово ми приповедаше неки Радосав Пискањац, родом из села Крушевице, који је онда у оно време очевидни свидетељ био и који га је равно с прочима другима хотео удавити.

Даље код овог порушеног манастира није друго ништа видити него унаоколо порушене келије, које жалосни изглед оку человеческому представљају. Само от восточне стране спрам олтара јест једна мала црквица, у коју свештеници из окресни села долазе, пак о празници и недељама богослуженија творе. Храм ове мале церквице јесу свјати Петр и Павел.

Ја овде после обедујем, пак по обеду г. Сима Петровић врати се натраг у Карановац, а ја с г. Веселином и мојим момком кренем се из манастира Жиче, пак пређем села: *Готовац*, *Матаруге* и *Погорелицу*[1], гди пређем реку Ибар, после реку *Лопатницу* и на преношчије доспем у село, такожде зовомо *Лопатница*. Ја овде у једној механи с с мојим содружеством преноћим, пак сутрадан, то јест 23-го септемврија, кренем се из ове механе и попнем се на планину, именуему *Пивница*, а планине *Троглав* и *Јелицу*, која се протеже до планине *Овчара* и *Ка-*

свидетељ — сведок; *окресни* — околних.

[1] Село *Погорелица* сад се зове: Прогорелица.

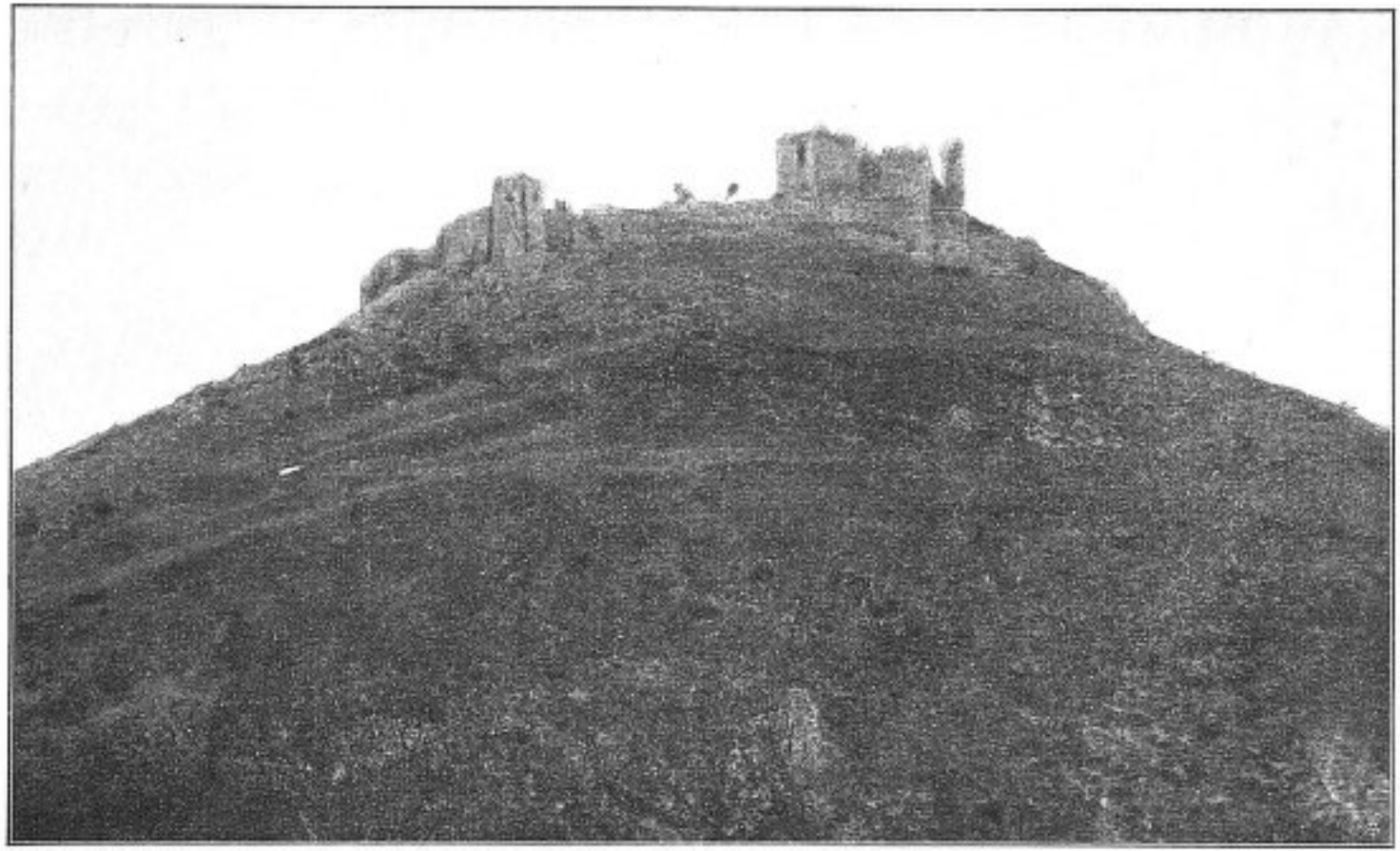

Град Маглич у Ибровој клисури (по фотографији Географског Завода Велике Школе).

блара, оставим на лево. После дођем у село *Маглич*, гди пређем опет реку Ибар, пак попнем се на једну високу камену планину, и на верху ове планине, јест један стари порушени град, који се равним именом *Маглич* зове. Овде ништа примјечанија достојно нисам могао приметити нити својствено дознати, тко би овог порушеног града морао основатељ бити. Ништа мењше зато опет лета 1815-го, у време када је Јего Књажеско Сијатељство, Г. Милош, против Турака војевао, бјаше ова стара порушена градина бедним христијаном прибежиште и обрана, јербо који су год овде прибегли, јесу себе од свирепства турског спасли, а који су изван ове градине били, те су Турци хватали, у ропство одводили и другим варваром за новце продавали[1].

Ја одавде после вратим се, пређем опет реку Ибар и дођем паки у Лопатницу, гди се после от мене опрости г. Веселин Пећанин, кнез, пак врати се у Карановац, а ја с мојим момком упутим се на леву страну, пређем опет реку Лопатницу, пак пређем

својствено — управо.

[1] Град *Маглич* је на једној узаној коси, која се спушта са планине Столова, и затварао је пролаз из моравске равнице Ибровом долином. Имао је седам високих кула, које су већином обрушене. По изради личи на смедеревски град, али му се не зна време постанка. У Маглич се 1815. године био повукао Радосав Јелечанин са својом малом војском испред много веће турске силе, која је долазила од Новог Пазара. Ови су Турци ишли у помоћ Карановцу. После их је Јелечанин све опколио у Карановцу и држао их у опсади све док није стигао кнез Милош, коме су се предали.

села *Петровац*[1] и *Врдила*. При концу овог села јест једна мала, от твердог камена сазидана церква[2]. Основатељ ове церкве био је народ, а храм је церкве Богојављеније Господње. Ова церква свом Турчину спахији даје на годину у име главнице по један пар чарапа. Недалеко от ове церквице јест и једна прилична школа, обаче учитеља и ученика нема. — Ја одавде после кренем се и у село, зовомо *Рођевићи*, на преношчије дођем код чест. Г. Павла Поповича, парока. Овај чесни свјашченик прими ме усердно у свој дом, пак угости ме славно. Овде су били и јоште други свештеници на вечери.

Ја дакле код овог доброг, гостољубивог свјашченика преноћим, пак сутрадан, то јест 24. септем. благодарим перво Богу, после и моме доброму дому владики, пак кренем се с мојим момком и дођем на планину *Кантар*[3], на којој лета 1814., други дан Воскресенија, јесу Сербљи Турке разбили, касапили и многима главе поотсецали. С ове планине после сиђем се доле у село *Смутиноге*[4], а одавде у село *Лазац*. Изван овог села јест једна нова церква, која на дозвољеније Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша, почела се била зидати лета 1825., а лета 1826. бјаше довершена, обаче не сасвим, јербо свјашче-

---

[1] *Петровац* је сад заселак села Конарева.

[2] Црква у *Врдилима* стоји и сад.

[3] *Кантар* није планина него само повеће брдо.

[4] *Смутиноге* су сад заселак села Ласца.

ници от архиепископа још̀те нису антимис примили, следовательно нити је још̀те храм церкве наименоват [1]. Овде код свјашченика оца Илије Миладиновича и ове церкве парока обедујем, пак по обеду с мојим момком одавде кренем се, прођем села *Петњицу*, *Премећу*, *Рајац*, после приспем у село

Јежевицу. Овде код овог села јест једна стара црква с једним горе трулом, која је нѐгда у стародревно време била манастир, јербо и сада виде се от келија руинѐ около церкве. Храм церкве јест свјати отец Николај. Церква унутри јест сва измолована, коју су Турци многократно палили, рушили и свака безаконија чинили [2]. Обаче иначе она све потребне церковне вешчи у себи содержи. У женској препрати с леве стране приметио сам овај натпис: [*у коме стоји да се овај храм и његово предварје пописа трудом јеромонаха и игумана кир Гаврила и прогумана Дометијана, јеремонахом Георгијем, јеробаконом Стефаном и еклисиархом и монахом Силвестром с осталом браћом и Рако ктитор и други ктитори, године 1633.*]. — У предверију опет, куда се иде у женску цѐркву горе више западни врати стоји изображеније иконе свјатаго оца Николаја, а под њом јест изображен свјати Михаил Архангел, а опет испод његове

антимис — плаштаница; *руине* — развалине.

[1] У *Ласцу* је 1867. године подигнута нова црква од тврдог материјала.

[2] Садашња *јежевичка* црква је саграђена на месту старе цркве и то од тврдог материјала.

иконе стоји овај потпис: [*Пописа се ово свето и божанствено предварје храма светога чудотворца Христова Николаја трудом и усрђем јеромонаха игумана Авакума, Јеротеја с браћом. 1609.*][1]. — Ова церква Турчину спахији плаћа главницу по 5 гроша на годину.

Ја овде преношчије учиним код г. оца Симе Радовановича, парока, који ме учтиво прими и чесно угости. Потом следујушчи дан, то јест 25-го септемвр. благодарим његовој доброј љубови, пак с мојим момком кренем се одавде, прођем село *Бањицу*, после дођем к једној церкви, зовомој *Стјеник*[2]. Она лежи при малој реки, именуемој Светиња, измежду страшни, високи, шумни и камени стена, у којима птице соколи легу се. Церква је от твердог камена сазидана и била је негда у старо време манастир, која је и своје калуђере имала. Обаче када су Турци церкву попалили а келије такожде попалили и до основанија порушили били, то онда је она потпала под парохијалну церкву. Храм церкве јест Рождество претечи и крестителља Господња Јоана, 24. јунија. И премда никакву земљу не держи ова церква, то зато опет Турчину спахији јежегодну главницу 8 гроша плаћа. — Одавде после кренем се,

[1] У овом натпису старе јежевичке цркве стоји код Вујића на крају овако записана годнна: ж.зрѯн, што је несумњиво погрешка. Најверовније је да ту погрешку треба овако исправити: зрйз а то чини 1609-ту годину.

[2] Тешко да се и онда сама црква тако звала, *Стјеник*, јер је она на потоку у селу Бањици, а тек западно више села диже се брдо с именом Стјеник.

пак прођем село *Острушате*[1] и дођем у село *Трнаву*. Недалеко от овог села находи се један општежитељни манастир, именуеми

Благовештеније пресвјатија Богородици. Овај манастир лежи од восточне, јужне и западне стране између високи планина, помешани каменима стенама, а от восточно-северне стране указује се једна пространа, с ливадама, прекрасна равница. Церква је пристојно велика, обаче многократно била је от Турака купно с келијама попаљена и повређдена, а келије све до основанија порушене. Овде су Турци горе на церкви у крестове нишанили, пак из пушака на њи пуцали и стране от крестова поодбијали. У церкви стоји по обичају све на своме месту, и у мужескоj препрати више врати идући у женску стоји овај натпис: [*Ту се каже, да је порушени храм обновио јеромонах Јоаким с браћом у Христу и свештеник Н... из Вилуше са женом и децом својом и потписати игуман са браћом и са свештеником Димитријем у тешко време исмаилћанскога царства, за време султана Солимана. А довршен је године....., месеца августа*]. Летопис точни не находи се, јербо је доле избрисан. — Овај манастир држи и неке грунтове, от којих Турчину спахији сваке године

повређдена — повређена, оштећена; ***летопис точни*** — тачно назначена (записана) година.

[1] *Острушати* су сад заселак села Бањице.

главницу плаћа по 30 гроша, пак от сваког плодородија даје десетак [1].

Ја овде код Јего Високопреподобија, г. Неофита Марковича, архимандрита, обедујем кому после учтиво благодарим, пак с мојим момком кренем се из манастира и дођем у једно село, именуемо *Заблаће*. У овом селу јест једна мала церква од плетера и дасака начињена. Храм церкве јест свјати Михаил Архангел. Ова церква не држи никакву земљу, обаче своме спахији Турчину јежегодну главницу плаћа по 5 гроша. —. Одавде после кренем се, пак јоште при високом сунцу срећно приспем у варош

Чачак. Ова варош лежи на прекрасној равници, са свакојаким плодородијем и усеви посејаној, при реки Морави, која от восточне стране ову варош облива. Ова варош може имати до 120 домова, између којих понајвише дућани терговачки и мајсторски находе се. По пришествију мојему у ову варош отидем на квартир код бл. г. Василија Поповича, оберкнеза, који ме са сваком благоучтивостију прими у свој дом. А понеже да је било јоште доста рано до захожденија солнца, тако ја њега учтиво замолим, да би

плодородијем — воћем; *благоучтивостију* — лепом уљудношћу; *до захожденија солнца* — до сунчева заласка.

[1] Овај манастир *Благовештење* код села *Трнаве* или како се обично зове *Трнава* или *Трнавски Манастир*, познат је из прошлости нарочито због несрећне Хаџи-Проданове буне (у јесен 1814.) године, која се у њему зачела а завршила страшним покољем знатнијих Срба. Трнава је под планином Јелицом, на 2 часа југоисточно од Чачка. Сад је световна црква.

ми благоусердствовао таквог човека дати, који би ми у овој вароши знао показати различите достопамјатности. И тако он мени определи неког чаршинског кнеза, г. Гаврила Пржића, који мене најперво одведе у турску џамију. Ово зданије јест доста високо и широко, обаче по мојим осматривању симетрије, а наипаче по доказатељству многи достоверни лица, која неке стародревне натписе у камену читали јесу, очевидно доказују да је ово зданије још пре неколико стотина година зидао био неки серпски владатељ, именем Срацимир (Сретимир), рођени брат Стефана Немање, краља серпскаго [1], а син Техомила, жупана серпскаго [2], котораго родословије можно је видити у Историји г. архимандрита Рајича у части II., књиги VII, глави II., параграфу 2., листу 298.[3], гди при концу овог листа древни серпски рукописни цароставник [3] на страни 117. рукописа својего овако говори: [„*Ја нађох као најверовније, да је био у Захумљу један поп закона грчкога, који беше од рода цара Константина (но о том је напред казано), по имену Стеван, и живљаше владајући у селу именом*

благоусердствовао — изволео, имао доброту; *осматривању* — разматрању, разгледању; *достоверни* — поузданих; *владетељ* — владалац.

[1] Немања није био краљ него велики жупан.

[2] Отац Немањин и Страцимиров није се звао Техомил него Завида.

[3] Није лист него страна 298.

[4] Ово неће бити из цароставника него из летописа.

Луца и роди сина Љубомира, кога кнез захумски постави да влада у селу Трновцу. И роди сина Уроша; Урош пак роди Техомила и Чудомила, а Техомил роди Давида, Срацимира, Првослава и Стевана Немању“[1]. Обаче по паденију серпског царства потпала је и ова церква била под власт турску, пак от оног времена она непрестано остаје у њеној власти до даљшег провиђенија Божијег, само што се неколико пути за време владенија серпског вожда, Г. Петровича, у реченој џамији служба Божија служила. — Ја дакле с мојим другом Гавром уђем у џамију, јербо је била само претворена, и тамо унутри нисам ништа друго видио, него на десној страни неке горе водиме басамаке, на којима намештена стоји једна предикалница; доле пак пред ови басамаци лежи једна наопако простртa јарчија кожа, даље опет от ове леже неколико асура, черги и арара прострти, на којима се Турци клањају. — Ми после изиђемо из џамије и пођосмо к чаршији, ал ето ти турски муселим, именем Ахмет-баш Чауш, опази нас, пак одазва к себи, који нас после почасти с једном ка-

провиђенија — провиђења; *претворена* — притворена; *горе водиме басамаке* — степенице које су водиле горе; *предикалница* — место са кога се држе проповеди, предикаоница, катедра; *черги* — ћилимâ, простирака; *арара*, место харара — врећâ (овде простирака) од кострети.

[1] Овај је податак из Рајићеве Историје (по летописцу) сасвим погрешан, јер се зна, да је Немања био пореклом из старе рашке великожупанске породице и да му је дед по својој прилици био велики жупан рашки Вукан.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - СОФИЈА

фом и једном лулом дувана. Ми му после благодаримо и отидемо дома.

У овој вароши находи се једна наша нова, от плетера и ћерпича созидана церква. Основатељ ове церкве јест био високородни г. Јоан Обренович, Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Милоша, млађи брат[1]. А храм је церкве свјати великомученик Георгиј. Церква унутри јест прекрасно с новим темплом и кандили украшена, а певнице с нужнима књигама снабдене. У истом сокаку, от церкве идући к чаршији, јест и једна мала школа с 30 ученика и једним учитељем. — Овде, у овом месту, јест и магистрат нахије пожешке с два кнеза и једним писаром, у којему канцеларија с протоколи и писмима у добром расположенију находи се, пак овде мала само дела окончавају се, а важна шиљу се у Крагујевац к Суду Народном. Равним образом и турски муселим како биров овде има своју столицу, који само Турком суди. — Потом следује и двор Јего Високородија, г. Василија Поповича, оберкнеза пожешке нахије, који је на једном спрату с прекраснима собама и горе с једним лепим и широким диваном[2].

писмама — писмима; *расположенију* — распореду, реду; *окончавају се* — свршавају се.

[1] *Јован Обреновић*, „Господар Јован", рођен је у Добрињи. Одликовао се у другом устанку у свима бојевима. У почетку је био старешина рудничке нахије а доцније рудничке, пожешке и ужичке и седео је у Чачку. Он је био кнезу Милошу најоданији од све родбине његове. Умро је и сахрањен је у Новом Саду 1850. године.

[2] О старијој прошлости вароши Чачка ништа се не зна. Садашња његова црква, која је била двапут претварана

Недалеко от ове вароши била је лета 1815., месеца јунија 13-го дне[1] страшна баталија между Турчином и Србљином, у којој турски комендант Ћаји-паша погинуо јест, и овде су Србљи Турке на главу побили и растерали, пак от оног времена до данас Србљем шчастије благопоспешествује, благосоизволившу Богу.

Ја код високородног г. Поповича, оберкнеза, учиним моје преношчије[2], пак следујушчи дан, то јест 26-го септем., по совершенију божествене службе (јербо је била

баталија — битка, сударː *Ћаји-паша* — Ћаја-паша; *благопоспешествује* — добро напредује, иде за руком; *благосоизволившу Богу* — по доброј вољи Божјој.

у џамију (и Вујић је овде описује као џамију), врло је стара и оригинална. У њеној су близини 1875. године ископана два стара звона са натписима, из којих се може закључити, да се та црква звала *Градац*. А вероватно да је око ње било и какво насеље истог имена. ОЧачку имамо помена код Хаџи-Калфе (средином 17. века), који га зове Џацка и каже само, да је на путу београдском на обали Мораве. После тога о Чачку не знамо ништа, јер се више спомиње тек у почетку 19. века, па и тада је био незнатније место, јер се и нахија звала пожешком, чак и онда кад јој је управа седела у Чачку. После 1815. године Чачак је био непрестано окружно место пожешке нахије, доцнијег чачанског округа. Неко је време (1831.—1854.) у њему седео и ужички владика који се после преместио у Карановац. Сад је Чачак окружно место рудничког округа. Има 4246. становникаа а 753 дома.

[1] Вујићево тврђење, да је *бој на Љубићу* био *13. јунија* 1815. године (према причању Чачана), пре ће бити да се тиче одласка Турака из Чачка, јер је бој на Љубићу понајверовније био последњих дана месеца маја или првих дана месеца јуна 1815., јер има података, по којима је тај бој морао тада бити.

[2] *Васа Поповић* је рођен у рудничком селу Бершићу. Био је брат од ујака књегињи Љубици. Због своје разборитости и писмености био је врло користан помоћник и саветник кнезу Милошу. Од 1819. године је био главни кнез пожешке нахије. Умро је 1832. године и сад почива у цркви рудничког села Брезне,

недеља) и по пријатију обеда благодарим мојему великодушному г. домаћину Поповичу, и при отходу мојему била су ту и два његова возљубљена сина и наследника, млади господарићи Стефан и Јоан. Тако после добијем другог коња и момка, именом Радосава, пак у име Божије кренем се из Чачка и на леву руку оставим села, зовома: *Придворица*, *Бјељина*, *Парменац*, *Рибаге*, *Паковраће*, и шчасно дођем у манастир

Воведеније. Овај манастир лежи на реки Морави, између страшни, високи камени гора, под планином *Овчаром*. Основатељ овог манастира био је свјати Симеон, краљ серпски[1], и његов син Сава. А храм је Воведеније пресвјатија Богородици. Горе на церкви јест једно труло с крестом. Церква јест мала и пред препратом женском јесте једно прилично велико, от дасака начињено предверије, које је прилубљено к женској препрати. Церква унутри содержи све нужне вешчи и јест цела измолована, обаче многократно је била от Турака попаљена, поробљена и келије до основанија попаљене и порушене. Зато сада исти манастир јест потпао под мирског свјашченика, именем Василија Симеоновича. Зданија манастирска нису тако важна, а за земљу коју притјажава и држи Турчину спахији

отоходу — одласку.

[1] Мисли се на великог жупана Немању, који се у калуђерству прозвао Симеон.

не плаћа ни паре[1]. Ја после из овог манастира кренем се, пак онај исти дан у сами мрак на преноћчије приспем у општежитељни манастир, именуми

Сретеније. Овај манастир лежи недалеко от реке Мораве, под планином *Овчаром*, измежду други страшни, окресни и шумни планина, а преко реке Мораве абије указује се планина *Каблар*, једна с каменим стенама опкољена гора. Церква јест средње величине, а тко је био овог манастира основатель, дознати нисам могао. Него је храм Сретеније Господње, и пређе неколико година бјаше иста церква купно с келијама от свирепи Турака попаљена и до основанија порушена. Обаче лета 1818. неусипним трудом јеромонаха Никифора Максимовича паки [је] возобновљена пак изнова созидана, како што натпис от северне стране на цркви овим речма гласи: [*Овај свети храм сагради се 1818. трудом Никифора јеромонаха*][2]. Унутри у цркви све по начину христијанскому намештено стоји, како што је олтар с честном трапезом, на којој једно старо рукописно евангелије лежи, пак при концу овог евангелија стоји потпис овим речма: [*У натпису се именују: игуман, проигуман и попови*

окресни — околних; *неусипним* — неуморним.

[1] Црква *Ваведење* сад не служи, јер је много опала и порушена.

[2] Манастир је *Сретење* у Овчару, у горњем делу узане долине, на једном мањем заравањку. Манастир је мали. У њему је сахрањен Нићифор Максимовић, владика чачански, који је као јеромонах овај манастир и обновио. Сретење има доста својих добара, којима се издржава.

и један даскал Хилендарац, који беху ту, кад се то еванђеље обложи (укоричи) године 1637.] — Потом певнице содерже весма знамените књиге, от којих дванајест минеја јесу рукописни. После следују: триод[1], пентикостарион[2], типик[3], теофилакт[4] и проче друге књиге, које су све руком писане. У триоду рукописном при концу стоји овај потпис: [„*Глад и жеђ Христа ради љуби. — Знај, да они који призивају цара, очисте палату. — Колико зла телу чиниш, толико благодати души стараш. — Размишљај, колико су сваког часа честа сагрешења твоја. Буди дакле благ према свакоме човеку. — Кад идеш у свети храм, помисли, еда ли ниси кога разгњевио. — Епископима приклањај главу своју и припадни к ногама њиовим, моли, да ти се да благослов. — Ако хоћеш сазнати име онога, који је писао ову књигу, погледај на стихове, горе написане у години 1616.*“ — *Затим се на крају каже, да је овај триод писан „у дому светога Николе под крилом горе Овчара за време игумана кир-Леонтија јеромонаха*“].

У минеју рукописному месеца септембрија при концу стоји следујушчи потпис:

даскал — учитељ.

[1] Црквена књига, из које се поји кроз цео велики пост.

[2] Књига из које се поју песме за 50 дана, од Ускрса до Св. Тројице.

[3] Пропис („устав“) свега шта треба читати и певати на свима црквеним службама.

[4] Књига, у којој су тумачења великог деда Новог Завета, названа по охридском владици Теофилакту из 11. века.

[„*Писа се ова света и божанствена књига руком многогрешнога Исаије јеромонаха у храму св. Николе под планином Кабларом и Овчаром на реци Морави*[1] *за игумана Козме. И откупи је игуман сам собом — без манастира — светоме Николи. Бог да га прости, амин. — И писа се ово године 1595. и те године подиже се рат између Турака и Угра и поробише Татари земљу Влашку, Мокшандију. Тада наста (овде су три речи нетачно преписане) и беда црквама и светатеницима и хришћанима од Исмаилћана у српској земљи и по другим земљама убиства безбројна и опустошење многих светих обитељи. — Тада је седео на светом престолу српском преосвећени патријарх кир Јован. — Простите, оци свети, ономе што се трудио о делу овом; ако што погреших, Бог зна, да није хотимично*“].

Даље следују зданија окресна монастирска, која нису тако важна, а за грунт манастирски, како што су виногради, ливаде и пр., не плаћа манастир Турчину спахији ниједне паре. Ја код оца Никифора, намесника, преноћим, пак сутрадан, то јест 27. септем., по совершенију мога дела и по пријатију обеда опростим се от оца намесника,

---

[1] *Манастир Св. Николе* или *Никоља* - стоји и сад, под Кабларом, до саме леве обале Моравине, али не служи. Не зна се чија је задужбина. Никоља је на таком месту, да јој је врло тешко прићи и зато није ни страдала од Турака. По овим записима види се, да је од старијих манастира и да су се у њој писале многе књиге. У њој се сачувало и знаменито *Никољско Јеванђеље*, један од најзнатнијих споменика старе српске књижевности (издао га Ђуро Даничић у Београду, 1864. године).

благодарим му на његовом чесном гостољубију, пак с мојим момком кренем се из манастира и по малом путовању приспем у општежитељни манастир, зовоми

Света Тројица. Овај манастир лежи недалеко от реке Мораве под планином Овчаром и преко реке Мораве близу планине Каблара, између други високи, шумни планина које се около овог манастира находе. Церква је от тврдог камена сазидана, која споља горе има једно труло с крстом. Основатель тко је био овог манастира, не зна се, него храм је церкве Свјатаја Тројица. — Певнице содерже различите књиге, от којих једне јесу штампане а опет једне рукописне. Између рукописни књига находи се у минеју месеца јунија при концу књиги овај потпис: [*Писа се ова света и божанствена књига, звана минеј*[1], *у поткрилју Фрушке Горе у храму светога Саве*[2], *за време игумана јеромонаха Стевана, године 1579*]. — Потом опет друга нека стародревна, рукописна, дебела књига, именуема *Житија Свјатих Отец* находи се, у којој на једном листу находе се ова примјечанија достојна назначенија, јакоже убо: [„*Ова је књига манастира Тројице код Овчара близу реке Мораве и планине Ка-*

Житија Свјатих Отец — Животи Светих Отаца; *примечанија достојна* — помена вредна; *назначенија* — забелешке, записи.

[1] *Минеј* је црквена књига, у којој су песме за све свеце једнога месеца, и према томе има 12 минеја.

[2] То је данашњи манастир Кувеждин.

блара. Нека се зна, када се робље пороби у Овчару: колико се пороби, толико се двојином натера у Мораву према манастиру Преображењу од насиља турскога Ћаја-паше. И у шеру Чачку својом главом заплати, и што се робља нађе живо, све се поврати од турскога насиља. Ту корист учини Милош Обреновић са сиротињом. Месеца маја 4-ти дан 1815.].

Потом следују манастирска зданија, која немного важна јесу. Него башче около манастира јесу прекрасне, с плодоносними древеси украшене. Потом следују виногради, ливаде и прочи грунтови, пак за цели овај грунт манастир свом спахији Турчину на годину плаћа главницу по 22 гроша и от сваког плодородија даје десетак[1].

Ја овде код јеромонаха оца Пајсија и Мелетија учиним моје проношчије, пак сутрадан, то јест 28. септемв., благодарим њиовому гостољубију и с мојим момком кренем се из манастира, прођем покрај села *Дучаловића* и *Марковице*, пак приспем у село *Тијање*. Овде на крај овог села јест једна мирска церква, истина мала, обаче от камена созидана. Основатељ ове мале церкве јест био чест. г. Јосиф Милованович, садашни парок, а храм је церкве Великомученик Прокопиј, 8-го јулија. Ова церква не држи ни-

---

шеру, место шехеру — вароши; *немного важна* — не толико знатна; *башче*, место баште; *с плодоносним древеси* — с плодним дрветима; *грунт* пољско добро.

[1] *Света Тројица*, манастир на западној страни Овчара, на врло лепом месту. Не зна се, да ли је баш давнашњи, а постоји прича, да су га зидали калуђери из манастира Сретења.

какви грунт, зато Турчину спахији не плаћа ни паре, јербо лежи на земљи еминској[1]. — Ја после с мојим момком кренем се одавде, пак пређем села Тијање, *Зеоке* и *Граб*, пак дођем у село *Горачиће*. У овом селу находи се једна мала мирска церква, која је зидана била лета 1807., за време серпског вожда Г. Петровича, а титори и приложници ове цркве били су чест. г. Јоан и Лука Кнежевићи[2], пароси, купно с народом. Храм цркве јест Рождество пресвјатија Богородици. Ова црква држи један мали воћњак и ливаду на гробљу, и за овај грунт плаћа Турчину спахији на годину главницу по 6 гроша и један пар чарапа. — По прегледанију ове цркве после с мојим момком кренем се одавде, пак прођем кроз село *Губеревце*, *Милатовиће* и онај исти дан на преноћчије дођем у село *Властељицу*. Недалеко от овог села јест једна нова црква, која још није сасвим довершена. Оснивателји ове цркве јесу чест. г. отец Павел и његов стриц г. Михаил Кнежевићи, који су купно с народом новце давали и цркву зидали. Обаче ова црква још није довершена, зато на свом месту нема још ништа. Него кромје свега тога у намерењу остају они ову нову цркву посвјатити Усекновенију свјатаго пророка претечи и крститеља Го-

по прегледанију — после прегледања.

[1] *Црква у Тијању* сазидана је 1818. године и још служи.

[2] *Кнежевићи* у Властељици врло су стара породица из које су за Турака непрестано бивали кнезови.

сподња Јоана, 29-го августа[1]. Тако ја овде код оца Павла Кнежевића учиним моје преношчије, пак следујушчи дан, то јест 29. септем., опростим се от њега и његовог стрица Михаила, пак после с мојим момком кренем се одавде и пређем планину *Рељевац*[2]. После, покрај реке *Горушице*, која се слива у реку Бјелицу, путујући прођем село *Вичу*, потом пређем реку *Бјелицу* и приспем у село *Котражу*. При концу овог села јест једна црква, која лежи на реки Котражној. Ову је цркву чест. г. Илија Попович, парок, с народом лета 1822. окончао, олтар подужио и раширио и ново предверије начинио. Храм цркве јест свјати великомученик Георгиј[3]. — Ја овде у церковном дому преношчије моје учиним, а следујушчи дан, то јест 30-го септем., кренем се одавде с мојим момком и с попа-Милићем Милутиновичем, пароком, пак дођем у село *Рти*. После преко планине *Крупеж*[4] и преко реке Бјелице доспем у село *Гучу*. На крају овог села находи се једна стара црква, која лежи при реки *Драгачици*. Она је једно старо зданије, скоро порушено. Горе на њој јест једно старо труло, а храм је цркве Сабор свјатих, бесплотних сил Ми-

Котражној — Котрашкој; *бесплотних сил* — бестелесних силâ, анђела.

[1] Цркве у *Властељици* сад нема.

[2] *Рељевац* није планина него ће бити какво брдо или шума.

[3] Црква је у *Котражи* подигнута (или почета?) још 1790. године.

[4] *Крупеж* није планина него мање брдо.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - СОФИЈА

хаила и Гаврила[1]. *Унутри у цркви све лепо* и чиновно у расположенију види се. Више десне певнице горе стоји натпис ове цркве на једној табли овим речма: [*ту стоји да се тај свети храм поче зидати из темеља „1794 године од рођења Христова, 15. априла, а сврши се с великим трудом и трошком господина проте Милутина Илића*[2] *и попа Павла Николића и попа Јована Савића из села Горачића са свима господарима, хришћанима, кметовима и ктиторима, малим и великим. И с помоћу Божјом почесмо при великом зулуму и насиљу турскога цара Султан-Ахмида, за владе његове и везира београдскога Хаџи-Мустај-паше Шиничког; и у то време бејаше Грк из Стамбола епископ ове епархије, господин Данил. И доврши се свети храм треће године, месеца Августа 10-ог дана, 1797., при реци Гучкој*!]. — Ова црква не држи никакви грунт нити Турчину спахији плаћа једне паре, јербо је на земљи еминској. Овде примјечанија достојно јест, да се у овом селу родила била нека баба Јелачића, именем Станисава, која је от Турака оружије отимала била, када су они чрез Јего Књажескаго Сијатељства, Г. Ми-

чиновно — скромно.

[1] Старе цркве у Гучи сад нема, него јој се само зна место, које се зове Црквина. Гуча има новију цркву од 1831. године, у варошици код Бјелице.

[2] *Милутин Илић*, прота, звани *Прота Гучанин*, родио се и живео у Гучи. Већ у првом устанку био је стар човек и веома цењен. Као војвода драгачевски учествовао је и одликовао се у многим бојевима. Умро је 1814. године у манастиру Тројици, где је и сахрањен. Од њега је садашња знатна и врло велика породица Протића у Гучи.

лоша, на планини Крстацу[1] разбијени и на главу потучени били.

Ја после одавде с мојим момком кренем се и попнем се на планину *Крстац*, после сиђем се у село *Краваричу*[2], затим дођем у село *Лопаш*, најпосле на конак приспем у село *Прилипац*. Близу овог села јест једна црква на једној повисокој, каменој стени, која се от југа и запада сједињава с једном високом планином, а от севера и востока указују се прекрасне ливаде и плодоносне њиве. Ова је црква весма мала, има горе једно труло, а храм је њен рождество пресвјатија Богородици. Ову је цркву зидао чест. г. Милован Протич, парок ове цркве, купно с народом лета 1811. јербо је прећје била от Турака попаљена и скоро до основанија порушена. Ова црква држи нешто мало и земље, пак Турчину спахији, Османбегу, плаћа на годину главнице по 6 гроша и два пара чарапа[3]. — Ја код ове цркве под једним наслоном на љуштикама кукурузовнима, при једној ватри, с мојим момком

---

[1] *Планина Крстац* је изнад Гуче са западне стране. После боја на Љубићу кнез Милош је гонио Турке преко планине Јелице па кроз Драгачево, а Драгачевци су их пресретали и тукли. Најзад се код Гуче, на планини Крстацу и јужније у селу Ртима, развије прави бој. Ту стигне и кнез Милош са својом војском и Турке страшно разбије.

[2] *Краваричке* сад има две: Горња и Доња.

[3] Црква у *Прилипцу* служи и данас. Она је на врло лепом месту, на једном уздигнутом заравањку непосредно над моравском равницом, а у залеђу су јој шумовита, местимично и стеновита брда. По народном предању врло је давнашња. Веле, да су је зидали Немањићи и да је раније била манастир. Турци су је трипут палили и рушили, а Срби је опет оправљали.

пренoћим, а чест. г. отац Милован угости ме чесно и љубовно, пак следујушчи дан, то јест 1-го октомврија, по совершенију службе Божије кренем се одавде и благополучно преко њива и ливада путујући прегазим реку Мораву, пак на преношчије стигнем к једном стародревном манастиру, именуемом

Ариље. Црква овог манастира лежи на једном мало возвишеном, прекрасном месту између две реке, то јест између реке Мораве и мале реке *Рзава*, како на каквом острву. Основатељ ове цркве, по доказатељству веројатни лица, био је Стефан Немања, архижупан и потом краљ серпски[1], а храм цркве јест преподобни отац Пахомиј Велики, кога торжество бива 15-го маја. Турци у старо време јесу све келије около цркве до основанија порушили и попалили, а у време возмушченија серпског вождa, Г. Петровича, јесу сено и дрва у цркву уносили и потпаљивали, да је до основанија поруше; обаче она је остала цела, него само што су светитеље с копијама и нацаци изгребли, јербо је изнутри свуди измолована. Ова црква јест велика, има горе споља једно труло и состоји се из олтара, једне мале капеле с леве стране, у којој јест проскомидија с путиром и кадилницом како год у манастиру Жичи, а у олтару јест чесна трапеза, а више ње к востоку стоји намештен

веројатни — поузданих; *архижупан* — велики жупан *торжество* — слава, прослављање; *с копијама* — копљима.

[1] Стеван Првовенчани.

архијерејски престол. Потом с десне стране преко олтара наспрам леве стране јест опет друга мала капела, која је посвјашчена свјатому оцу Николају; негда у старо време у овој капели било се служило. — Даље у великој цркви нема темпла, него је само једна преграда с неколико икона, а и царски двери нема, но јест само једна завеса, како равно и с леве стране исто је опет друга намештена. Певнице содерже следујушче књиге, то јест: триод, пентикостарион, празнични минеј, тестаменту, јермологију[1], осмогласник[2], на мало коло, и све ове предсказане књиге благоизволио је из усердија приложити овој цркви бл. г. Јоан Мићић[3], кнез ужичке на-

посвјашчена — посвећена; *тестаменту* — свето писмо; *из усердија* — из ревности.

[1] *Јермологија* (место: ирмологија) зове се црквена, богослужбена књига, у којој је збирка разних ирмоса, тј. песама које служе као веза свих других песама, које су према њима писане. Ирмоси су удешени по реду гласова и песама, и још су им додати псалми и друге песме, које се често употребљавају.

[2] *Осмогласник* или октоих зове се књига, из које се у цркви пева сваки дан. Све су песме у осмогласнику подељене на оних осам гласова, по којима се певају црквене песме. Обично осмогласник има два дела: у једном и у другом песме од по четири гласа. Сваки се глас пева недељу дана.

[3] *Јован Мићић*, врло знатна личност свога времена, родом је био из села Мачката више Ужица. У првом устанку био је момак војводе Милоша Обреновића и одликовао се особитим јунаштвом у бојевима и на једном мегдану. После пада Србије, 1813. године, одметнуо се у хајдуке, а у новом устанку опет се свуда одликовао. Био је затим поново кнежев момак, а од 1819. године сердар кнежини Рујну (Рујно је захватало велики део садашњег ужичког округа око Ужица). Као сердар био је врло имућан и живео богато и сјајно. Турцима, које је силно мрзео, био је врло страшан. Али се заборављао и према Србима и многу је прљаву успомену оставио на своме славном имену. Године 1838. постао је начелник ужичког округа са чином пуковничким. Као пријатељ Обреновића затворен је 1842. године у Гургусовачку Кулу, где је 1844. године и умро. Син му је доцније пренео тело и сахранио код цркве у Арињу.

хије. К тому благоусердствовао је он к истој цркви даровати и један сребрни дискос, једну от сребра звездицу, једну сребрну кашичицу, један сребрни, с позлатом крст, један петрахил и јоште друге неке вешчи.

Ова црква сада већ нема калуђера него је потпала под парохијалну цркву и своје сопствене пароке има. Она состоји се из две мужеске и једне женске препрате, у којима ништа памјати достојно видити је можно. Него по доказателству достоверни лица разумети јесам могао, да у овој цркви два серпска краља на краљевство серпско јесу била увенчана. Црква ова не држи никакав грунт но опет зато плаћала је била своме спахији, Асан-бегу Репичићу, сваке године главницу по 10 гроша. Обаче по пријатију владенија Јего Књажескаго Сијателства, Г. Милоша, јест предречени спахија Асан-бег овај његов спахилук бл. г. Јоану Мићићу под аренду за 150 гроша на годину дао. Овај пак, како христољубиви син и при том арендатор овог спахилука, јест овој благочестивој нашој цркви њену главницу от 10 гроша опростио[1].

благоусердствовао — изволео је, имао је доброту; *дискос* — тањирић; *по доказателству* — по доказивању; *достоверни* — поузданих; *под аренду* — под закуп; *арендатор* — закупац.

[1] *Ариље* је доиста велика и стара задужбина, из доба Немањића. Грађена је сва од тесана камена. Одликује се и живописом и лепотом грађевине. Код Вујића је забележено, да је светац ове цркве отац Пахомије Велики (15. маја), али народ тај дан зове *Ариљев-дан* по мученику *Ахилију*, који је у овој цркви сахрањен. Његова гробница је и сад у средњем делу црквеном. По томе Ахилију постало је и име ове цркве: Ариље. Још од времена светога Саве Ариље је било владичанска столица. Последњи ариљски владика умро је у XVIII веку од тур-

По пришествију мојему из Прилипца у Ариље на преношчије отидем у двор бл. г. Јоана Мићића, који онда није био дома него у Чајетини, његовом спаилуку. Госпожа обаче Вукосава, домаћица и кнегиња, прими ме учтиво, с високим почитанијем. После чрез њеног рожденог брата Ненада даде написати писмо и њеном господару супругу у Чајетину послати. И тако сутра дан, то јест 2-го октом. на вечер, дође њиов верњејши момак Лаза с писмом, кога предаде госпожи Вукосави. Дакле текст писма содержавао се у том: перво, да се мени из штале његов бели, најбољи хат даде, а друго, да ме његов верњејши момак Лаза путујући по вилајету, до самог Ужица допрати. Ја с овим његовим расположенијем задовољан, благодарим г. Мићићу, пак сутрадан, то јест 3-го окт. по совершенију божествене службе (јербо је била недеља) благодарим овим великодушним, добрим мојим људма на њиовом гостољубију, кренем се от њи, пак идући покрај Мораве прођем *Милићево село* и после досшем у село

почитанијем — поштовањем; *верњејши* — најверњији; *с писмом, кога* — с писмом, које; *содержавао се* — састојао се; *штале* — коњушнице, стаје; *хат* — коњ; *расположенијем* — наређењем.

ског злостављања. Покушај, који Вујић помиње, да Турци потпале и поруше цркву, чинио је 1806 године Ордага: укопао је био у темеље велику количину барута и уместио запаљено свештило па отишао, али се то срећом није упалило. — Ариље је сад световна црква. Код ње се населило село, које је на молбу становништва указом од 30 октобра 1880 године проглашено за варошицу. Сад има у тој варошици 70 домова са 356 становника.

Горобиље. При концу овог села јест једна нова, от дрва начињена церква, које храм јест свјати пророк претеча и креститељ Господњи Јоан, 7-го јануарија. У женској препрати горе над врати, куда се иде у мужеску, стоји овај натпис: [„*Знано буди, кад се поново црква у Горобиљу, то јест попођена и пошимећена и столови (начињени), трудом и заузимањем свештеника, јереја Филипа Радуловића, 1820. године. 25 марта*“]. Ова церква нема земље; зато Турчину спахији не плаћа ни паре, јербо је на земљи еминској. Него су је Турци у време владенија серпског вожда Г. Петровича сву попалили и до основанија порушили[2]. — Одавде после кренем се и дођем у село

Годовик. Недалеко от овог села јест и један општежитељни манастир, који се равним именом *Годовик* зове. Овај манастир лежи от восточне, јужне и западне стране, између страшни, камени стена, а от северне указује се један простор с прекраснима ливадама. Недалеко от овог манастира проистиче један источник, који се такожде Годовик зове. Овај после чини један поток, на којим воденице намештене стоју. Церква има горе једно труло, а храм је свјати великомученик Георгиј, 23. априла. У церкви све по начину благочестиве церкве у располо-

---

пошимећена — покривена шимлом (шиндром); *проистиче* — извире, истиче.

[2] *Горобиљска црква* сад служи као капела пожешке цркве.

женију стоји, како што је олтар с чесном трапезом, на којој лежи свјато евангелије са сребром оковано, а на проскомидији јест један позлаћени путир и један у кутици разложени златни крст са животворјашчим древом, а код овога креста стоји још̀те и једна кутица за свете мошти. Равним начином у овој цркви јест и једно лепо, ново темпло, горе с распјатијем Христовим а доле с царскими дверми, с престолними иконами и с пет лепи нови кандили украшено. Певнице содерже скоро све књиге између којих минеји месеца априлија и ноемврија јесу рукописни, и још̀те к тому друге неке рукописне књиге находе се. Овај манастир возобновљен био лета 1808., под владенијем серпског вожда, Г. Петровича. Обаче попаденију његовом јест исти манастир от Турака много страдао, обаче опет зато није био попаљен и порушен. Основатељ и ктитор ове обителји купно с народом био је преп. от. Јосиф Мандопара, садашњи игуман. Овај манастир држи грунтове, обаче Турчину спахији не плаћа ни паре, јербо лежи на земљи еминској.[1]

Из овога манастира с мојим момком Лазом кренем се и овај исти дан опет на пре-

---

разложени — расправљени; *са животворјашчим древом* — са животворним дрветом; *распјатијем* — распећем; *дверми* — дварима, вратима; *ноемврија* — новембра; *преп. от.* — преподобни отац.

[1] *Манастира Годовика*, сад нема. У селу је Годовику 1858. године озидана црква од тврдог материјала.

ношчије у Ариље приспем, јербо при отшествију мојему из Ариља казано ми је било, да от Ариља нећу бити фертаљ сата далеко удаљен, гди би моје преношчије имао. И тако по пришествију мојему опет у Ариље с пристојном учтивостију приме мене домашни на квартир. Ја дакле овде преноћим пак следујушчи дан, то јест 4-го октомврија благодарим мојим человекољубним благодетељем на њиовом человековољубију, пак с мојим момком Лазом кренем се из Ариља и при отшествију видим планине *Благају*, *Поглед* и *Вучак*[1]. После тога прегазим преко потока, именуемог *Рашкова Бара*. После тога пређем села: *Богојевиће*, *Латвицу*, *Ступчевиће*, пак на леву страну, на превисокој каменој стени, горе на врху близу код *Старог Влаха*, оставим једну малу церквицу, којој на коњу нисам могао доћи, него по доказатељству калуђера из манастира Клисуре дознати јесам могао, да храм ове мале церкве јест свјати пророк Илија, 20-го јулија. И ништа у тој малој церкви примјечанија достојно видити је можно[2]. После идући одавде оставим село *Трешњевицу* и на преношчије дођем у општежитељни манастир, именуеми *Клисура*.

КРАЈ ПРВЕ СВЕСКЕ

фертаљ — четврт; *при отшествију* — на поласку; *человекољубивим благодетељем* — човекољубивим добротворима.

[1] *Благаја, Поглед* и *Вучак* нису планине него велика брда.

Црквице иза Ступчевића сад нема.

ДОДАТАК

БЕОГРАД ОКО 1826. ГОДИНЕ

(ВИДИ ПРИЛОЖЕНИ ПЛАН БЕОГРАДА)

—▬—

У оно време је Београд имао *варош* и *махале* (мâле, тј. подграђа).

Горњи део *вароши*, као главни део Београда, био је између садашње тврђаве („града“ београдског) и једног широког и дубоког *шанца*. Тај је шанац почињао од данашњег паробродног пристаништа на Сави, пео се у правцу садашњих великих степеница савских на београдски повијарац, па ишао све ивицом тога повијарца, садашњим Косанчићевим Венцем, и затим даље скретао Топличиним Венцем ка Позоришту. Одатле се спуштао на ниже ка Дунаву. У равници дунавској ишао је кривудајући у правцу ка

Овај додатак има да послужи као допуна Вујићеву опису ондашњег Београда.

У изради овог описа помогао сам се највише Вуковом *Даницом за 1827. годину* и путописом Сретена Л. П. *Путовање по новој Србији* (1—6 свеска), затим Отона Дубислава Пирха *Путовањем по Србији 1829. године* (српски превод од д-ра Драгише Т. Мијушковића). Неке појединости нашао сам и у Милићевића *Кнежевини Србији*, у Л. Комарчића *Претцима и потомцима* и у К. С. Протића *Ратним догађајима из првог устанка*.

тврђави и то оном страном садашње Душанове улице, која је према Дунаву, а завршавао се на самом Дунаву под тврђавом. Он је био изнутра утврђен палисадима, високим 15—20 стопа (рачунајући и део, укопан у земљи), а на размацима од по 50 корака биле су му стражаре с пушкарницама. За излазак и за улазак у варош имао је „капије“, од којих су четири биле главне: *Савска*, ниже садашњих великих степеница према савском пристаништу; *Варошка*, код данашње Варош-Капије; *Стамболска*, код садашњег Позоришта; и *Видинска*, на прелому данашње Душанове и Видинске улице. Од ових капија само је Стамболска била од камена и јако утврђена; остале су биле дрвене али ипак утврђене и с топовима. Пред капијама су још биле и узвишице од земље ради заклона. На шанцу је имао још и приличан број већих и мањих бастиона. На Стамбол-Капији увек је стојала стража.

Варош, која је била опкољена овим шанцем, простирала се од Саве до Дунава, али с прекидима. Од града (тврђаве) варош је била растављена градским пољем *Калимегданом*, по коме је имало растурених турских гробова и био је сењак. У калимегданском гробљу сахрањивали су се знатнији Турци. Иначе је Калимегдан био пун нечистоће, ђубрета и пасâ. Турци су понекад излазили на Калимегдан, да се џилитају (тј. да се играју бацањем џилита с коња). — И онај простор, који је до Калимегдана, у правцу од Зерека

(Зерек је почињао отприлике од данашње Барјак-Џамије) ка Саборној Цркви, био је празно поље са свега неколико зграда: мезуланом, тј. поштом, караулом, теразијама и чесмом. — У вароши је био јеврејски крај у главном где је и данас. Остало је била турска варош са местимице већим бројем хришћана, нарочито у чаршији (Цинцара и Грка) и око цркве (Срба). Цела се варош делила на махале, које су једна од друге биле раздвојене улицама. Свака турска махала (џемат) имала је своју џамију и готово код сваке џамије беше гробље.

Права, главна варош била је нешто ниже од горњег града а обухватала је четири дела: *Дорћол, Зерек, Чукур-Чешму и Чаршију*. — *Чаршија* је била најживљи и најглавнији део, а обухватала је три главне улице: једну у правцу данашње Васине улице од Калимегдана па преко садашњег Великог или Краљевог Трга („Велике Пијаце“) ка Стамбол-Капији, дакле ка садашњем Позоришту; другу у правцу са северо-истока на југо-запад, у главном где је данас онај стрми део Дубровачке улице према Дунаву; и трећу, која је била скоро на месту данашње Душанове улице, у правцу од Светосавског Дома ка граду. Осим ових улица било је и више попречних. Трг беше на истом месту, где је и данашњи Велики Трг, и те исте величине. Вреди споменути за улицу, која је ишла у правцу од Видин-Капије ка граду, да је у њој још и тада било одржано много лепих

кућа, које су Аустријанци подигли читавих сто година раније, кад су држали Београд (1718.—1739. године). Међу тим кућама најзнатнији беху величанствени двори принца Евгенија Савојског, прозвани од Турака: *Пиринџана* (Принчеви Двори). Још и сад стоје развалјени остаци њихови. Вредна је још помена и стара, знатна зграда *Делиски Конак*, која је била код Делиске Чесме, близу садашње протестанске цркве.

Други је део вароши био око југо-западног дела садашње Дубровачке улице (једне од поменутих главних улица), око српске цркве и даље ка Варош-Капији. Ту су се Срби најпре почели настањивати. Црква је била сграђена још у 18. веку, у време аустриске окупације (види о њој на стр. 23.—26. Године 1818. ту је начињен двор кнеза Милоша Великог, тако звани *Конак*, наспрам цркве, већим делом на месту данашње митрополије. Двор је био начињен од слабог материјала, али је био врло лепа и велика зграда. Двориште овога дворца простирало се од средине данашње митрополије до иза зграде Касационог Суда. У десно од улаза садашње митрополије био је покрај кнежева двора и стари митрополитов двор. Иза цркве била је дугачка зграда српске школе, данашња Читаоница Београдска и школа. А према цркви, на југоисточној страни било је неколико прилично озиданих кућа и српска кафана.

Одмах иза овог другог дела вароши ишао је поменути шанац, ниже кога се спуштао

стрми нагиб београдског повијарца према Сави. На том нагибу изван шанца било је само неколико растурених кућа и један врло рђав, стрменит пут од Варош-Капије на ниже, ка трећем делу вароши, који је био поред Саве.

Савска варош није дакле била „у шанцу", него је почињала од шанца и Савске Капије, па се пружала даље око тако званог *Лимана*, тј. тадашњег пристаништа на Сави. Лиманом се звао део савске обале више садашњег паробродног пристаништа на Сави, према трговачким магацинима. Савска је варош била ограничена само на узани простор између Саве и стрмог нагиба београдског повијарца. Зато је и била мала: имала је само једну главну (садашњу Савску улицу) и неколико кратких споредних улица. У савској вароши су од Лимана па све до Сава-Капије биле све саме магазе (соларе). Близу Сава-Капије био је велики Нонин Хан, затим нешто кућа и неколико кафаница. Савска се варош завршавала код садашње Мале Пијаце, пред кафаном Босном. Даље је настајала Сава-Мала.

Цела је београдска варош имала потпуно источњачки тип. Улице су у вароши биле врло тесне и кривудаве; ка Сави и Дунаву силазиле су врло стрмо. Све су биле калдрмисане. Готово у свакој улици била је по једна чесма. — Куће су све грађене од слабог материјала (од дрвета и по једне цигље или ћерпича) и рђаво покриване ћерамидом. Дућани беху ниски, од дрвета, са шиндраним кровом и јако испалим стрехама, са ће-

пенцима. Ретко је над којим био још један мали, низак спрат. У вароши у шанцу задуго су биле само турски куће. Срби су становали у њима као „кирајџије“.

Изван вароши и подаље од њеног шанца била су два нова подграђа: *Савамала* и *Палилула*.

Као што је споменуто, *Савамала* је почињала од садашњег Малог Трга („Мале Пијаце“), а захватала је сав доњи крај почевши од садашње Краљевића Марка улице, Зеленог Венца и Призренске улице—дакле управо цео крај око садашњих дугачких улица: Босанске (негдашње Савамалске) и Краљице Наталије. Ту је било око 100 кућа а око њих воћњаци и њиве. — Простор од Малог Трга па до садашње баре Венеције звао се *Циганска Бара*. Ту су биле рибарске колибице и циганске черге. У томе су простору, и то од садашње Херцеговачке улице па западно к Сави и уза Саву, биле већином и ћерамицинице, од којих се још и сад познају цревови на савској обали. Онда је Савина обала била од Малог Трга скоро два пут даље него што је данас. — На данашњем Зеленом Венцу била је једна башта и пространа бара а у близини — пред улазом у Краљице Наталије улицу — *Циганска Чесма*. Навише одатле, око садашње Сремске улице („Старог Телеграфа“), биле су циганске колибе; даље према шанцу опет баруштина и њиве. Сав даљи простор — где су садашње Теразије и Батал-џамија, Маркова црква и Старо Гробље,

затим улице: Краљице Драге, Краља Милана, Краља Александра, Коларчева, Македонска, Хилендарска, Светогорска и остале споредне — био је сасвим празан, без иједне куће. Пред Стамбол-Капијом, око садашње Коларчеве пивнице и даље на месту теразиске основне школе, био је страшан рит од баруштина и трске. Поред њега је од Стамбол-Капије водио Цариградски Пут или Друм, који је даље вијугао у правцу данашње Краља Александра улице. Свуд око њега биле су њиве. Мало у страну од пута, у садашњој Скадарској улици, била је *Циганска махала.*

Палилула је била источно од поменуте велике празнине и доста удаљена од Видин-Капије: почињала је тек око данашње ботаничке баште Јевремовца. А између Палилуле и Видин-Капије није такође било ниједне куће. Палилула је имала око 100 кућа, већином сиромашки сграђених. И у Палилули као и у Савамали куће су биле разбацане и опкољене воћњацима и њивама, тако да су ова подграђа сасвим личила на села.

Хришћани су у целом Београду имали тада само једну *цркву*, ону спрам митрополије[1]. Турци су имали велики број *џамија*, од којих је било 14 целих, а остале су запуштене и неке већ тада биле у рушевинама. Вредно је споменути неке од њих, које су познатије или су се дуго одржале. Тако

[1] Знало се и за неке црквине, тј. места на којима су некад биле цркве, као нпр. више Тркалишта код негдашњег дрвеног крста Возаровићева; једна у близини Видин-Капије, друга на Дорћолу итд.

ПЛАН БЕОГРАДА од 1815-1830.
израдио Радоје Дединац
САДАШЊИ БЕОГРАД
ДУНАВ
САВА
КАЛЕМЕГДАН
ЦИГАНСКА БАРА
БАТАЛ ЦАМИЈА